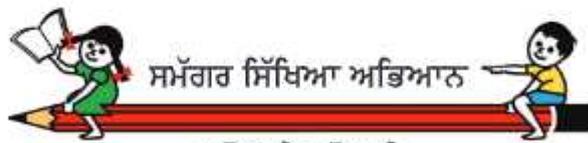

ਪੰਜਾਬੀ ਪੁਸਤਕ-7

ਸੱਤਵੀਂ ਜਮਾਤ

ਪਹਿਲੀ ਭਾਸ਼ਾ

ਸਮੱਗਰ ਸਿੱਖਿਆ ਅਭਿਆਨ

ਪੜ੍ਹੋ ਸਾਰੇ ਵਧੋ ਸਾਰੇ

ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਭਲਾਈ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਉਪਰਾਲਾ

ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਗਰ

ਐਡੀਸ਼ਨ 2023-24 2,40,000 ਕਾਪੀਆਂ

All rights, including those of translation, reproduction and annotation etc., are reserved by the Punjab Government.

ਚਿਤਾਵਨੀ

1. ਕੋਈ ਵੀ ਏਜੰਸੀ-ਹੋਲਡਰ ਵਾਧੂ ਪੈਸੇ ਵਸੂਲਣ ਦੇ ਮੰਤਵ ਨਾਲ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ 'ਤੇ ਜਿਲਦਸਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। (ਏਜੰਸੀ-ਹੋਲਡਰਾਂ ਨਾਲ ਹੋਏ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਧਾਰਾ ਨੰ. 7 ਅਨੁਸਾਰ)
2. ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਦੁਆਰਾ ਛਪਾਈਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਜਾਲੀ/ਨਕਲੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਂ (ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ) ਦੀ ਛਪਾਈ, ਸਟਾਕ ਕਰਨਾ, ਜਮ੍ਹਾਂਗੋਰੀ ਜਾਂ ਵਿਕਰੀ ਆਦਿ ਕਰਨਾ ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਫ਼ੌਜਦਾਰੀ ਜੁਰਮ ਹੈ। (ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਦੀਆਂ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਬੋਰਡ ਦੇ 'ਵਾਟਰ ਮਾਰਕ' ਵਾਲੇ ਕਾਗਜ਼ ਉੱਪਰ ਹੀ ਛਪਵਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।)

ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਭਲਾਈ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਉਪਰਾਲਾ

ਸਕੱਤਰ, ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ, ਵਿੱਦਿਆ ਭਵਨ, ਫੇਜ਼-8 ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਗਰ- 160062
ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਅਤੇ ਐਸ ਦਿਨੇਸ਼ ਐਂਡ ਕੰਪਨੀ, ਰਾਮ ਬਾਗ, ਜਲੰਧਰ ਦੁਆਰਾ ਛਾਪੀ ਗਈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਪੁਸਤਕ-7

ਸੱਤਵੀਂ ਜਮਾਤ

ਪਹਿਲੀ ਭਾਸ਼ਾ

ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਗਰ

ਐਡੀਸ਼ਨ 2023-24 2,40,000 ਕਾਪੀਆਂ

All rights, including those of translation, reproduction
and annotation etc., are reserved by
the Punjab Government.

ਚਿਤਾਵਨੀ

1. ਕੋਈ ਵੀ ਏਜੰਸੀ-ਹੋਲਡਰ ਵਾਧੂ ਪੈਸੇ ਵਸੂਲਣ ਦੇ ਮੰਤਵ ਨਾਲ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ 'ਤੇ ਜਿਲਦਸਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। (ਏਜੰਸੀ-ਹੋਲਡਰਾਂ ਨਾਲ ਹੋਏ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਧਾਰਾ ਨੰ. 7 ਅਨੁਸਾਰ)
2. ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਦੁਆਰਾ ਛਪਾਈਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਜਾਲੀ/ਨਕਲੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਂ (ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ) ਦੀ ਛਪਾਈ, ਸਟਾਕ ਕਰਨਾ, ਜਮ੍ਹਾਂਗੋਰੀ ਜਾਂ ਵਿਕਰੀ ਆਦਿ ਕਰਨਾ ਭਾਰਤੀ ਦੰਡ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਫ਼ੌਜਦਾਰੀ ਜੁਰਮ ਹੈ।
(ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਦੀਆਂ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਬੋਰਡ ਦੇ 'ਵਾਟਰ ਮਾਰਕ' ਵਾਲੇ ਕਾਗਜ਼ ਉੱਪਰ ਹੀ ਛਪਵਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।)

ਮੁੱਲ ₹ :

ਸਕੱਤਰ, ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ, ਵਿੱਦਿਆ ਭਵਨ, ਫੇਜ਼-8 ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਗਰ- 160062
ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਅਤੇ ਐਸ ਦਿਨੇਸ਼ ਐਂਡ ਕੰਪਨੀ, ਰਾਮ ਬਾਗ, ਜਲੰਧਰ ਦੁਆਰਾ ਛਾਪੀ ਗਈ।

ਦੇ ਸ਼ਬਦ

ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜ-ਭਾਸ਼ਾ ਹੋਣ ਸਦਕਾ ਰਾਜ ਦੇ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ-ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਦੁਆਰਾ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿੱਚ ਬੋਰਡ ਦੁਆਰਾ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਪਾਠ-ਕ੍ਰਮਾਂ ਅਤੇ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਨਵਿਆਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲੜੀ ਅਧੀਨ ਐੱਨ. ਸੀ. ਐੱਫ. 2005 ਅਤੇ ਪੀ. ਸੀ. ਐੱਫ. 2013 ਦੇ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਸੋਧਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਹਥਲੀ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਸੱਤਵੀਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਪਹਿਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਕਹਾਣੀਆਂ, ਜੀਵਨੀਆਂ, ਲੇਖ ਅਤੇ ਇਕਾਂਗੀ ਵਾਲੇ ਪਾਠ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਕੇ ਸੁੰਦਰ ਚਿੱਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਮਨਮੋਹਣਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਹ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾ-ਮਾਹਰ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਪਰਮਿੰਦਰ ਕੌਰ ਵੱਲੋਂ ਉਪ ਸਕੱਤਰ (ਅਕਾਦਮਿਕ) ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਰ ਦਾਲਮ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਅਤੇ ਡਾ. ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਰ ਵਿਰਕ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਨਿਤਾਸ਼ਾ ਕੋਹਲੀ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਜਸਵੀਰ ਕੌਰ, ਸ਼੍ਰੀ ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ ਬੁੱਟਰ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਜਸਵੀਰ ਸਿੰਘ ਲੰਗੜੋਆ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ ਵੱਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇਸ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਸ: ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀਪ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧੀਆ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਆਏ ਸੁਝਾਵਾਂ ਦਾ ਬੋਰਡ ਵੱਲੋਂ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

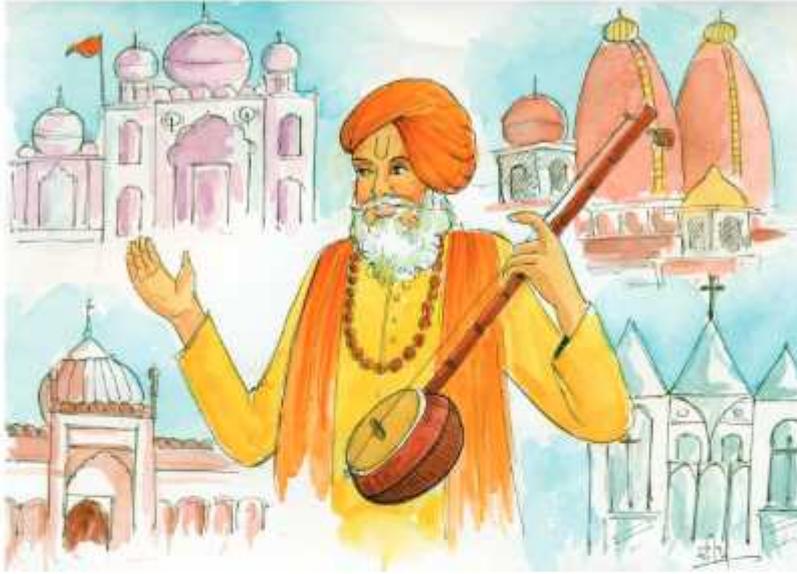
ਚੇਅਰਮੈਨ

ਪੰਜਾਬ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਬੋਰਡ

ਤਤਕਰਾ

ਲੜੀ ਨੰ.	ਵਿਸ਼ਾ		ਲੇਖਕ	ਪੰਨਾ ਨੰ.
1.	ਵਣਜਾਰਾ	ਗੀਤ	ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ	1
2.	ਮੋਤੀ	ਕਹਾਣੀ	ਪ੍ਰਿੰ. ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ	03
3.	ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਲੋਕ-ਗਾਇਕਾ: ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ	ਜੀਵਨੀ	ਡਾ. ਹਰਿੰਦਰ ਕੌਰ	09
4.	ਘੜੇ ਦਾ ਪਾਣੀ	ਲੇਖ	ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮਰਜਾਰਾ	14
5.	ਮਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ	ਕਵਿਤਾ	ਅੰਮਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ	19
6.	ਬਲਦਾਂ ਵਾਲਾ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ	ਕਹਾਣੀ	ਡਾ. ਹਰਨੇਕ ਸਿੰਘ ਕਲੇਰ	22
7.	ਬਾਲ-ਖੇਡਾਂ	ਕਵਿਤਾ	ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦਾਊਂ	28
8.	ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ	ਕਾਵਿ-ਕਹਾਣੀ	ਡਾ. ਜਗੀਰ ਸਿੰਘ	32
9.	ਮੇਰੇ ਦਾਦੀ ਜੀ	ਲੇਖ	ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ	35
10.	ਸ਼ੇਰਨੀਆਂ	ਕਹਾਣੀ	ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ	40
11.	ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ	ਜੀਵਨੀ	ਡਾ. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਸੋਮਲ	46
12.	ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ! ਸੁਮਨ !	ਕਹਾਣੀ	ਤਰਸੇਮ	51
13.	ਸਾਉਣ	ਕਵਿਤਾ	ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਕ	57
14.	ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ	ਜੀਵਨੀ	ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ	61
15.	ਜੀਅ ਕਰੇ	ਕਵਿਤਾ	ਪ੍ਰਮਿੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ	67
16.	ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਦਾ ਕੱਦ	ਕਹਾਣੀ	ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ	70
17.	ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ	ਜੀਵਨੀ	ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ	75
18.	ਗਿਠਮੁਠੀਆਂ ਵਾਲਾ ਖੂਹ	ਕਹਾਣੀ	ਕਰਨਲ ਜਸਬੀਰ ਭੁੱਲਰ	81
19.	ਅਦਭੁਤ ਸੰਸਾਰ	ਕਵਿਤਾ	ਡਾ. ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ	86
20.	ਸੱਤ ਡਾਕਟਰ	ਕਹਾਣੀ	ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਭੁੱਲਰ	91
21.	ਪੁਲਾੜ - ਪਰੀ : ਸੁਨੀਤਾ ਵਿਲੀਅਮਜ਼	ਜੀਵਨੀ	ਡਾ. ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਧੀਰ	97
22.	ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖਾਲਸਾ	ਲੇਖ	ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ ਭੁੱਟਰ	101
23.	ਮਿਲਖੀ ਦਾ ਵਿਆਹ	ਗੀਤ	ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੌਰ	108
24.	ਜਾਗੋ	ਲੇਖ	ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਜ਼ਾਕ	112
25.	ਕਿਰਤ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ	ਇਕਾਂਗੀ	ਡਾ. ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ	117

ਵਣਜਾਰਾ

ਬਸਤੀ-ਬਸਤੀ, ਜੰਗਲ-ਜੰਗਲ; ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਵਣਜਾਰਾ,
ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਿਮ, ਸਿੱਖ, ਈਸਾਈ; ਸਾਂਝਾ ਭਾਈਚਾਰਾ।
ਘਿਰਨਾ ਸਾਨੂੰ ਵੰਡ ਦੇਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਦੂਰ ਭਜਾਓ,
ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਿਮ, ਸਿੱਖ, ਈਸਾਈ; ਸਾਰੇ ਇੱਕ ਹੋ ਜਾਓ।
ਮੰਦਰ, ਮਸਜਦ, ਗਿਰਜੇ ਉੱਪਰ; ਲਿਖ ਦਿਓ ਰੱਬ ਦਾ ਦੁਆਰਾ,
ਬਸਤੀ-ਬਸਤੀ.....

ਨਫਰਤ ਸਾਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਰੱਜ ਕੇ ਸੈਂਣ ਨਾ ਦੇਂਦੀ,
ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਹੱਸਣ ਨਾ ਦਿੰਦੀ, ਜੀਅ-ਭਰ ਰੋਣ ਨਾ ਦੇਂਦੀ।
ਨਗਰ-ਨਗਰ ਵਿੱਚ, ਗਲੀ-ਗਲੀ ਵਿੱਚ; ਗੂੰਜ ਰਿਹਾ ਇਕਤਾਰਾ,
ਬਸਤੀ-ਬਸਤੀ.....

ਨਾ ਕੋਈ ਊਚ ਨਾ ਨੀਚ ਪਛਾਣੇ, ਸਭ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜਾਣੇ,
ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਨੇ ਮੁਰਖ ਲੜਦੇ, ਲੜਦੇ ਨਹੀਂ ਸਿਆਣੇ।
ਏਕੇ ਵਿੱਚ ਹੈ ਸ਼ਕਤੀ ਹੁੰਦੀ, ਏਕਾ ਸਾਨੂੰ ਪਿਆਰਾ,
ਬਸਤੀ-ਬਸਤੀ.....

ਸੱਜੇ-ਖੱਬੇ ਦੀ ਗੱਲ ਛੱਡੋ, ਸਿੱਧੇ ਰਸਤੇ ਚੱਲੋ,
ਸਾਂਝਾ ਰਸਤਾ, ਸਾਂਝੀ ਮੰਜ਼ਲ; ਉਸ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਮੱਲੋ।
ਭਾਰਤ ਦੀ ਜੈ ਸਾਰੇ ਬੋਲੋ, ਭਾਰਤ ਸਾਨੂੰ ਪਿਆਰਾ,
ਬਸਤੀ-ਬਸਤੀ, ਜੰਗਲ-ਜੰਗਲ; ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਵਣਜਾਰਾ।

1. ਦੱਸੋ:-

- (ੳ) ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਲਈ ਵਣਜਾਰਾ ਕੀ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ?
- (ਅ) ਗੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਨਫਰਤ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਨੁਕਸਾਨਦਾਇਕ ਹੈ ?
- (ੲ) ਏਕੇ ਬਾਰੇ ਕਵੀ ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ?
- (ਸ) ਇਸ ਗੀਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹੋ ?

2. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਦਾ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?

ਨਾ ਕੋਈ ਉਚ ਨਾ ਨੀਚ ਪਛਾਣੇ, ਸਭ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜਾਣੇ,
ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਨੇ ਮੂਰਖ ਲੜਦੇ, ਲੜਦੇ ਨਹੀਂ ਸਿਆਣੇ।
ਏਕੇ ਵਿੱਚ ਹੈ ਸ਼ਕਤੀ ਹੁੰਦੀ, ਏਕਾ ਸਾਨੂੰ ਪਿਆਰਾ।

3. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰੋ:

- (ੳ) ਸੱਜੇ-ਖੱਬੇ ਦੀ ਗੱਲ ਛੱਡੋ; ਸਿੱਧੇ ਰਸਤੇ ਚੱਲੋ,

- (ਅ) ਭਾਰਤ ਦੀ ਜੈ ਸਾਰੇ ਬੋਲੋ, ਭਾਰਤ ਸਾਨੂੰ ਪਿਆਰਾ।

4. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

- ਵਣਜਾਰਾ : ਸੁਦਾਗਰ, ਵਪਾਰੀ
- ਭਾਈਚਾਰਾ : ਭਰਾਵਾਂ ਵਾਲਾ ਸੰਬੰਧ
- ਇਕਤਾਰਾ : ਇੱਕ ਤਾਰ ਵਾਲਾ ਸਾਜ਼, ਤੂੰਬਾ
- ਮੰਜ਼ਲ : ਪੜਾਅ, ਨਿਸ਼ਾਨਾ

5. ਆਪਣੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਇਸ ਗੀਤ ਨੂੰ ਗਾਓ।

ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਇੱਕ ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਆਦਰ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰੇ ਅਤੇ ਸਮਝਾਵੇ ਕਿ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਧਰਮ ਹੈ।

ਮੋਤੀ

ਮੋਤੀ ਮੇਰਾ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਪਿਆਰਾ ਕੁੱਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਪਿਸਤੀ ਨਸਲ 'ਚੋਂ ਸੀ ਤੇ ਕੰਨਾਂ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਚੁੱਕਿਆਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੁੱਕਦਾ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਮਗਰ ਪੈਣ 'ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਰੱਖਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਪਿਤਾ ਜੀ ਆਪਣੇ ਇੱਕ ਬੰਗਾਲੀ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਗਏ। ਮੈਂ ਵੀ ਨਾਲ ਸਾਂ। ਕਾਊਚ ਦੇ ਹੇਠੋਂ ਕੋਈ ਕੂਲੀ-ਕੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਮੈਨੂੰ ਛੂਹੀ। ਮੈਂ ਥੱਲੇ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਡਰਿਆ। ਇਹ ਇੱਕ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਬੁਝੀ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਦੋਸਤ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ ਡਰ ਨਾ, ਬੱਚਾ! ਇਹ ਵੱਢਦਾ ਨਹੀਂ। ”

ਕੁੱਤਾ ਬੜਾ ਚਿਰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਚੰਪਕ-ਕੁੰਜ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਖੇਡਦਾ ਰਿਹਾ। ਆਉਣ ਲੱਗਿਆਂ ਮੇਰਾ ਚਿਹਰਾ ਉਦਾਸ ਜਿਹਾ ਦੇਖ ਕੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਬੇਟਾ! ਉਦਾਸ ਕਿਉਂ ਹੈ? ” ਮੈਂ ਉਸ ਵੱਲ ਬਿਨਾਂ ਦੇਖਿਆਂ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਿਆਂ ਪਿਤਾ ਜੀ ਵੱਲ ਬੜੀ ਮਿਠਾਸ ਤੇ ਅਰਜ਼ੋਈ ਭਰੀ ਨਜ਼ਰ ਤੱਕਦਿਆਂ ਉਸ ਆਪਣੇ ਯਾਰ ਕੁੱਤੇ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਅੱਖ ਦੀ ਬੇਮਲੂਮ ਘੂਰੀ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਮੈਂ ਸਹਿਮ ਗਿਆ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ ਦੋਸਤ! ਇੱਕ ਕੁੱਤੇ ਪਿੱਛੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬੇਟੇ ਨੂੰ ਨਰਾਜ਼ ਤੇ ਉਦਾਸ ਨਹੀਂ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ” ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਪਿਆਰ ਭਰੀ ਨਜ਼ਰ ਤੱਕ ਕੇ ਉਸ ਕਿਹਾ “ਬੇਟਾ! ਤੂੰ ਮੋਤੀ ਲੈਣਾ ਹੈ? ਜਾ, ਲੈ ਜਾ, ਬੀਬਾ ਪੁੱਤਰ !”

ਮੈਨੂੰ ਚੇਤਾ ਹੈ, ਮੋਤੀ ਦਾ ਨਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਤੁਭਕੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਮੇਰੀ ਉਦਾਸੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਨੇ ਮੋਤੀ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਸੰਗਲੀ ਪਟੇ ਵਿੱਚ ਪਾਈ ਤੇ

ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀ। ਮੋਤੀ ਹੈਰਾਨ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਦੋ ਘੜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਲਈ ਉਮਰ-ਕੈਦ! ਮੋਤੀ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਵੱਲ ਦੇਖਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਕਿ—“ਜਾ ਮੋਤੀ, ਹੁਣ ਤੇਰਾ ਮਾਲਕ ਨਿੱਕਾ ਕਾਕਾ ਹੈ,” ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੱਪੀ ਮੋਤੀ ਦੀ ਮਾਂ, ਅੰਦਰੋਂ ਨਿਕਲ ਆਈ ਤੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਤੁਰਨ ਲੱਗ ਪਈ। ਮੋਤੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉਦਾਸਿਆ ਜਿਹਾ ਗਿਆ। ਪੱਪੀ ਮਾਲਕ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਮਨ ਮਾਰ ਕੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਗਈ। ਕੋਠੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਟੈਂਕਸੀ ਫੜੀ ਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚੇ।

ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਸੰਗਲੀ ਦੇਖ ਕੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਤੁਸੀਂ ਫੇਰ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਖ਼ਰੀਦਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹੋ ਨਾ, ਜੀ!”

ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, “ਕਾਕੇ ਦੀ ਮਾਂ! ਕਾਕੇ ਨੂੰ ਇਹ ਚੰਗਾ ਲੱਗਾ ਸੀ ਤੇ ਪਰਸ਼ੋਤਮ ਬਾਬੂ ਨੇ ਇਹ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।”

ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਾ ਕਿਹਾ। ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਮੋਤੀ ਅਫ਼ਸੋਸਿਆ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖਾਂਦਾ। ਦੁੱਧ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਸ਼ਾਮ ਤੱਕ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੋਈ ਖੁਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ। ਮੈਂ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਇਹ ਕੁੱਤਾ ਮੋੜ ਆਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਪਰ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨਾ ਮੰਨੇ ਸਗੋਂ ਉਹ ਉੱਠ ਕੇ ਮੋਤੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਮੋਤੀ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਚੱਟਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਨੌਕਰਾਣੀ ਨੂੰ ਤਾਜ਼ਾ ਦੁੱਧ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਜਦ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਮੋਤੀ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਪਿਆਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਅੱਧ-ਪਚੱਧਾ ਪੀ ਗਿਆ। ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਮੋਤੀ ਫੇਰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉਸ ਦੀ ਸੰਗਲੀ ਖੋਲ੍ਹੀ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਈ ਤੇ ਉਹ ਘਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਬਣ ਗਿਆ।

ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਉਹ ਮੇਰੇ ਸਕੂਲ ਜਾਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਮੇਰੇ ਮਗਰ ਦੱਬ ਪੈਰੀਂ ਤੁਰ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਉਦੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗਣ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਜਮਾਤ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਵਾਂ। ਮੇਰੇ ਜਮਾਤੀ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚੱਟ ਲੈਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਨਲਕੇ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਧੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਗੋਂਦ ਨਾਲ ਖੇਡਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਗੋਂਦ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਨੱਸ ਉੱਠਦਾ ਸੀ ਤੇ ਗੋਂਦ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਫੜਾ ਕੇ ਹੀ ਸਾਹ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਸਾਡੇ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਦੇਖ ਕੇ ਬੜੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆਏ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰੂਲ ਲੈ ਕੇ ਮਾਰਨ ਦੌੜੇ। ਮੋਤੀ ਕੋਈ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸੀ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਰੋਹਬ ਝੱਲ ਲੈਂਦਾ। ਉਸ ਨੇ ਵਧ ਕੇ ਇੱਕ ਘੁਰਕੀ ਸੁਣਾਈ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚਿੱਟੇ ਦੁੱਧ ਦੰਦ ਦਿਖਾਏ। ਫਿਰ ਉਹ ਮੇਰੇ ਬੈਂਚ ਹੇਠਾਂ ਵੜ ਕੇ ਬਹਿ ਗਿਆ।

“ਤਾਂ, ਇਹ ਕੁੱਤਾ ਤੇਰਾ ਹੈ?” ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਨੇ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਇਵੇਂ ਲਮਕਾਉਂਦਿਆਂ ਪੁੱਛਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਕੁੱਤੇ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ।

ਮੈਂ ਡਰਦਿਆਂ-ਡਰਦਿਆਂ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਇਹ ਕੁੱਤਾ ਮੇਰਾ ਹੀ ਹੈ।” ਉਹਨਾਂ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਮੋਤੀ ਨੂੰ ਘਰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਵਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦਿਨ ਇੱਕ ਘੰਟੇ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਮਿਲ ਗਈ। ਮੈਂ ਬੜਾ ਖੁਸ਼ ਸਾਂ ਪਰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮਾਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮੁੜਦਿਆਂਸਾਰ ਸੇਵੀਆਂ ਦਾ ਸੁਆਦ ਚਖਾਉਣਾ ਹੈ— ਇਹ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਚਪੇੜਾਂ ਮਾਰਨ ਨੂੰ ਸੇਵੀਆਂ ਦਾ ਸੁਆਦ ਆਖਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਮੈਂ ਚਪੇੜਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈ ਪਰ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨਾਲੋਂ ਮੈਨੂੰ ਮੋਤੀ ਬਹੁਤਾ ਗ਼ੌਰ ਨਾਲ ਸੁਣਦਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਂਗਲ ਕਰਕੇ ਉਸ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਿਆਂ ਕਹਿ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, “ਹੱਛਾ ਬੱਚੂ! ਮੈਨੂੰ ਮਾਰ ਪੁਆਈ!” ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਲੋਟ ਗਿਆ ਤੇ ਪੂਛ

ਹਿਲਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਖ਼ਬਰੇ, ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮਿੱਤਰ! ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰ ਲੈ।

ਉਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਨੇ ਸਕੂਲ ਜਾਣ ਦੀ ਇੱਕੋ ਵਾਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਮੈਨੂੰ ਉਦੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਜਦੋਂ ਅੱਧੀ ਛੁੱਟੀ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ। ਉਹ ਸਕੂਲ ਦੇ ਬੂਹੇ ਲਾਗੇ ਮੇਰੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ ਨੱਠ ਜਾ ਮੋਤੀ! ਨਹੀਂ ਤੇ ਮੈਂ ਮਾਰਾਂਗਾ। ” ਮੋਤੀ ਸੱਚੀ-ਮੁੱਚੀ ਉੱਠ ਦੌੜਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਅਫ਼ਸੋਸ ਹੋਇਆ ਮਤੇ ਮੇਰਾ ਮਿੱਤਰ ਗੁਆਚ ਜਾਵੇ। ਸਕੂਲ ਦੀ ਟੱਲੀ ਵੱਜਣ ਵਾਲੀ ਸੀ, ਚਪੜਾਸੀ ਨੇ ਬਾਹਰਲਾ ਬੂਹਾ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੇਰਾ ਖ਼ਿਆਲ ਮੋਤੀ ਵੱਲ ਹੀ ਲੱਗਾ ਰਿਹਾ। ਬੇਖ਼ਿਆਲੀ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਕਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਤੇ ਜੋੜ ਗਲਤ ਦੱਸ ਕੇ ਮਾਰ ਖਾਧੀ। ਸਾਰੀ ਛੁੱਟੀ ਮਗਰੋਂ ਜਦ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਮੋਤੀ ਮੈਨੂੰ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੋਠੇ 'ਤੇ ਗਿਆ। ਮੇਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਕੋਈ ਹੱਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। “ਕੁਝ ਲੱਭਾ ਹੈ?” ਮਾਤਾ ਨੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਪੁੱਛਿਆ-“ ਮੋਤੀ ਗੁਆਚ ਚੱਲਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਲੱਭ ਪਿਆ ਹੈ। ” “ ਉਹ ਤੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਰੱਸੀਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ” ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਨੌਕਰਾਣੀ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਨੂੰ ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਇਸ ਡਬਲ ਰੋਲ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗਾ।

ਮੋਤੀ ਵਿੱਚ ਬੜੇ ਗੁਣ ਸਨ। ਘਰ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਦੂਰ ਸੁੱਟੀ ਚੀਜ਼ ਚੁੱਕ ਲਿਆਉਂਦਾ ਸੀ, “ਸਿੱਟ ਡਾਉਨ ” ਕਿਹਾ ਅਗਲੇ ਦੋਵੇਂ ਪੰਜੇ ਚੁੱਕ ਕੰਗਾਰੂ ਵਾਂਗ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਹਨੇਰੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸੋਟੇ ਨਾਲ ਲਮਕਾਈਆਂ ਦੇ ਨਿੱਕੀਆਂ ਲਾਲਟੈਣਾਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਜੰਗਲੀ ਰਸਤਿਆਂ 'ਤੇ ਚਾਨਣ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਉਸ ਦੀ ਕਦਰ ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਜਦ ਉਸ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਬਚਾਈ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਆਪਣੇ ਦਫ਼ਤਰ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਮਸ਼ੀਨ ਦੀ ਫ਼ਿਟਿੰਗ ਬਾਰੇ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੋਤੀ ਨੇ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਅਚਾਨਕ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਤਲੂਨ ਫੜ ਲਈ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਉਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਪਰ ਮੋਤੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਤਲੂਨ ਫੜ ਕੇ ਖਿੱਚੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਅਚਾਨਕ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਪਈ। ਦੋਹਾਂ ਬੂਟਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਕਰੂੰਡੀਆ ਗੁੱਛੀ ਹੋਇਆ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਲਾਂਭੇ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਮੋਤੀ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਭੌਂਕਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਮੋਤੀ ਛੁੱਟੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਰਾਜਗੰਜ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਪਿਤਾ ਜੀ, ਮੈਂ ਤੇ ਮੋਤੀ ਅਗਨਬੋਟ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਸਾਂ। ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਤੁਰਨ ਦਾ ਵਿਸਲ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਜਹਾਜ਼ ਜੈੱਟੀ ਨਾਲੋਂ ਨਿੱਖੜ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਮੋਤੀ ਮੈਨੂੰ ਨਾ ਦਿਸਿਆ। ਅਚਾਨਕ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਜੈੱਟੀ 'ਤੇ ਦਿਸਿਆ। ਮੈਂ ਚੀਕ-ਚਿਹਾੜਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਜੈੱਟੀ 'ਤੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਮੋਤੀ ਨੂੰ ਗਲੋਂ ਫੜ ਕੇ ਕੱਛ ਵਿੱਚ ਦੇ ਲਿਆ। ਉਸ ਦਿਨ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਉਹ ਕਾਰਨਾਮਾ ਕੀਤਾ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲੇਗਾ। ਜਹਾਜ਼ ਤੇ ਜੈੱਟੀ ਵਿਚਕਾਰ ਪੰਜ-ਸੱਤ ਫੁੱਟ ਦਾ ਪਾੜ ਸੀ ਤੇ ਦਰਿਆ ਹੁਗਲੀ ਸ਼ਾਂ-ਸ਼ਾਂ ਕਰਦਾ ਵਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਦੋ ਕੁ ਕਦਮ ਪਿਛਾਂਹ ਹਟ ਕੇ ਛਾਲ ਮਾਰੀ ਤੇ ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਜੰਗਲੇ ਨਾਲ ਮੋਤੀ ਸਮੇਤ ਆਣ ਚੰਬੜੇ। ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਦਾ ਇਹ ਕਾਰਨਾਮਾ ਕਈ ਬੰਗਾਲੀ ਲੋਕ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਚਾਨਕ ਉੱਪਰਲੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਮੇਮ ਉੱਤਰੀ ਤੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, “ ਤੁਸੀਂ ਬੜੇ ਬਹਾਦਰ ਹੋ, ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਕੁੱਤੇ ਪਿੱਛੇ ਐਨਾ ਖ਼ਤਰਾ ਮੁੱਲ ਕਿਉਂ ਲਿਆ?”

ਮੇਮ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਵਾਕਫ਼ ਮਿੱਲ-ਮੈਨੇਜਰ ਦੀ ਵਹੁਟੀ ਸੀ ਤੇ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਪਿਤਾ ਜੀ ਤਰਨਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰਾ ਬੱਚਾ ਇਸ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੈਂ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਵਾਂਗੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਮੇਮ ਨੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, “ਤਾਂ ਇਹ ਤੁਹਾਡਾ ਬੱਚਾ ਹੈ! ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੀ ਖੱਬੀ ਗੱਲੂ ਨੂੰ ਥਪਕਿਆ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੇਮ ਵੀ ਮੋਤੀ ਦੀ ਮਿੱਤਰ ਬਣ ਗਈ। ਮੋਤੀ ਮੇਰੇ ਹਰ ਮਿੱਤਰ ਦਾ ਝੱਟ ਦੋਸਤ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਛੁੱਟੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਉਹ ਅਕਸਰ ਸਟੀਮਰ ਦੇ ਪਹੁੰਚਣ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਬੰਗਲੇ ਦੇ ਬਰਾਂਡੇ ਵਿੱਚ ਮੋਤੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਮੋਤੀ ਪਿੱਛੇ ਮੈਨੂੰ ਆਂਡੇ, ਦੁੱਧ, ਕੇਕ, ਬਿਸਕੁਟ, ਚਾਕਲੇਟ ਤੇ ਸੈਂਡਵਿਚਾਂ ਦਾ ਗੱਫਾ ਮਿਲਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਮੇਮ ਦੇ ਦੋ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਕੁੱਤੇ ਹੋਰ ਸਨ। ਮੋਤੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਡਾਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੰਦਾ। ਗੁਲਾਬ, ਟਿਊਲਿਪ ਤੇ ਟਮਾਟਰਾਂ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ ਉੱਤੇ ਦੀ ਉਹ ਦੁੱਧ-ਚਿੱਟੀਆਂ ਪਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਉੱਡਿਆ ਫਿਰਦਾ। ਵੱਡੇ ਕੁੱਤੇ ਹਫ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੇੜ-ਛੇੜ ਕੇ ਨੱਸਦਾ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਸ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਕਤੂਰੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਤਾਕਤ ਕਿੱਥੋਂ ਆ ਗਈ ਸੀ! ਖੁਸ਼ਬੋਦਾਰ ਫੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਖਹਿ-ਖਹਿ ਕੇ ਉਹ ਵੀ ਤੁਰਦਾ-ਫਿਰਦਾ ਫੁੱਲ ਜਾਪਦਾ।

ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਮ ਨੇ ਮੂੰਹ ਪਾੜ ਕੇ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਪਿਤਾ ਜੀ ਤੋਂ ਇਸ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਸੀ ਪਰ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਕੇਵਲ ਏਨਾ ਉੱਤਰ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਖਿਡੌਣਾ ਹੈ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਮੈਥੋਂ ਮੇਰਾ ਮਿੱਤਰ ਤੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਖੋਹਣ ਲਈ ਕਿਉਂ ਬੇਚੈਨ ਸੀ? ਪੇਸ਼ ਨਾ ਚੱਲਦੀ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਮਾਇਆ ਦਾ ਜਾਦੂ ਪਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਨੌਟ ਦਿਖਾਏ, ਚਮਕਦੇ, ਟਣਕਦੇ ਰੁਪਈਆਂ ਦੀ ਢੇਰੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਰੁਪਈਆਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂ ਬਚਪਨ ਦਾ ਉਹ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਯਾਰ ਰੁਪਈਆਂ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵੇਚੇ ਜਾਂਦੇ। ਮੈਂ ਸਾਫ਼ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਢੇਰ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਸਾਡੇ ਦਿਨ ਪੁੱਠੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਅਸਾਮ ਤੋਂ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਕੇ ਆਏ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਖਰੀ ਚਾਹ ਵਤਨ ਮੁੜਨ ਦੀ ਸੀ। ਅਸਾਂ ਪੰਜਾਬ ਆਉਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ। ਸਮਾਨ, ਮਕਾਨ ਸਭ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਵੇਚ ਕੇ ਉਧਾਰ ਮੁਕਾ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਟੈਂਕਸੀ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਅੱਧ-ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਲੰਮੇ ਪਾਏ ਗਏ। ਮੋਤੀ ਲਾਗੇ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਟੈਂਕਸੀ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾਉਣ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ ਸਾਂ ਜਦੋਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਡਾਈਵਰ ਨੂੰ ਚੱਲਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਮੋਤੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਅੱਖਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀ ਅਪੀਲ ਘੂਰੀ ਨਾਲ ਨਾਮਨਜ਼ੂਰ ਹੋਈ। ਕਲਕੱਤੇ ਦੇ ਗਹਿਮਾ-ਗਹਿਮ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੋਤੀ ਮੋਟਰ ਨਾਲ ਦੌੜ ਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹੈਰੀਸਨ ਰੋਡ ਉੱਤੇ ਆ ਕੇ ਮੋਟਰ ਨੇ ਚਾਲ ਫੜੀ ਤੇ ਮੋਤੀ ਉਸ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਸੂਰਦਾਸ ਦਾ ਇਹ ਭਜਨ ਕਿ-“ਕਦਮ ਬੜੇ ਆਗੇ, ਮਨ ਪਾਛੇ ਭਾਗੇ”। ਸੁਣ ਕੇ ਹੁਣ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਚੇਤੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਸੀਟਾਂ ਬੁੱਕ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਡੱਬੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਗਏ। ਪੰਦਰਾਂ-ਵੀਹਾਂ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਅਦ ਜਦਕਿ ਗੱਡੀ ਚੀਕ ਮਾਰ ਕੇ ਤੁਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਮੋਤੀ ਸ਼ੁਦਾਈਆਂ ਵਾਂਗ ਕਿਸੇ ਗੁਆਚੇ ਨੂੰ ਲੱਭਦਾ ਪਲੇਟਫਾਰਮ 'ਤੇ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ। ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਰਿਹਾ ਨਾ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਅਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ। ਅੰਨ੍ਹੇਵਾਹ ਨੱਠਦਾ ਮੋਤੀ ਡੱਬੇ ਨਾਲ ਆਣ ਮਿਲਿਆ। ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਲੰਘ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਦੌੜ ਲਾਈਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਸੀ। ਮੋਤੀ ਹਲਕਾਏ ਕੁੱਤੇ ਵਾਂਗ ਝੱਗ ਸੁੱਟ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਝਈਆਂ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਚੱਕ ਭਰ ਕੇ ਗੱਡੀ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰ ਲਵੇਗਾ ਪਰ ਬੇਰਹਿਮ, ਬੇਦਿਲ

ਇੰਜਣ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅੱਥਰੂ ਵਗ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ, ਮਾਤਾ ਜੀ ਜੰਜੀਰ ਖਿੱਚ ਕੇ ਗੱਡੀ ਖੜੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ? ਸ਼ਾਇਦ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਵਹਿਮ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਕਿ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਉਹੋ ਹੈ। ਮੋਤੀ ਅੱਜ ਦੌੜ ਵਿੱਚ ਹਾਰ ਖਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਮਾੜਾ ਜਿਹਾ ਨੁਕਤਾ ਹੋ ਕੇ ਦਿਸਣੋਂ ਨਾ ਹਟ ਗਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਰਿਹਾ। ਛਾਲ ਮਾਰਨ ਨੂੰ ਜੀਅ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆਉਂਦੇ।

ਮਗਰੋਂ ਸਾਨੂੰ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਆਈ ਕਿ ਲਗਾਤਾਰ ਇੱਕ ਮਹੀਨਾ ਮੋਤੀ ਸਾਡੇ ਵੇਚੇ ਹੋਏ ਮਕਾਨ ਅੱਗੇ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦਿਨ-ਰਾਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਘੰਟਾ ਉਹ ਸ਼ਾਇਬ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਕੀ ਪਤਾ, ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਦੇਖਣ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵੇ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਰਾਤੀਂ ਉਹ ਬੜਾ ਰੋਇਆ। ਖ਼ਬਰੇ, ਉਹੋ ਰਾਤ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਤਿਆਗਣ ਦੀ ਰਾਤ ਸੀ ਤੇ ਫੇਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖਿਆ। ਹੁਣ ਵੀ ਮੋਤੀ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਮੈਨੂੰ ਬੰਗਾਲ ਵੱਲ ਖਿੱਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

ਦੱਸੋ:-

- (1) (ੳ) ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚਲੇ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਮੋਤੀ ਕਿੱਥੋਂ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਮਿਲਿਆ?
- (ਅ) ਮੋਤੀ ਹੈਰਾਨ ਕਿਉਂ ਸੀ?
- (ੲ) ਮੋਤੀ ਕਾਰਨ ਲੜਕੇ ਨਾਲ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੀ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰੀ?
- (ਸ) ਮੋਤੀ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਗੁਣ ਸਨ?
- (ਹ) ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਮੇਮ ਵੱਲੋਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਗੱਢੇ ਮਿਲਦੇ ਸਨ ਤੇ ਕਿਉਂ?
- (ਕ) ਮੇਮ ਦੀਆਂ ਕਿਆਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਫੁੱਲ ਖਿੜੇ ਹੋਏ ਸਨ?
- (ਖ) ਦੱਸੋ, ਮੋਤੀ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਕਿਹੋ-ਜਿਹਾ ਸੀ?

(2) **ਅੱਖੋਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ:**

ਕਾਊਚ	:	ਸੋਫਾ
ਬੁਥੀ	:	ਮੂੰਹ, ਚਿਹਰਾ
ਅਰਜ਼ੋਈ	:	ਬੇਨਤੀ
ਤੁਭਕੇ	:	ਡਰ ਕੇ, ਘਬਰਾ ਕੇ
ਵਾਕਫ	:	ਜਾਣਕਾਰ
ਮਨਜ਼ੂਰ	:	ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨਾ, ਮੰਨਣਾ
ਅਫਸੋਸਿਆ	:	ਚਿੰਤਾਤਰ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਛਤਾਵਾ ਲੱਗਿਆ ਹੋਵੇ।

ਆਪਣੇ ਵੰਡੇ ਦਾ : ਆਪਣੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ
 ਕਰੁੰਡੀਆ : ਸੱਪ ਦੀ ਇੱਕ ਕਿਸਮ
 ਰੂਲ : ਡੰਡਾ

(3) ਕਿਸ ਨੇ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ:	ਕਿਸ ਨੇ	ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ
(ੳ) ‘ਤੁਸੀਂ ਫੇਰ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਖਰੀਦਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹੋ ਨਾ, ਜੀ!’	_____	_____
(ਅ) “ਇਹ ਕੁੱਤਾ ਮੇਰਾ ਹੀ ਹੈ।”	_____	_____

ਵਿਆਕਰਨ

ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਕਈ ਪੈਰੇ ਹਨ। ਪੈਰੇ ਵਾਕਾਂ ਤੋਂ ਬਣੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਵਾਕ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵਿਆਕਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਪੱਖੋਂ ਸ਼ਬਦ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ:-

ਨਾਂਵ, ਪੜਨਾਂਵ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਕਿਰਿਆ, ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਸੰਬੰਧਕ, ਯੋਜਕ ਤੇ ਵਿਸਮਕ।

ਨਾਂਵ:- ਜਿਸ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ, ਵਿਅਕਤੀ, ਥਾਂ, ਭਾਵ ਆਦਿ ਦਾ ਬੋਧ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਂਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ: ਮੋਤੀ, ਮਿੱਤਰ, ਕੰਨ, ਪਰਸ਼ੋਤਮ, ਅਫਸੋਸ, ਪੰਜਾਬੀ ਆਦਿ।

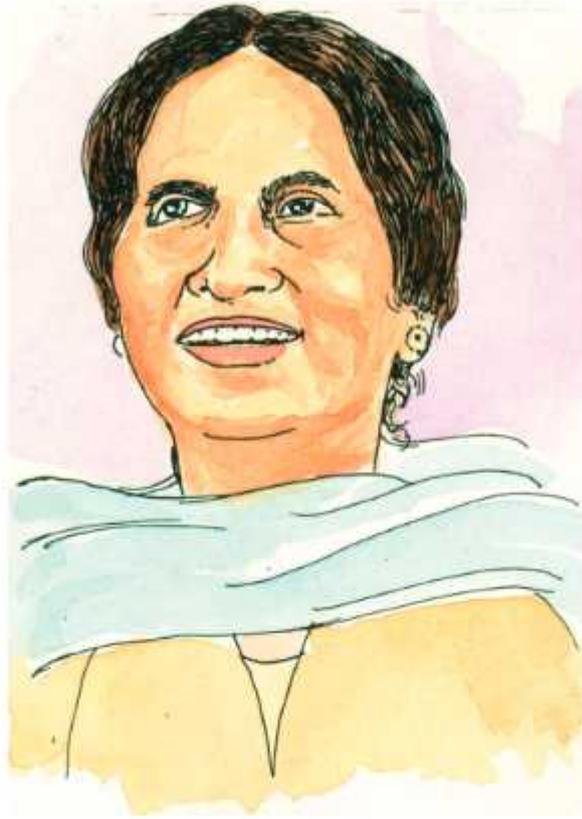
ਨਾਂਵ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਕਿਸਮਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ:-

1. ਆਮ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਜਾਤੀਵਾਚਕ ਨਾਂਵ:- ਕੁੱਤਾ, ਦੋਸਤ, ਸੰਗੀ, ਹੱਥ, ਕੌਡੀ, ਖਿਡੌਣਾ।
2. ਖਾਸ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਨਾਂਵ:- ਬੰਗਾਲੀ, ਮੋਤੀ, ਹਿੰਦੀ, ਹੁਗਲੀ, ਅਸਾਮ, ਕਲਕੱਤਾ, ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ।
3. ਇੱਕਠਵਾਚਕ ਨਾਂਵ:- ਜਮਾਤ, ਗੁੱਛਾ, ਸੈਨਾ, ਪਲਟਨ, ਇੱਜੜ, ਫੌਜ।
4. ਵਸਤੂਵਾਚਕ ਨਾਂਵ:- ਦੁੱਧ, ਪਾਣੀ, ਲੱਕੜ, ਲੋਹਾ, ਮਿੱਟੀ।
5. ਭਾਵਵਾਚਕ ਨਾਂਵ:- ਉਦਾਸੀ, ਮਿਠਾਸ, ਪਿਆਰ, ਖੁਸ਼ੀ, ਗੁੱਸਾ।

* ਇਸ ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਅਗਲੇ ਪਾਠਾਂ 'ਚ ਬਾਕੀ ਸੱਤ ਸ਼ਬਦ-ਰੂਪਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗੁਣਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰੇ।

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਲੋਕ-ਗਾਇਕਾ : ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਕਲਾਕਾਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੌਮ ਦਾ ਅਮੁੱਲ ਸਰਮਾਇਆ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਗਾਇਕਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਸੁਰੀਲੀ ਅਵਾਜ਼ ਸਦਕਾ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ 'ਤੇ ਛਾਈ ਰਹੀ। ਭਾਵੇਂ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੌਰ ਅਤੇ ਨਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਤਿੰਨਾਂ ਭੈਣਾਂ ਨੇ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਗਾਇਕੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਪਰ ਜੋ ਸ਼ੁਹਰਤ ਤੇ ਮਾਣ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਬੇਮਿਸਾਲ ਹੈ।

ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦਾ ਜਨਮ 25 ਨਵੰਬਰ, 1929 ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਦੀਵਾਨ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਮਾਂ ਮਾਇਆ ਦੇਵੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਲੋਕ-ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ-ਸੰਗੀਤ ਦੋਹਾਂ ਨਾਲ ਲਗਾਅ ਸੀ। ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਆਪ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੰਨਦੀ ਸੀ। ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ ਬਹੁਤ ਉਸਤਾਦ ਸਨ। ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨੇ ਬੜੇ ਗੁਲਾਮ ਅਲੀ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਭਾਣਜੇ ਅਨਾਇਤ ਹੁਸੈਨ ਤੋਂ ਸ਼ਾਸਤਰੀ-ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ। ਪਟਿਆਲੇ ਘਰਾਣੇ ਦੇ ਸੰਗੀਤ -ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਉਸਤਾਦਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਾਸਤਰੀ-ਸੰਗੀਤ, ਗਜ਼ਲ ਅਤੇ ਠਮਰੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੀ। ਕਾਫ਼ੀਆਂ ਗਾਉਣ ਦਾ ਹੁਨਰ ਕੁੰਦਨ ਲਾਲ ਸ਼ਰਮਾ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਏਨੀ ਪ੍ਰਬਲ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿੱਥੋਂ ਵੀ ਕਿਧਰੇ ਸਿੱਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਹੱਥੋਂ ਨਹੀਂ ਗੁਆਇਆ।

ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨੂੰ 12-13 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਾਹੌਰ ਰੇਡੀਓ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਉੱਥੇ ਉਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾ ਗੀਤ ਗਾਇਆ। ਉਸ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨੂੰ ਰੇਡੀਓ-ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਅਕਸਰ ਗਵਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਏਨੀ ਵਧ ਗਈ ਕਿ 'ਹਿਜ਼ ਮਾਸਟਰਜ਼ ਵਾਇਸ' ਕੰਪਨੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਤੇ ਫਿਲਮ-ਇੰਡਸਟਰੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗਾਉਣ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ। ਨਵੰਬਰ, 1943 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਗੀਤ 'ਮਾਂਵਾਂ ਤੇ ਧੀਆਂ ਰਲ਼ ਬੈਠੀਆਂ ਨੀ ਮਾਏਂ' ਰਿਕਾਰਡ ਹੋਇਆ।

ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦਾ ਵਿਆਹ ਸ. ਜੁਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੋਢੀ ਨਾਲ਼ 1948 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਮੁੰਬਈ ਰਹਿ ਕੇ ਫਿਲਮਾਂ ਲਈ ਗੀਤ ਵੀ ਗਾਏ। ਪਰ ਉਹ ਮੁੰਬਈ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕੀ। 1951 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ ਦਿੱਲੀ ਆ ਗਈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਸ ਕੋਲ਼ ਆਪਣੀ ਮਿੱਠੀ ਅਵਾਜ਼ ਅਰਥਾਤ ਸੁਰੀਲੇ ਗਲੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਗਲੇ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਵੱਸਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਤੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਲਾਹੀ ਸਰੂਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਸਾਥੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਗਾਇਕੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੀ ਹੈ—“ਗਾਉਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਮੈਨੂੰ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਏਨਾ ਕਹਾਂਗੀ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ੌਕ ਮੈਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਹੀ ਲਾਇਆ ਹੈ। ਰੱਬ ਦੀ ਹੀ ਅਪਾਰ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ਼ ਇਹ ਸ਼ੌਕ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਹੁੰਦਾ ਰਹੇਗਾ.....।” ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਸ਼ੌਕ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਦੇ ਸੱਤ ਦਹਾਕੇ ਨਿਭਾਇਆ।

ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨੇ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਗਾਏ। ਉੱਥੇ ਗਜ਼ਲਾਂ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਗੀਤ ਵੀ ਗਾਏ। ਉਸ ਦੇ ਗਾਏ ਗੀਤ ਪਿੰਡ-ਪਿੰਡ, ਸ਼ਹਿਰ-ਸ਼ਹਿਰ, ਦੇਸ-ਪਰਦੇਸ ਹਰ ਥਾਂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵੱਸਦੇ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਹਰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਵਿਆਹ-ਸ਼ਾਦੀ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ 'ਮਾਂਵਾਂ ਤੇ ਧੀਆਂ ਰਲ਼ ਬੈਠੀਆਂ ਨੀ ਮਾਏਂ' ਜਾਂ 'ਲੱਠੇ ਦੀ ਚਾਦਰ ਉੱਤੇ ਸਲੇਟੀ ਰੰਗ ਮਾਹੀਆ' ਵਰਗੇ ਗੀਤ ਨਾ ਗਾਏ ਜਾਣ।

ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦੇ ਗਾਏ ਗੀਤ ਬਹੁਤ ਹਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵਧੇਰੇ ਹਰਮਨ-ਪਿਆਰੇ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਬੋਲ ਇਹ ਹਨ :

‘ਸੜਕੇ-ਸੜਕੇ ਜਾਂਦੀਏ ਮੁਟਿਆਰੇ ਨੀ,
ਕੰਡਾ ਚੁਭਾ ਤੇਰੇ ਪੈਰ, ਬਾਂਕੀਏ ਨਾਰੇ ਨੀ।’

‘ਮਾਂਵਾਂ ਤੇ ਧੀਆਂ ਰਲ਼ ਬੈਠੀਆਂ ਨੀ ਮਾਏਂ।’
‘ਸਾਡਾ ਚਿੜੀਆਂ ਦਾ ਚੰਬਾ ਵੇ, ਬਾਬਲ ਅਸਾਂ ਉੱਡ ਜਾਣਾ,
ਸਾਡੀ ਲੰਮੀ ਉਡਾਰੀ ਵੇ, ਬਾਬਲ ਕਿਹੜੇ ਦੇਸ ਜਾਣਾ।’

‘ਲੱਠੇ ਦੀ ਚਾਦਰ, ਉੱਤੇ ਸਲੇਟੀ ਰੰਗ ਮਾਹੀਆ।’

‘ਸਾਡਾ ਚਿੜੀਆਂ ਦਾ ਚੰਬਾ’ ਵਾਲ਼ਾ ਗੀਤ, ਤਿੰਨੋਂ ਭੈਣਾਂ: ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੌਰ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਅਤੇ ਨਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨੇ ਗਾਇਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਹੀ ਗੀਤ ਤਿੰਨ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ-ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਉਸ ਦੀ ਧੀ ਡੌਲੀ ਗੁਲੇਰੀਆ ਅਤੇ ਦੋਹਤੀ ਸੁਨੈਨਾ ਨੇ ਵੀ ਗਾਇਆ। ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੌਰ ਤੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦਾ ਗੀਤ ‘ਸੜਕੇ-ਸੜਕੇ ਜਾਂਦੀਏ ਮੁਟਿਆਰੇ ਨੀ’ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋਇਆ।

ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦੇ ਗਾਏ ਗੀਤ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਮੂੰਹ-ਬੋਲਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹਨ। ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ-ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਵੱਡੀ ਗੱਲ, ਉਸ ਦੀ ਗਾਇਕੀ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਹਰ ਗੀਤ ਨੂੰ ਰੂਹ ਨਾਲ ਗਾਇਆ। ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਨੇ ਸੁਹਾਗ ਗਾਏ, ਘੋੜੀਆਂ ਗਾਈਆਂ, ਮਾਨਵੀ ਹਾਵਾਂ-ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦੇ ਲੋਕ ਗੀਤ ਗਾਏ ਜਾਂ ਸਾਹਿਤਕ ਗੀਤ ਗਾਏ; ਉਸ ਦੀ ਗਾਇਕੀ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਹੀ ਰੰਗ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਸਿਰਕੱਢ ਗਾਇਕਾ ਬਣਨ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ ਪਤੀ ਸ. ਜੁਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵੀ ਭਰਪੂਰ ਯੋਗਦਾਨ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਵਧੀਆ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲੱਭ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਤੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਬੋਲਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ 'ਤੇ ਗਾਉਣ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ। ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਰਿਆਜ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਆਖਦੇ। ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਪ੍ਰੋ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ, ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਬਟਾਲਵੀ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੁਰੀਲੀ ਅਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ। ਸ਼ਿਵ ਦਾ ਗੀਤ 'ਲੰਘ ਆ ਜਾ, ਪੱਤਣ ਝਨਾਂ ਦਾ' ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਗਾਇਆ ਕਿ ਇਹ ਗੀਤ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਲੋਕ-ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਸ ਗਿਆ।

ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁੱਤਿਆਂ ਤੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਘੰਟਿਆਂਬੱਧੀ ਕੀਲ ਕੇ ਬਿਠਾ ਸਕਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਗੁਣ ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਉਸ ਦਾ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਰਿਆਜ਼ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦਾ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਘੁੰਗਰੂ ਫੜ ਕੇ ਤਾਲ ਦੇਣ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਤੇ ਉੱਚੀ ਹੇਕ ਸੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀਲ ਲੈਂਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਧਾਰਨ ਲੋਕ-ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੀ ਸੀ।

ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਗਾਇਆ ਸਗੋਂ ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮਹਾਂਨਗਰਾਂ - ਮੁੰਬਈ ਕਲਕੱਤਾ (ਕੋਲਕਾਤਾ) ਪੂਨਾ, ਮਦਰਾਸ (ਚੇਨੱਈ), ਬੰਗਲੌਰ (ਬੈਂਗਲੁਰੂ) ਪਟਨਾ, ਦਿੱਲੀ ਹਰ ਥਾਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਚੀਨ, ਰੂਸ, ਇੰਗਲੈਂਡ, ਕਨੇਡਾ, ਅਮਰੀਕਾ, ਅਫਰੀਕਾ ਆਦਿ ਹਰ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਗੀਤ ਗਾਏ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਗਾਇਕੀ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕੀਤੀ। ਆਪਣੀ ਗਾਇਕੀ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ 'ਤੇ ਰਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇਹ ਗਾਇਕਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜਗਤ ਨੂੰ ਸੰਨ 2006 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਸਦੀਵੀ ਵਿਛੋੜਾ ਦੇ ਗਈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਧੀਆਂ: ਡੌਲੀ ਗੁਲੇਰੀਆ, ਨੰਦਨੀ ਤੇ ਪ੍ਰਮੋਦਨੀ ਹਨ। ਡੌਲੀ ਗੁਲੇਰੀਆ ਨੂੰ ਗਾਉਣ ਦੀ ਦਾਤ ਵਿਰਸੇ ਵਿੱਚ ਮਿਲੀ ਹੈ ਤੇ ਡੌਲੀ ਦੀ ਧੀ ਸੁਨੈਨਾ ਵੀ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਗਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਆਪਣੀ ਮਿਸਾਲ ਆਪ ਸੀ। ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਗਾਇਕੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੋ ਕੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਅਮਰ ਹੋ ਗਈ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦਾ ਜਨਮ ਕਦੋਂ ਅਤੇ ਕਿੱਥੇ ਹੋਇਆ ?
- (ਅ) ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨੇ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਉਸਤਾਦਾਂ ਤੋਂ ਗਾਇਕੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ?
- (ੲ) ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਵਧੀ, ਦੱਸੋ ਕਿਵੇਂ ?
- (ਸ) ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗਾਇਕੀ ਬਾਰੇ ਆਪ ਕੀ ਦੱਸਿਆ ?
- (ਹ) ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦੇ ਗਾਏ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਗੀਤ ਵੱਧ ਹਰਮਨ-ਪਿਆਰੇ ਹੋਏ ?

- (ਕ) 'ਸਾਡਾ ਚਿੜੀਆਂ ਦਾ ਚੰਬਾ' ਗੀਤ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਜੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਰ ਕਿਸ-ਕਿਸ ਨੇ ਗਾਇਆ ?
- (ਖ) ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦੇ ਪਤੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗਾਇਕੀ ਵਿੱਚ ਕੀ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ?
- (ਗ) ਕੀ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਗੀਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਸ੍ਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀਲ ਲੈਂਦੀ ਸੀ ?
- (ਘ) ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕਿਹੜੀਆਂ-ਕਿਹੜੀਆਂ ਥਾਂਵਾਂ 'ਤੇ ਗੀਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ?

2. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ:

ਸੁਰੀਲੀ	:	ਮਿੱਠੀ ਸੁਰ ਵਿੱਚ
ਸੁਹਰਤ	:	ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ, ਮਸ਼ਹੂਰੀ
ਪ੍ਰਬਲ ਇੱਛਾ	:	ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ
ਇਲਾਹੀ ਸਰੂਰ	:	ਰੱਬੀ ਮਸਤੀ
ਅਪਾਰ ਕਿਰਪਾ	:	ਅਤਿਅੰਤ ਮਿਹਰ
ਦਹਾਕਾ	:	ਦਸ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਸਮਾਂ
ਉਸਤਾਦ	:	ਸਿੱਖਿਅਕ, ਕੋਈ ਹੁਨਰ ਸਿਖਾਉਣ ਵਾਲਾ
ਰਿਆਜ਼	:	ਅਭਿਆਸ, ਮੁਹਾਰਤ
ਸ੍ਰੋਤੇ	:	ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ
ਸਮਰੱਥਾ	:	ਯੋਗਤਾ, ਤਾਕਤ, ਬਲ, ਸ਼ਕਤੀ
ਸਮਰਪਿਤ	:	ਅਰਪਣ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ, ਭੋਟਾ ਚੜ੍ਹਿਆ
ਭਰਪੂਰ	:	ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ, ਪੂਰਨ

3. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ:

ਕਲਾਕਾਰ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ, ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ, ਹਰਮਨ-ਪਿਆਰੇ, ਸਿਰਕੱਢ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਸੁਹਾਗ।

4. ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚੋਂ ਪੜਨਾਵ-ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਤਿਆਰ ਕਰੋ।

5. ਵਿਆਕਰਨ

ਕਿਰਿਆ: ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਹੋਣਾ, ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਸਹਿਣਾ ਆਦਿ ਕਾਲ ਸਹਿਤ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਰਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ: ਗਾਉਣਾ, ਖਾਣਾ, ਜਾਣਾ, ਹੱਸਣਾ, ਬੋਲਣਾ ਆਦਿ।

ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਰ-ਵੰਡ:

1. ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ: ਜਿਸ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਕਰਤਾ ਹੀ ਹੋਵੇ, ਕਰਮ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

- (ੳ) ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਗਾਉਂਦੀ ਸੀ।
- (ਅ) ਸ਼੍ਰੋਤਾ ਸੁਣਦਾ ਹੈ।
- (ੲ) ਸੁਨੈਨਾ ਵੀ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਗਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਸ਼੍ਰੋਤਾ ਅਤੇ ਸੁਨੈਨਾ ਸ਼ਬਦ ਕਰਤਾ ਹਨ ਤੇ ਗਾਉਂਦੀ ਸੀ, ਸੁਣਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਅਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ।

ਜਿਹੜੇ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਕਰਤਾ ਤੇ ਕਰਮ ਦੋਵੇਂ ਹੋਣ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਨ:

- (ੳ) ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਵੀ ਗਾਇਆ।
- (ਅ) ਉਸ ਨੇ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਗਾਏ।
- (ੲ) ਮੈਂ ਅਕਸਰ ਰੇਡੀਓ ਸੁਣਦਾ ਹਾਂ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ‘ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ’, ‘ਉਸ ਨੇ’ ਤੇ ‘ਮੈਂ’ ਸ਼ਬਦ ਕਰਤਾ ਹਨ। ‘ਲੋਕ-ਗੀਤ’, ‘ਰੇਡੀਓ’ ਤੇ ‘ਲਾਹੌਰ’ ਸ਼ਬਦ ਕਰਮ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ‘ਗਾਇਆ’, ‘ਗਾਏ’ ਅਤੇ ਸੁਣਦਾ ਹਾਂ ਸ਼ਬਦ ਸਕਰਮਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ।

ਅਧਿਆਪਕ ਲਈ

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਜੋਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਮਾੜੀ ਦਸ਼ਾ-ਦਿਸ਼ਾ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਤੇ ਗਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਘੜੇ ਦਾ ਪਾਣੀ

ਘੜੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਲਈ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਿਹੜੀ ਥਾਂ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਘੜਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਘੜੇ ਵਾਂਗ ਹੀ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਸਾਂਭਣ ਲਈ ਮੱਟ, ਘੜੀਆਂ ਅਤੇ ਸੁਰਾਹੀਆਂ ਆਦਿ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉੱਵ ਚਾਟੀ, ਝੱਕਰਾ, ਝੱਕਰੀ, ਤੌੜੀ ਵੀ ਘੜੇ ਦੇ ਹੀ ਰੂਪ ਹਨ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਘੜੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਘੜੇ ਦਾ ਅਸਲੀ ਮੰਤਵ ਤਾਂ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਨਾ ਹੈ। ਘੜੇ ਨੂੰ ਸਾਜ਼ ਵਜੋਂ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਂਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਛੱਲੇ ਪਾ ਕੇ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵਜੰਤਰੀ ਘੜਾ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਘੜਾ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਸਮੇਂ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਘੜੇ ਦੇ ਤਾਲ 'ਤੇ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਘੜਾ ਵੱਜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬੋਲ ਆਪਮੁਹਾਰੇ ਹੀ ਘੜੇ ਨਾਲ ਇੱਕ-ਮਿੱਕ ਹੁੰਦੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ:

ਘੜਾ ਵੱਜਦਾ, ਘੜੌਲੀ ਵੱਜਦੀ,
ਕਿਤੇ ਗਾਗਰ ਵੱਜਦੀ, ਸੁਣ ਮੁੰਡਿਆ।

ਪਹਿਲੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਖੂਹ ਵੀ ਆਮ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਟੋਭਿਆਂ, ਤਲਾਬਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਪਾਣੀਆਂ 'ਤੇ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਘੜੇ ਹੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਸੁੱਧ ਕਰਕੇ ਪੀਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਘੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰੇਤ ਤੇ ਕੱਚਾ ਕੋਲਾ ਪਾ ਕੇ ਵੀ ਪਾਣੀ ਸਾਫ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੂਜਾ-ਪਾਠ ਸਮੇਂ ਘੜੇ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਲੋਕ 'ਕੁੰਭ ਦਾ ਜਲ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਇਸ ਪਾਵਨ ਜਲ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਮਝ ਕੇ ਪੀਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਪਰੰਪਰਾ ਅੱਜ ਵੀ ਜਾਰੀ ਹੈ।

ਕਦੇ ਸਮਾਂ ਸੀ, ਰਾਜੇ-ਮਹਾਰਾਜੇ ਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਲੋਕ ਪਿਆਸੇ ਰਾਹੀਆਂ ਦੀ ਪਿਆਸ ਬੁਝਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਛਾਂਦਾਰ ਰੁੱਖ ਜਾਂ ਕੋਈ ਕੰਮ-ਸਾਰੂ ਛੱਤ ਹੇਠ, ਥਾਂ-ਥਾਂ ਪਿਆਉ ਬਿਠਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਉੱਥੇ ਵੀ ਘੜੇ ਤੇ ਮੱਟ ਹੀ ਰੇਤੇ ਉੱਤੇ ਰੱਖੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਘੜੇ ਦਾ ਠੰਢਾ ਪਾਣੀ ਪੀ ਕੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਸੁਰਤ ਆ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਨਾਭੇ ਦਾ ਰਾਜਾ ਮੰਡੀ ਗੋਬਿੰਦਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦੋ ਘੜੇ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਲਈ ਨਾਭੇ ਤੋਂ ਮੰਗਵਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਨਾਭਾ, ਗੋਬਿੰਦਗੜ੍ਹ ਤੋਂ 24 ਮੀਲ ਦੂਰ ਹੈ ਪਰ ਪਾਣੀ ਦੇ ਘੜੇ ਰਾਜੇ ਲਈ ਮੰਡੀ ਗੋਬਿੰਦਗੜ੍ਹ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਅੱਜ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਮੰਡੀ ਗੋਬਿੰਦਗੜ੍ਹ ਦਾ ਪਾਣੀ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਤੋਂ ਬੜਾ ਮਿੱਠਾ ਤੇ ਪੀਣਯੋਗ ਹੈ।

ਕਦੇ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਨਲਕੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਖੂਹਾਂ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਘੜਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਘੜੇ ਸਿਰਾਂ 'ਤੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰ ਕੇ ਚੁੱਕਦੀਆਂ। ਉਹ ਇੱਕ-ਦੂਜੀ ਨਾਲ ਬਿਦ-ਬਿਦ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਰਦੀਆਂ। ਉਹ ਹਿਰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਡਾਰਾਂ ਵਾਂਗ ਤੁਰਦੀਆਂ। ਉਹ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋ-ਦੋ ਘੜੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਅਤੇ ਇੱਕ ਘੜਾ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕੁੱਛੜ ਚੁੱਕਣ ਵਾਂਗ ਢਾਕ 'ਤੇ ਰੱਖ, ਅਠਖੇਲੀਆਂ ਕਰਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਵਿਆਹੀਆਂ ਤ੍ਰੀਮਤਾਂ ਤਾਂ ਸੂਫ ਦੇ ਘੱਗਰੇ ਪਾ ਕੇ ਖੂਹਾਂ ਤੋਂ ਘੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਢੋਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਸਰਦੇ-ਪੁੱਜਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹਿਰੇ ਵਹਿੰਗੀਆਂ 'ਤੇ ਘੜੇ ਰੱਖ ਕੇ ਪਾਣੀ ਭਰਦੇ ਸਨ।

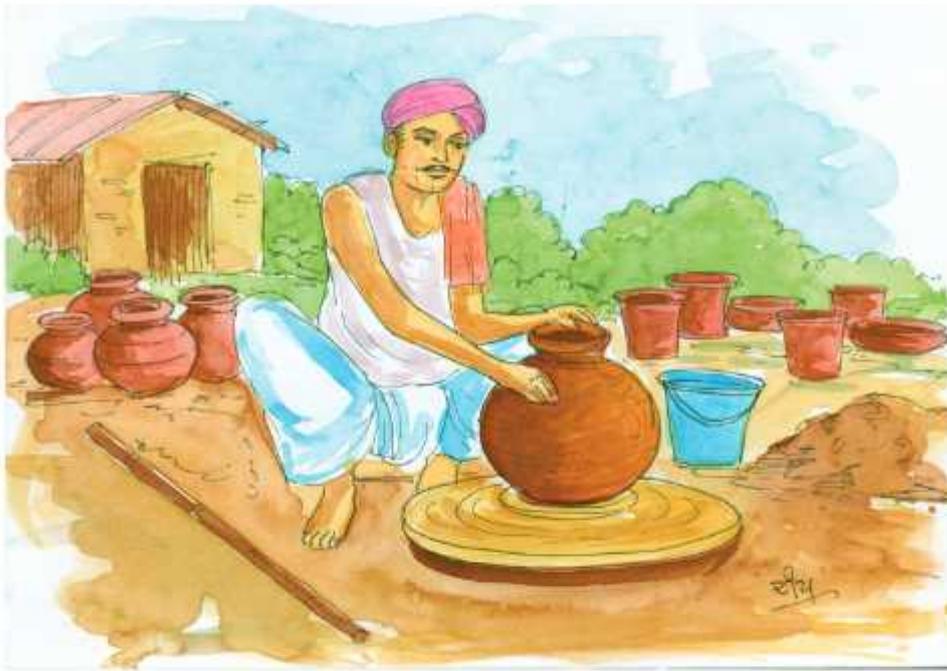
ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਵੇਂ ਖੂਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਹੁਣ ਘਰ-ਘਰ ਨਲਕੇ ਜਾਂ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਟੂਟੀਆਂ ਲੱਗ ਗਈਆਂ ਹਨ ਪਰ ਖੂਹਾਂ 'ਤੇ ਉਹ ਚਹਿਲ-ਪਹਿਲ ਹੁਣ ਬੀਤੇ ਦੀ ਗੱਲ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਘੜੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਤਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਵੀ ਆਮ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੀਣ ਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਫਰਿੱਜ ਆ ਗਏ ਹਨ, ਉੱਥੋਂ ਘੜਾ ਤੇ ਘੜੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਕੁਝ ਘਟ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਘੜੇ ਜਿਵੇਂ ਗਾਇਬ ਹੀ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਲੱਭਿਆਂ, ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਘਰ ਮਿਲੇ ਜਿੱਥੇ ਘੜਾ ਹੋਵੇ। ਸ਼ਹਿਰੀਏ ਤਾਂ ਫਰਿੱਜ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਵਿੱਚ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਘੜੇ ਹੁਣ ਕੌਣ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪਾਣੀ ਕੌਣ ਪੀਂਦਾ ਹੈ ?

ਘੜੇ ਦਾ 'ਸ਼ਰੀਕ' ਫਰਿੱਜ ਜਾਂ ਵਾਟਰ-ਕੂਲਰ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਫਰਿੱਜ ਨਾਲੋਂ ਘੜੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਪਯੋਗੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਭਰੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਘੜੇ ਵਿੱਚੋਂ ਸਵੇਰੇ ਉੱਠਦਿਆਂ ਹੀ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਗਲਾਸ ਪਾਣੀ ਪੀ ਲਏ ਜਾਣ ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਤੰਦਰੁਸਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀ ਹਲਕਾ-ਫੁਲਕਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਘੜੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਹਰ ਰੁੱਤ ਵਿੱਚ ਪੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਰਦੀ ਦੇ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਘੜੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਠਾਰ ਭੰਨ ਕੇ ਪੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡਾ ਸਰੀਰ ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ: ਮਿੱਟੀ, ਹਵਾ, ਪਾਣੀ, ਅਗਨੀ ਤੇ ਅਕਾਸ਼ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਘੜੇ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਾਰੇ ਤੱਤ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਇੱਕ-ਮਿੱਕ ਹੋਏ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਘੜੇ ਦਾ ਤਾਂ ਜਨਮ ਹੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਗੁੰਨ ਕੇ, ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਅਕਾਸ਼ ਹੇਠ ਚੱਕ ਉੱਤੇ ਪੌਣ ਦੇ ਮਿੱਠੇ ਹਿਲੋਰਿਆਂ ਨਾਲ ਕਾਰੀਗਰ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਜਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਅਗਨੀ ਘੜੇ ਨੂੰ ਪਕਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ ਘੜੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅੰਤਿਮ ਯਾਤਰਾ ਸਮੇਂ ਵੀ ਸਾਥ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਘੜਾ ਭੰਨਣਾ ਸਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਅੰਤਿਮ ਸਮੇਂ ਦੀ ਇੱਕ ਰਸਮ ਵੀ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ

ਘੜੇ ਤਾਂ ਹੁਣ ਵੀ ਹਨ। ਕਾਰੀਗਰ ਅੱਜ ਵੀ ਘੜੇ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਲਾਮਈ ਉਂਗਲਾਂ ਦਾ ਚਮਤਕਾਰ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਬਣੇ ਘੜਿਆਂ ਨੂੰ ਮੰਡੀ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਾਰਾ-ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਝਾਕਦਿਆਂ ਸ਼ਾਮ ਤੱਕ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਖਰੀਦਾਰ ਬਹੁੜਦਾ ਹੈ ਜੋ ਘੜੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਰੱਖਦਾ ਹੋਵੇ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਘੜੇ ਦੇ ਹੋਰ ਰੂਪ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਹਨ ?
- (ਅ) ਘੜੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ?
- (ੲ) ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪਿਆਸੇ ਰਾਹੀਆਂ ਦੀ ਪਿਆਸ ਬੁਝਾਉਣ ਲਈ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ?
- (ਸ) ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਖੂਹਾਂ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਕੀ ਕੁਝ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ ?
- (ਹ) ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਘੜਾ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ?
- (ਕ) ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਕਿਹੜੇ ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਤੱਤ ਘੜੇ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਸਮਾਏ ਹੋਏ ਹਨ ?

2. ਪੜ੍ਹੋ, ਸਮਝੋ ਤੇ ਲਿਖੋ:

ਚੰਗਾ : ਬੁਰਾ
ਅਸਲੀ : _____

ਖੁਸ਼ੀ	:	_____
ਸਾਫ਼	:	_____
ਅੰਮ੍ਰਿਤ	:	_____
ਠੰਢਾ	:	_____
ਮਿੱਠਾ	:	_____
ਵਿਆਹੀਆਂ	:	_____
ਰਾਤ	:	_____
ਸਵੇਰੇ	:	_____
ਸਰਦੀ	:	_____

3. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ:

ਵਜ਼ਤਰੀ	:	ਸਾਜ਼ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲਾ
ਅਠਖੇਲੀਆਂ	:	ਮਸਤੀ
ਵਹਿੰਗੀ	:	ਚੀਜ਼ਾਂ ਰੱਖਣ ਲਈ ਤੱਕੜੀ ਵਰਗੀ ਦੋ ਛਾਬਿਆਂ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼
ਚਹਿਲ-ਪਹਿਲ	:	ਰੌਣਕ
ਸ਼ਰੀਕ	:	ਭਾਈਵਾਲ, ਸਾਥੀ, ਬਰਾਬਰ ਹੱਕ ਰੱਖਦਾ
ਤੰਦਰੁਸਤ	:	ਅਰੋਗ, ਸਿਹਤਮੰਦ
ਬਹੁੜਦਾ	:	ਪਹੁੰਚਦਾ, ਅੱਪੜਦਾ, ਆਉਂਦਾ
ਮੰਤਵ	:	ਉਦੇਸ਼
ਲੋਪ ਹੋਣਾ	:	ਗੁਆਚ ਜਾਣਾ, ਗੁੰਮ ਹੋ ਜਾਣਾ
ਗੁਣਕਾਰੀ	:	ਲਾਭਦਾਇਕ, ਫਾਇਦੇਮੰਦ, ਉਪਯੋਗੀ

4. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :-

ਇਤਰਾਜ਼, ਸਮਾਗਮ, ਪਰੰਪਰਾ, ਪਰਉਪਕਾਰੀ, ਅਠਖੇਲੀਆਂ, ਗ਼ਾਇਬ, ਕਾਰੀਗਰ, ਚਮਤਕਾਰ, ਸ਼ਰੀਦਾਰ

5. ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸ਼ਬਦ ਚੁਣ ਕੇ ਸੂਚੀ ਤਿਆਰ ਕਰੋ।

ਵਿਆਕਰਨ: ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਦੂਜੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਵੰਡ:

ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਦੂਜੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਵੰਡ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਰਿਆ-ਸ਼ਬਦ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ:

ਸਧਾਰਨ ਕਿਰਿਆ, ਪ੍ਰੇਰਨਾਰਥਕ ਕਿਰਿਆ, ਦੂਹਰੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾਰਥਕ ਕਿਰਿਆ

1. ਸਧਾਰਨ ਕਿਰਿਆ : ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਜਿਸ ਰੂਪ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਰਤਾ ਆਪ ਹੈ, ਉਸ ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਸਧਾਰਨ ਕਿਰਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਘੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰੇਤ ਤੇ ਕੱਚਾ ਕੋਲਾ ਪਾ ਕੇ ਪਾਣੀ ਸਾਫ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਲਕੀਰੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦ ਸਧਾਰਨ ਕਿਰਿਆ ਹਨ।

2. ਪ੍ਰੋਨਾਰਥਕ ਕਿਰਿਆ : ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਜਿਸ ਰੂਪ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਰਤਾ ਆਪ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕਿਰਿਆ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤੋਂ ਕਰਵਾਈ ਗਈ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਨਾਰਥਕ ਕਿਰਿਆ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ : ਨਾਭੇ ਦਾ ਰਾਜਾ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਮੰਡੀ ਗੋਬਿੰਦਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਪੀਣ ਲਈ ਘੜੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਮੰਗਵਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਲਕੀਰੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰੋਨਾਰਥਕ ਕਿਰਿਆ ਹਨ।

3. ਦੂਹਰੀ ਪ੍ਰੋਨਾਰਥਕ ਕਿਰਿਆ : ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਜਿਸ ਰੂਪ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਕਿ ਕਰਤਾ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਨਾ ਦੇ ਕੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਤੀਜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਕੋਲੋਂ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਦੂਹਰੀ ਪ੍ਰੋਨਾਰਥਕ ਕਿਰਿਆ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ : ਪੁਰਾਣੇ ਵੇਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਰਦੇ-ਪੁੱਜਦੇ ਘਰ ਮਹਿਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਭਰਵਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਲਕੀਰੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦ ਦੂਹਰੀ ਪ੍ਰੋਨਾਰਥਕ ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਹਨ।

ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ :

ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ , ਬੱਚਤ ਅਤੇ ਮਹੱਤਤਾ ਤੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇ।

ਮਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ

ਸੱਚ ਪੁੱਛੋ ਤਾਂ ਏਸ ਔਲਾਦ ਪਿੱਛੇ,
ਲੱਖਾਂ ਮਨ ਵਿੱਚ, ਮੰਨਤਾਂ ਧਾਰਦੀ ਮਾਂ।
ਮੁੜ-ਮੁੜ ਵੇਖਦੀ, ਲਾਡ-ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ।
ਚੁੰਮ, ਚੱਟ ਕਲੇਜੇ ਨੂੰ ਠਾਰਦੀ ਮਾਂ।
ਗੀਝਾਂ, ਸੱਧਰਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਪਾਲਦੀ ਏ,
ਸਿਰ 'ਤੇ ਔਕੜਾਂ ਲੱਖ ਸਹਾਰਦੀ ਮਾਂ।
ਕਦੀ ਅੱਕਦੀ, ਥੱਕਦੀ ਮੂਲ ਨਾਹੀਂ,
ਦੁੱਖ ਸਹਿਣ ਤੋਂ, ਕਦੀ ਨਾ ਹਾਰਦੀ ਮਾਂ।
ਦੇ-ਦੇ ਲੋਗੀਆਂ, ਬੱਚਾ ਖਿਡਾਉਂਦੀ ਏ,
ਮਨੋਂ ਰਾਜੇ ਦੇ, ਮਹਿਲ ਉਸਾਰਦੀ ਮਾਂ।
ਵਾਰੀ, ਘੋਲੀ, ਸਦਕੜੇ, ਲੱਖ ਵਾਰੀ,
ਆਖ-ਆਖ ਕੇ ਮੂੰਹੋਂ ਪੁਕਾਰਦੀ ਮਾਂ।
ਰਿੜ੍ਹਦਾ ਵੇਖ ਕੇ, ਖਿੜਦਾ ਏ ਚਿੱਤ ਉਸ ਦਾ,
ਫੜ-ਫੜ ਬਾਂਹਵਾਂ ਨੂੰ, ਫੇਰ ਖਲ੍ਹਾਰਦੀ ਮਾਂ।

ਦਿਨੇ-ਰਾਤ ਹੀ, ਚਾਅ-ਮਲ੍ਹਾਰ ਕਰਦੀ,
 ਖਿੜ-ਖਿੜ ਹੱਸਦੀ, ਜਦੋਂ ਦੁਲਾਰਦੀ ਮਾਂ।
 ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਜਦੋਂ ਫਿਰਨ-ਤੁਰਨ ਲੱਗੇ,
 ਜੱਫੀ ਪਾਣ ਲਈ ਬਾਂਹਵਾਂ ਪਸਾਰਦੀ ਮਾਂ।
 ਖੇਡਣ ਜਾਣ ਲਈ ਜਦੋਂ ਤਿਆਰ ਹੋਵੇ,
 ਪਾ-ਪਾ ਕੱਪੜੇ, ਮੂੰਹ ਸੁਆਰਦੀ ਮਾਂ।
 ਕਿਸੇ ਘੜੀ ਜੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਰ ਲੱਗੇ,
 ਵਿੱਚ ਫਿਕਰ ਦੇ ਸਮਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਦੀ ਮਾਂ।
 ਉੱਭੇ ਸਾਹ ਲੈਂਦੀ, ਡੋਬੂ ਪੈਣ ਆ ਕੇ,
 ਮੁੜ-ਮੁੜ ਬਾਰੀ 'ਚੋਂ ਝਾਤੀਆਂ ਮਾਰਦੀ ਮਾਂ।
 ਸੁਣੇ ਵਾਜ ਤੇ, ਸਾਹ ਵਿੱਚ ਸਾਹ ਆਵੇ,
 ਮਿਰਚਾਂ ਲੈ ਕੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਵਾਰਦੀ ਮਾਂ।
 ਦੁੱਖ-ਰੋਗ, ਜੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਆਣ ਲੱਗੇ,
 'ਬਹੁੜੀ ਕਰੋ ਕੋਈ', ਫੇਰ ਪੁਕਾਰਦੀ ਮਾਂ।
 ਦੌਲਤ ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਾਂਗਰਾਂ ਰੋੜ੍ਹ ਦੇਂਦੀ,
 ਸਰਫਾ ਕਰੇ ਨਾ, ਓਸ ਦੁਖਿਆਰ ਦੀ ਮਾਂ।
 ਭਾਵੇਂ ਕਿੱਡਾ ਹੀ ਬੱਚਾ ਨਾਲਾਇਕ ਹੋਵੇ,
 ਉਹਨੂੰ ਫੇਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੁਰਕਾਰਦੀ ਮਾਂ।
 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ' ਸੱਚਾ ਹੈ, ਸਾਕ ਇਹ ਆਂਦਰਾਂ ਦਾ,
 ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਹੀ ਪੁਤਲੀ, ਪਿਆਰ ਦੀ ਮਾਂ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਮਾਂ ਆਪਣੀ ਉਲਾਦ ਲਈ ਕੀ-ਕੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ?
- (ਅ) ਮਾਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਕਿਵੇਂ ਕਰਦੀ ਹੈ ?
- (ੲ) ਬੱਚੇ 'ਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਾਂ ਕੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ?
- (ਸ) ਮਾਂ ਨੂੰ 'ਆਂਦਰਾਂ ਦਾ ਸਾਕ' ਕਿਉਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?

2. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਪਾਠ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰੋ:

(ੳ) ਸੱਚ ਪੁੱਛੋ ਤਾਂ ਏਸ ਔਲਾਦ ਪਿੱਛੋ,

(ਅ) ਰੀਝਾਂ, ਸੱਧਰਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਪਾਲਦੀ ਏ,

(ੲ) ਰਿੜ੍ਹਦਾ ਵੇਖ ਕੇ, ਖਿੜਦਾ ਏ ਚਿੱਤ ਉਸ ਦਾ,

(ਸ) ਸੁਣੇ ਵਾਜ ਤੇ, ਸਾਹ ਵਿੱਚ ਸਾਹ ਆਵੇ,

3. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ:

ਔਲਾਦ	:	ਉਲਾਦ, ਸੰਤਾਨ
ਸੱਧਰਾਂ	:	ਇੱਛਾਵਾਂ, ਰੀਝਾਂ
ਔਕੜਾਂ	:	ਮੁਸੀਬਤਾਂ, ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ
ਸਦਕੜੇ ਜਾਣਾ	:	ਵਾਰੇ ਜਾਣਾ, ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣਾ
ਦੁਲਾਰਦੀ	:	ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ
ਬਹੁੜੀ	:	ਮਦਦ ਲਈ ਕੀਤੀ ਪੁਕਾਰ
ਸਰਫਾ ਕਰਨਾ	:	ਕੰਜੂਸੀ ਕਰਨੀ

4. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਨੂੰ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ:

ਚੁੰਮਣਾ-ਚੱਟਣਾ, ਕਲੇਜੇ ਨੂੰ ਠਾਰਨਾ, ਲੋਰੀਆਂ, ਚਾਅ-ਮਲ੍ਹਾਰ, ਡੋਬੂ ਪੈਣਾ, ਅੰਦਰਾਂ ਦਾ ਸਾਕ, ਪਿਆਰ ਦੀ ਪੁਤਲੀ, ਉੱਭੇ ਸਾਹ ਲੈਣਾ

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਈ:

ਵਿਦਿਆਰਥੀ 'ਮੇਰੇ ਮਾਤਾ ਜੀ' ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਕਵਿਤਾ, ਕਹਾਣੀ ਜਾਂ ਲੇਖ ਲਿਖਣ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਉਣ।

ਬਲਦਾਂ ਵਾਲਾ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ

ਪਿੰਡ ਦੇ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਵਿੱਚ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ ਚਾਰ ਵਜੇ ਭਾਈ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਕੰਨੀਂ ਪੈਦਿਆਂ ਹੀ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਮੰਜੇ ਤੋਂ ਉੱਠ ਖੜਦਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਪੱਠੇ ਪਾਉਂਦਾ ਫਿਰ ਨਲਕਾ ਗੇੜ ਕੇ ਪਾਣੀ ਭਰਦਾ ਤੇ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ-ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਬੋਲਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਖੁਰਲੀ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਮਾਰ ਕੇ ਪੱਠੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰਦਾ ਆਖਦਾ, "ਰੱਜ ਲਓ ਸ਼ੇਰੋ, ਫੇਰ ਖੇਤ ਨੂੰ ਚੱਲਾਂਗੇ।" ਪਸ਼ੂਆਂ ਵੱਲੋਂ ਵਿਹਲਾ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਝਲਾਨੀ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਧੰਨ ਕੌਰ ਨੂੰ ਅਵਾਜ਼ ਮਾਰਦਾ, "ਧੰਨ ਕੁਰੇ! ਲੱਸੀ ਰਿੜਕ ਲਈ ਤਾਂ ਗੜਵੀ ਭਰ ਲਿਆ, ਫੇਰ ਮੈਂ ਖੇਤ ਨੂੰ ਜਾਣਾ।"

ਇਹ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਿੱਤ-ਨੇਮ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਉਹ 'ਬਲਦਾਂ ਵਾਲਾ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ' ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ। ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਵੇਲੇ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਵੀਹ ਵਿੱਘੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਖੇਤੀ ਬਲਦਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਬਲਦ ਨਵੇਂ-ਨਿਰੋਏ ਸਨ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ ਉੱਠ ਕੇ ਉਹ ਰਾਤੀਂ ਬਣਾਈ ਸਕੀਮ ਅਨੁਸਾਰ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਲੈਂਦਾ। ਹਲ ਜੋੜਨਾ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਖੂਹ, ਉਹ ਹਾਜ਼ਰੀ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਖਾਂਦਾ ਸੀ। ਨਿਆਈਆਂ ਵਿੱਚ ਟੋਭੇ ਤੋਂ ਪਾਰ ਖੂਹ ਦੇ ਸਿਰ ਸਦਕਾ ਉਸ ਦੇ ਖੇਤ ਹਰੇ-ਭਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਖੇਤੀ ਦੇ ਢੰਗ-ਤਰੀਕੇ ਆਪਣੇ ਬਾਪੂ ਦੀਦਾਰ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਸਿੱਖੇ ਸਨ। ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਾਪੂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਅੱਜ ਵੀ ਯਾਦ ਸਨ:

“ਭਾਈ, ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ! ਹਰ-ਰੋਜ਼ ਸਵਖਤੇ ਖੇਤ ਜਾਇਆ ਕਰ। ਖੇਤ ਦੀ ਹਰ ਵੱਟ-ਬੰਨੇ 'ਤੇ ਗੋੜਾ ਮਾਰੀਦਾ ਹੁੰਦਾ। ਰੁੱਖ-ਬੂਟੇ ਤੇ ਫਸਲ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖੀਦਾ। ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਧੀਆਂ-ਪੁੱਤਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਖਿਆਲ ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ। ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਤੰਗੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ।”

ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਤੰਗੀ-ਤੁਰਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਦੁੱਧ, ਪੁੱਤ ਤੇ ਧੀ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਸਨ। ਦੋ ਮੱਝਾਂ, ਇੱਕ ਗਾਂ ਤੇ ਨਗੋਰੀ ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਜੋੜੀ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਭਰਿਆ-ਭਰਿਆ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਸਵੇਰੇ ਸਾਝਰੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਉਹ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਅਤੇ ਦੁਪਹਿਰ ਦੀ ਰੋਟੀ ਤੱਕ ਡਟ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ। ਸੂਰਜ ਦੀ ਟਿੱਕੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਨਾਲ ਧੰਨ ਕੌਰ ਉਸ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲੈ ਕੇ ਆ ਜਾਂਦੀ। ਉਹ ਖੂਹ ਉੱਤੇ ਟਾਹਲੀਆਂ ਦੀ ਛਾਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦੇ ਅਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬੀਜੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ।

ਖੂਹ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਖੱਤੀ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਘਰ-ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਬੀਜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਹਾਜ਼ਰੀ ਖਾ ਕੇ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਜਾ ਲੱਗਦਾ ਤੇ ਧੰਨ ਕੌਰ ਪਸ਼ੂਆਂ ਲਈ ਪੱਠੇ ਵੱਢਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ। ਪੱਠੇ ਵੱਢਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਕਰਦੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਤਾਜ਼ੀ ਸਬਜ਼ੀ ਤੋੜ ਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਉਂਦੀ।

ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਟ੍ਰੈਕਟਰ ਆਏ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਬੀਜਣ, ਗੁੱਡਣ ਤੇ ਵਾਢੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਆਈਆਂ। ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਨਗੋਰ ਤੋਂ ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਜੋੜੀ ਲੈ ਆਇਆ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ ਪੰਜ ਵਜੇ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਲਦਾਂ ਦੇ ਗਲ ਪਾਈਆਂ ਟੱਲੀਆਂ 'ਟੁਣਕ-ਟੁਣਕ' ਕਰਦੀਆਂ, ਸਭ ਦਾ ਮਨ ਮੋਹਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ 'ਦੱਬ ਕੇ ਵਾਹ ਤੇ ਰੱਜ ਕੇ ਖਾਹ' ਵਾਲੀ ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਦੁਪਹਿਰ ਦੀ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਧੰਨ ਕੌਰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, “ ਭਲਿਆ ਲੋਕਾ! ਤੂੰ ਵੀ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਫਾਰਮੀ ਖਾਦ ਪਾ, ਨਵੇਂ ਬੀਜ ਪਾ। ਆਪਾਂ ਵੀ ਟ੍ਰੈਕਟਰ ਵਾਲੇ ਬਣੀਏ। ਮੁੰਡਾ ਜੁਆਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਾਰੂਵੀਂ ਜਮਾਤ 'ਚ ਪੜ੍ਹਦਾ। ਧੀ ਨੇ ਵੀ ਈ.ਟੀ.ਟੀ. ਪਾਸ ਕਰ ਲਈ। ਉਹਦੇ ਲਈ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਮੁੰਡਾ ਦੇਖਾਂਗੇ। ਚੰਗਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਤਾਂਹੀਓਂ ਮਿਲੂ ਜੇ ਘਰ ਵਿੱਚ.....। ” ਧੰਨ ਕੌਰ ਨੇ ਅਜੇ ਗਲ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਬੋਲ ਪਿਆ:

“ਬੱਸ ਕਰ, ਧੰਨ ਕੁਰੇ! ਬੱਸ ਕਰ..... ਭਲਾਂ ਤੇਰੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕਾਹਦੀ ਘਾਟ ਆ? ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਭੁਲੇਖਾ ਦੂਰ ਕਰਾਂ, ਕੁੜੀ ਦਾ ਮੈਂ ਸਿੱਧਾ-ਸਾਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰੂੰ ਤੇ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਵਿਆਹ 'ਤੇ ਆਪਾਂ ਕੁਸ਼ ਲੈਣਾ ਨੀ। ਦੂਜੀ ਗੱਲ..... ਆਪਣੀ ਥੋੜੀ ਖੇਤੀ ਅਜੇ ਬਲਦਾਂ ਨਾਲ ਚੱਲੀ ਜਾਂਦੀ ਐ। ਮੈਂ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਦੇਖੋ-ਦੇਖੀ ਅੱਡੀਆਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਫਾਹਾ ਨੀ ਲੈਣਾ। ਕਰਜ਼ੇ 'ਤੇ ਲਈ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਤੇ ਪੈਸੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਹਾਲ ਸਭ ਨੂੰ ਪਤਾ, ਕੀ ਹੁੰਦਾ।”

“ਲੈ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਨੀ ਕਹਿੰਦੀ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਅਖੇ; ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਤੂੰ ਕਹਿ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਦੋ ਵੇਲੇ ਖੇਤ ਆਉਂਦੀ ਆਂ, ਕੰਮ ਕਰਨ। ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੋ ਤਾਂ ਦੇਹ ਨਿਰੋਈ ਰਹਿੰਦੀ ਆ। ਵਿਹਲੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸੌ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਲੱਗਦੀਆਂ ਨੇ। ” ਧੰਨ ਕੌਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਗੱਲ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈ ਸੀ। ਪਰ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਪਸ਼ਟ ਹੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ, “ ਧੰਨ ਕੁਰੇ! ਮੈਂ ਤਾਂ ਜਦ ਤੱਕ ਨੈਣ-ਪ੍ਰਾਣ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਨੇ, ਕੁਦਰਤੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੀ ਖੇਤੀ ਕਰੂੰਗਾ। ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਪਤਾ, ਅੱਧੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕ ਖਾਣ ਲਈ ਕਣਕ, ਮੱਕੀ ਤੇ ਮੂੰਗੀ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਮੁੱਲ ਲੈਂਦੇ ਨੇ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਸੀ ਰੂੜੀ ਦੀ ਖਾਦ ਪਾਉਂਦੇ ਆਂ ਤੇ ਫਸਲਾਂ

ਤੇ ਕੋਈ ਦਵਾਈ ਨਹੀਂ ਛਿੜਕਦੇ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਕਹਿੰਨਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਦੇਸੀ ਖਾਦ ਨਾਲ ਫਸਲਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰੋ। ਧੰਨ ਕੁਰੇ! ਜੇ ਵਾਹ-ਵਹਾਈ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਨਦੀਨ ਹੁੰਦਾ ਈ ਨੀ। ਜੇ ਹੋ ਵੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇੱਕ-ਅੱਧੀ ਗੋਡੀ ਕਰ ਦਿਓ।” ਧੰਨ ਕੌਰ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ-ਕਰਦਾ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਕਹੀ ਰੱਖ ਕੇ ਖੇਤ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਧੁਨ ਦਾ ਪੱਕਾ ਸੀ। ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਪੂਜਦਾ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਆਖਦਾ: ਧਰਤੀ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਮਾਂ ਹੈ, ਜਿੰਨੀ ਸੇਵਾ ਕਰੋਗੇ, ਓਨਾ ਹੀ ਫਲ ਦਿੰਦੀ ਆ। ਉਹ ਸੂਰਜ ਦੀ ਟਿੱਕੀ ਛਿਪਣਸਾਰ ਹੀ ਬਲਦਾਂ ਦੇ ਗਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਜਾਲੀ ਲਾਹ ਦਿੰਦਾ ਸੀ।

ਉਹ ਆਖਦਾ, 'ਸਵੇਰ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਨੇ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਰਾਮ ਦੀ ਲੋੜ ਐ, ਭਾਈ!' ਕਈ ਵਾਰ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਖੇਤ ਜਾ ਪਹੁੰਚਦਾ। ਪੱਠਿਆਂ ਦੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਰੇੜ੍ਹੀ 'ਤੇ ਲੱਦ ਕੇ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਪਿਓ-ਪੁੱਤਰ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਘਰ ਨੂੰ ਆ ਜਾਂਦੇ।

ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਪਿਆ ਕੇ ਪੱਠੇ-ਦੱਬੇ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਝਲਾਨੀ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਪੁੱਛਦਾ, “ਬੇਟੀ, ਪਾਲ! ਕਾਹਦੀ ਸਬਜ਼ੀ ਬਣਾਈ ਐ?”

“ਫਲੀਆਂ ਧਰੀਆਂ ਨੇ, ਬਾਪੂ ਜੀ! ਬੇਬੇ ਦੁਪਹਿਰ ਵੇਲੇ ਖੇਤ ਚੋਂ ਫਲੀਆਂ ਤੋੜ ਲਿਆਈ ਸੀ। ਪਤੀਲੇ ਵਿੱਚ ਕੜਛੀ ਮਾਰਦੀ, ਪਾਲ ਬੋਲਦੀ।

“ਲੈ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਸੁਣ ਲੈ---- ਸਾਰਾ ਆਂਢ-ਗੁਆਂਢ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਮੰਗ ਕੇ ਲਿਜਾਂਦਾ। ਕਹਿੰਦੇ ਬੋਡੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ 'ਤੇ ਦਵਾਈ ਨੀ ਛਿੜਕੀ ਹੁੰਦੀ।” ਧੰਨ ਕੌਰ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅੱਗੇ ਰੋਟੀ ਦੀ ਥਾਲੀ ਰੱਖਦੀ ਹੋਈ ਆਖ ਰਹੀ ਸੀ।

“ਸਾਗ-ਸੌਂਝ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ 'ਤੇ ਦਵਾਈ ਛਿੜਕ ਕੇ ਇਹ ਲੋਕ ਖਾਣਗੇ ਕੀ?” ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਰੋਟੀ ਦੀ ਬੁਰਕੀ ਤੋੜਦਾ ਬੋਲਿਆ।

“ਬਾਪੂ ਜੀ! ਹੁਣ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਵੀ ਪਾਣੀ ਦੇ ਡਿਗਦੇ ਪੱਧਰ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪਈ ਆ। ਸੁਣਿਆ, ਨਵੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਬਣਾ ਰਹੀ ਹੈ”, ਪ੍ਰੀਤਮ ਬੈਠਕ 'ਚੋਂ ਮੰਜਾ ਕੱਢ ਕੇ ਬਰਾਂਡੇ ਵਿੱਚ ਡਾਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ।

“ਭਾਈ, ਧਰਤੀ ਚ ਪਾਣੀ, ਹੈ ਕਿੰਨਾ ਕੁ----? ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁੱਖ-ਬੂਟੇ ਲਾ ਕੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਹਰਾ-ਭਰਾ ਰੱਖਣ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਦੀ ਘਾਟ ਹੀ ਨਾ ਰਹੇ।” ਰੋਟੀ ਖਾ ਕੇ ਹੱਥ ਧੋਂਦਾ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ।

“ਪ੍ਰੀਤਮ! ਦੇਖ ਤਾਂ, ਬਾਹਰ ਗੇਟ 'ਤੇ ਕੋਈ ਖੜ੍ਹਾ ਲੱਗਦਾ।” ਫਿਰ ਗੁੜ ਦੀ ਰੋੜ੍ਹੀ ਖਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਆਪ ਵੀ ਗੇਟ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ।

“ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ! ਘਰੇ ਈ ਆ, ਭਾਈ!” ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੇਟ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਸਰਪੰਚ ਅੰਦਰ ਲੰਘ ਆਇਆ।

“ਆਓ, ਸਰਪੰਚ ਸਾਹਿਬ! ਆਓ, ਬੈਠੋ।” “ਬਹਿਣਾ ਨੀ, ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ! ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਲਈ ਖ਼ਾਸ ਸੁਨੇਹਾ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆਂ। ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਖੇਤੀ-ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ 'ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ' ਬਾਰੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਆਉਣੈ। ਤੇਰੇ ਬਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੁੱਛਿਆ। ਤੇਰੀ ਉਹ ਬੜੀ ਤਾਰੀਫ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਤੂੰ ਦਸ ਵਜੇ ਪੰਚਾਇਤ ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵੀ।”

ਸਰਪੰਚ ਗੱਲ ਕਰ ਕੇ ਮੁੜਨ ਲੱਗਿਆ ਫਿਰ ਬੋਲਿਆ, “ ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ 'ਤਾ, ਸਾਡਾ ਪਿੰਡ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਕੋਲੋਂ ਹੀ ਸਿੱਖ ਲਊ, ਖੇਤੀ ਕਰਨੀ। ” ਫਿਰ ਹੱਸਦਾ-ਹੱਸਦਾ ਸਰਪੰਚ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਗਿਆ।

“ਆਹ ਤਾਂ ਕਮਾਲ ਹੋ ਗਈ, ਬਾਪੂ !” ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਬਾਪੂ 'ਤੇ ਮਾਣ ਕਰਦਾ, ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਗਿੱਠ ਉੱਚਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

“ਭਾਈ ! ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਚੰਗਾ ਈ ਹੁੰਦਾ। ਚਲੋ, ਸਾਝਰੇ ਸੌ ਜਾਓ, ਸਵਖਤੇ ਉੱਠ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਖੇਤ ਨੂੰ ਜਾਵਾਂਗੇ। ” ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸੌਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਜਾ ਬੈਠਾ। ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਉਹ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ, ਫਿਰ ਸੌ ਗਿਆ। ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਨਵੀਂ ਸਵੇਰ ਦੇ ਸੁਫ਼ਨੇ ਲੈਂਦਾ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤੀ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਿੱਤ-ਨੇਮ ਕੀ ਸੀ ?
- (ਅ) ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਵਖਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਕੀ ਕਰਦਾ ਸੀ ?
- (ੲ) ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਢੰਗ-ਤਰੀਕੇ ਆਪਣੇ ਬਾਪੂ ਦੀਦਾਰ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਸਿੱਖੇ ਸਨ ?
- (ਸ) ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਤੰਗੀ-ਤੁਰਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਦੱਸੋ ਕਿਵੇਂ ?
- (ਹ) “ਤੂੰ ਵੀ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਫ਼ਾਰਮੀ ਖਾਦ ਪਾ, ਨਵੇਂ ਬੀਜ ਪਾ। ਆਪਾਂ ਵੀ ਟ੍ਰੈਕਟਰ ਵਾਲੇ ਬਣੀਏ।” ਧੰਨ ਕੌਰ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਸਲਾਹ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੰਨਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ।
- (ਕ) ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਦੋਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਿਹੋ-ਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ?
- (ਖ) ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਖੇਤ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਕਿਉਂ ਖ਼ਰੀਦਦੇ ਸਨ ?
- (ਗ) ਪਾਣੀ ਦੀ ਘਾਟ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੀ ਵਿਚਾਰ ਸਨ ? ਦੱਸੋ।
- (ਘ) ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਰਪੰਚ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਲਈ ਕੀ ਸੁਨੇਹਾ ਲਿਆਇਆ ਸੀ ?

2. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ:

ਝਲਾਨੀ	:	ਮਿੱਟੀ ਆਦਿ ਦੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਨੀਵੀਂ ਛੱਤ ਵਾਲੀ ਰਸੋਈ
ਨਿੱਤ-ਨੇਮ	:	ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੰਮ
ਮਸ਼ਹੂਰ	:	ਪ੍ਰਸਿੱਧ
ਵਿੱਚ ਲੈਣਾ	:	ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ
ਨਵੇਂ-ਨਿਰੋਏ	:	ਤਕੜੇ, ਤੰਦਰੁਸਤ, ਚੰਗੇ-ਭਲੇ
ਨਿਆਈਆਂ	:	ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ
ਹਾਜ਼ਰੀ	:	ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਦੀ ਰੋਟੀ
ਖੱਤੀ	:	ਛੋਟਾ ਖੇਤ
ਨੈਣ-ਪ੍ਰਾਣ	:	ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਗ, ਜਿੰਦ-ਜਾਨ
ਨਦੀਨ	:	ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਗੇ ਵਾਧੂ ਪੌਦੇ

3. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ, ਵਾਕਾਂਸ਼ਾਂ ਤੇ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਟੁਣਕ-ਟੁਣਕ, ਦੱਬ ਕੇ ਵਾਹ ਤੇ ਰੱਜ ਕੇ ਖਾਹ, ਅੱਡੀਆਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਫਾਹਾ ਲੈਣਾ, ਪੁਨ ਦਾ ਪੱਕਾ ਹੋਣਾ, ਤਾਰੀਫ਼ ਕਰਨਾ, ਸਵਖੜੇ, ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਗਿੱਠ ਉੱਚਾ ਹੋ ਗਿਆ।

4. ਵਿਆਕਰਨ :

ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਪੜਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ਼ ਆ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ: ਨਵੇਂ-ਨਿਰੋਏ, ਚੰਗੇ, ਸੋਹਣਾ, ਬਾਰੂਵੀਂ ਆਦਿ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਕਿਸਮਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ:

1. ਗੁਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ : ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਪੜਨਾਂਵ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਆ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਗੁਣ - ਔਗੁਣ ਆਦਿ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :

- (ੳ) ਕੁੜੀ ਦਾ ਮੈਂ ਸਿੱਧਾ-ਸਾਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰੂੰ।
- (ਅ) ਮੁੰਡਾ ਜਵਾਨ ਹੋ ਗਿਆ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ 'ਚ ਲਕੀਰੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦ ਗੁਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹਨ।

2. ਸੰਖਿਆਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ : ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਪੜਨਾਂਵ-ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਗਿਆਨ ਕਰਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਖਿਆਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :

- (ੳ) ਵਿਹਲੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਸੌ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ।
- (ਅ) ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਕੋਲ਼ ਵੀਹ ਵਿੱਘੇ ਜ਼ਮੀਨ ਸੀ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ 'ਚ ਲਕੀਰੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦ ਸੰਖਿਆਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹਨ।

3. ਪਰਿਮਾਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ : ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਪੜਨਾਂਵ ਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਮਾਪ ਜਾਂ ਤੋਲ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਵੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਮਾਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :-

(ੳ) ਆਪਣੀ ਬੋੜੀ ਖੇਤੀ ਅਜੇ ਬਲਦਾਂ ਨਾਲ ਚੱਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

(ਅ) ਪਿੰਡ ਦੇ ਕਾਫ਼ੀ ਲੋਕ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬੀਜ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਵਰਤਦੇ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ 'ਚ ਲਕੀਰੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦ ਪਰਿਮਾਣਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹਨ।

4. ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ : ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਨਾਂਵ ਜਾਂ ਪੜਨਾਂਵ ਵੱਲ ਨਿਸ਼ਚੇਪੂਰਬਕ ਸੰਕੇਤ ਕਰੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਮ ਤੋਂ ਖ਼ਾਸ ਬਣਾਏ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :

(ੳ) ਅਹਿ ਫ਼ਸਲ ਕਿੰਨੀ ਚੰਗੀ ਹੈ!

(ਅ) ਅਹੁ ਸਾਡੇ ਬਲਦ ਹਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ 'ਚ ਲਕੀਰੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦ ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹਨ।

5. ਪੜਨਾਂਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ : ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਪੜਨਾਂਵ ਹੋਵੇ ਪਰ ਨਾਂਵ-ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ਼ ਲੱਗ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੜਨਾਂਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :-

(ੳ) ਜਿਸ ਕਿਸਾਨ ਨੇ ਵੀ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬੀਜ ਲਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਿਆ।

(ਅ) ਮੇਰੀ ਕਹੀ ਕਿਸ ਕੋਲ਼ ਹੈ ?

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ 'ਚ ਲਕੀਰੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦ ਪੜਨਾਂਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹਨ।

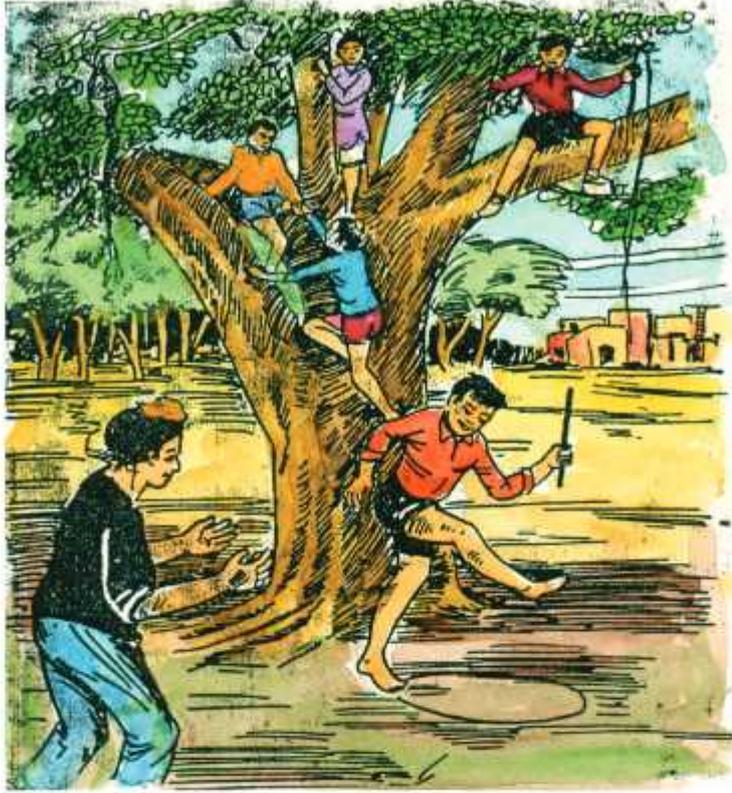
ਅਧਿਆਪਕ ਲਈ :

ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਢੰਗਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਵੇ।

ਪਾਠ-7
ਬਾਲ-ਖੇਡਾਂ

ਰਲ ਕੇ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਣ ਬੱਚੇ,
ਭੋਲੇ-ਭਾਲੇ ਦਿਲ ਦੇ ਸੱਚੇ।
ਗਲੀਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਰੌਲਾ ਪਾਵਣ,
ਨਾਲ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਹੇਕਾਂ ਲਾਵਣ।
ਨੱਚਣ-ਟੱਪਣ, ਮਾਰਨ ਤਾੜੀ
ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਝੱਟ ਪੱਕੇ ਆੜੀ।
ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਹਾਕਾਂ ਮਾਰਨ,
ਸਾਬ ਮੜਿੱਕ ਕੇ ਦਾਈ ਤਾਰਨ।
ਲੁਕਣ-ਮੀਟੀ ਖੇਡਦੇ ਨੱਸਣ,
ਲੱਭਣ ਪਿੱਛੋਂ ਖਿੜ-ਖਿੜ ਹੱਸਣ।
ਖੇਡਣ ਕੋਟਲਾ-ਛਪਾਕੀ,
ਘੁੰਮੇ ਇੱਕ ਤੇ ਬੈਠਣ ਬਾਕੀ।
ਕੂਕਾਂ-ਕਾਂਗੜੇ ਖੇਡ ਨਿਆਰੀ,
ਸਭ ਨੂੰ ਲੱਗੇ ਬੜੀ ਪਿਆਰੀ।

ਖੇਡਣ ਰਲ ਕੇ ਖੂਬ ਕਬੱਡੀ,
 ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਨਾ ਲਾਵਣ ਅੱਡੀ।
 ਕਦੇ ਪਿੱਠੂ ਦੀ ਖੇਡ ਰਚਾਵਣ,
 ਗੋਂਦ ਮਾਰ ਕੇ ਪਿੱਠੂ ਢਾਵਣ।
 ਅੰਨ੍ਹਾ ਝੋਟਾ ਬਣ-ਬਣ ਭੱਜਣ,
 ਪੀਚੋ ਖੇਡ ਕੇ ਕਦੇ ਨਾ ਰੱਜਣ।
 ਕਦੇ ਬੈਠ ਕੇ ਸੁਣਨ ਕਹਾਣੀ,
 ਕਦੇ ਖੇਡਦੇ ਲੂਣ-ਮਧਾਣੀ।
 ਡੰਡਾ-ਭੰਡਾਰੀਆ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਬੋਝ,
 ਖੇਡਣ ਮਿਲ ਕੇ ਸ਼ਾਮੀਂ ਰੋਜ਼।
 ਰੱਸੀ-ਟੱਪਾ ਖੇਡਣ ਕੁੜੀਆਂ,
 ਗੀਟੇ ਖੇਡਣ ਵਿਹੜੇ ਜੁੜੀਆਂ।
 ਹੋਰ ਵੀ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਣ ਬਾਲਕ,
 ਆਪਣੀ ਹੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਮਾਲਕ।

ਚੇਤੇ ਆਵੇ ਬਚਪਨ ਪਿਆਰਾ,
ਖੇਡਾਂ ਦਾ ਸੀ ਬੜਾ ਨਜ਼ਾਰਾ।
ਰਲ ਕੇ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਣ ਬੱਚੇ,
ਭੋਲੇ-ਭਾਲੇ ਦਿਲ ਦੇ ਸੱਚੇ ॥

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਰਲ-ਮਿਲ ਕੇ ਭੋਲੇ-ਭਾਲੇ ਬੱਚੇ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ?
- (ਅ) 'ਬਾਲ-ਖੇਡਾਂ' ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੀਆਂ-ਕਿਹੜੀਆਂ ਬਾਲ-ਖੇਡਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ ?
- (ੲ) ਕਵਿਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁੜੀਆਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਬਾਲ-ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਦੀਆਂ ਹਨ ?
- (ਸ) ਕਵੀ ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ?

2. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰੋ।

(ੳ) ਨੱਚਣ-ਟੱਪਣ, ਮਾਰਨ ਤਾੜੀ,

(ਅ) ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਹਾਕਾਂ ਮਾਰਨ,

3. ਨਿਮਨ-ਲਿਖਤ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ :-

ਕਦੇ ਪਿੱਠੂ ਦੀ ਖੇਡ ਰਚਾਵਣ,
ਗੋਦ ਮਾਰ ਕੇ ਪਿੱਠੂ ਢਾਵਣ।
ਅੰਨ੍ਹਾ ਝੋਟਾ ਬਣ-ਬਣ ਭੱਜਣ,
ਪੀਚੇ ਖੇਡ ਕੇ ਕਦੇ ਨਾ ਰੱਜਣ।

4. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਦੱਸੋ :-

ਹੇਕ : ਗਾਉਣ ਵੇਲੇ ਕੱਢੀ ਉੱਚੀ ਤੇ ਲੰਮੀ ਅਵਾਜ਼, ਲੰਮੀ ਸੁਰ
ਝੱਟ : ਤੁਰੰਤ

ਆੜੀ	:	ਦੋਸਤ
ਹਾਕਾਂ	:	ਅਵਾਜ਼ਾਂ
ਦਾਈ	:	ਵਾਰੀ
ਮੜਿੱਕਣਾ	:	ਕਿਸੇ ਖੇਡ ਵਿੱਚ ਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਵੰਡ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣਾ ਫ਼ਰਜ਼ੀ ਨਾਂ ਰੱਖਣਾ
ਨਿਆਰੀ	:	ਵੱਖਰੀ
ਬੋਝ	:	ਭਾਰ
ਵਿਹੜਾ	:	ਘਰ ਵਿੱਚ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਥਾਂ
ਬਾਲਕ	:	ਬੱਚਾ
ਚੇਤੇ	:	ਯਾਦ
ਨਜ਼ਾਰਾ	:	ਦ੍ਰਿਸ਼

5. ਮਿਲਾਣ ਕਰੋ:-

ਲੁਕਣ-ਮੀਟੀ	-	ਢਾਵਣ
ਪਿੱਠੂ	-	ਨੱਸਣ
ਭੰਡਾ-ਭੰਡਾਰੀਆ	-	ਕੁੜੀਆਂ
ਰੱਸੀ-ਟੱਪਾ	-	ਬੋਝ

6. ਸਮਾਨਾਰਥੀ ਸ਼ਬਦ :

ਬੱਚੇ	:	ਨਿਆਣੇ, ਬਾਲ, ਜਾਤਕ, ਸਿਸ਼ੂ
ਆੜੀ	:	ਦੋਸਤ, ਮਿੱਤਰ, ਬੇਲੀ
ਨੱਸਣ	:	ਭੱਜਣ, ਦੌੜਨ
ਧਰਤੀ	:	ਭੌਂ, ਜ਼ਮੀਨ, ਧਰਾਤਲ
ਲੱਭਣ	:	ਭਾਲਨ, ਖੋਜਣ, ਢੂੰਡਣ
ਸ਼ਾਮ	:	ਆਥਣ, ਤਕਾਲਾਂ, ਸੰਝ

7. ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਆਏ ਨਾਂਵ-ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਨਾਂਵ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਤਿਆਰ ਕਰੋ।
ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ:

ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ਼ ਔਧੀ ਛੁੱਟੀ ਵੇਲੇ ਰਲ ਕੇ ਕੋਈ ਬਾਲ-ਖੇਡ ਖੇਡੋ।

ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ

ਸੰਗਤ ਜੁੜੀ ਨਿੱਤ ਵਾਂਗਰਾਂ, ਅੱਜ ਗੁਰੂਦੁਆਰੇ।
 ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਦੇ ਸੰਗ ਸਨ, ਬੈਠੇ ਇਉਂ ਸਾਰੇ।
 ਜਿਉਂ ਚੰਨ ਦੁਆਲੇ ਸੋਭਦੇ, ਨੇ ਰਾਤੀਂ ਤਾਰੇ।
 ਆ ਕੇ ਸੂਹੀਏ ਸਿੰਘ ਨੇ, ਮੁੱਖੋਂ ਫ਼ਰਮਾਇਆ।
 “ਹੁਣੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ, ਇੱਕ ਮਤਾ ਪਕਾਇਆ।
 ਇੱਕ ਹਾਥੀ ਰਾਜਾ ‘ਕੇਸਰੀ’, ਹੈ ਕਿਤੋਂ ਲਿਆਇਆ।
 ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਢਾਹੁਣ ਵਾਸਤੇ, ਉਹਨਾਂ ਕਰੀ ਤਿਆਰੀ।
 ਸਿਰ ਹਾਥੀ ਦੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ, ਲੋਹ-ਤਵੇ ਦੋ ਭਾਰੀ।
 ਉਹਦੀ ਸੁੰਡ ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤੀ, ਤਲਵਾਰ ਦੋ-ਧਾਰੀ।
 ਮਸਤ ਕਰਨ ਲਈ ਓਸ ਨੂੰ, ਹੈ ਸੁਰਾ ਪਿਆਈ।
 ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਏਧਰ ਆਵਣਾ, ਉਸ ਕਰ ਕੇ ਧਾਈ।”
 ਏਦਾਂ ਕਹਿ ਕੇ ਸਿੰਘ ਨੇ, ਸੀ ਗੱਲ ਮੁਕਾਈ।
 ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ, ਸਤਿਗੁਰ ਮੁਸਕਾਏ।
 ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ, ਮੁੱਖੋਂ ਫ਼ਰਮਾਏ,
 “ਆਉਂਦੇ ਹਾਥੀ ਮਸਤਿਆ, ਜੀਅ ਸਦਕੇ ਆਏ।”
 ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਦੁਨੀ ਚੰਦ, ਡਾਢਾ ਘਬਰਾਇਆ।
 ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ, “ਕਿਸਮਤੇ! ਕਿੱਥੇ ਮਰਵਾਇਆ?”
 ਏਡੀ ਵੱਡੀ ਡੀਲ-ਡੌਲ, ਦਿਲ ਛੋਟਾ ਪਾਇਆ।
 ਇੱਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਆਣ ਕੇ, ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਤੜਕੇ,
 “ਹਰਨ ਹੋ ਗਿਆ ਦੁਨੀ ਚੰਦ, ਕੰਧ ਉੱਤੋਂ ਚੜ੍ਹ ਕੇ।
 ਲੱਤ ਟੁੱਟੀ ਕੰਧ ਟੱਪਦਿਆਂ, ਮਰਿਆ ਸੱਪ ਲੜ ਕੇ।”

ਹੱਸ ਕੇ ਬੋਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਤੱਕ ਚਾਰ-ਚੁਫੇਰਾ,
 “ਹਾਥੀ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰ ਦੇ, ਹੈ ਜ਼ੋਰ ਬਥੇਰਾ।
 ਸ਼ੇਰ ਨਾਲੋਂ ਪਰ ਘੱਟ ਹੈ, ਉਹਦੇ ਵਿੱਚ ਜੇਰਾ।”

ਫਿਰ ਕਿਹਾ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ, “ ਸੁਣ, ਦੁਲਿਆ ਸ਼ੇਰਾ !
 ਹਾਥੀ ਕਰੂ ਮੁਕਾਬਲਾ, ਕੀ ਸਿੰਘਾ ਤੇਰਾ ?
 ਦਸਾਂ ਹਾਥੀਆਂ ਲਈ ਵੀ, ਤੂੰ ਸ਼ੇਰ ਬਥੇਰਾ ।”
 ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੰਘ ਨੇ ਘੋੜੇ 'ਤੇ, ਕਾਠੀ ਜਾ ਪਾਈ।
 ਲੋਹਗੜ ਦੇ ਵੱਲ ਓਸ ਨੇ, ਝੱਟ ਕਰੀ ਚੜਾਈ।
 ਪੁੱਜਿਆ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ, ਉਸ ਦੇਰ ਨਾ ਲਾਈ।
 ਮਸਤਿਆ ਹਾਥੀ ਆ ਰਿਹਾ, ਸੀ ਵਾਂਗ ਹਨੇਰੀ।
 ਪਿੱਛੋਂ ਫੌਜਾਂ ਓਸ ਨੂੰ, ਜਾਵਣ ਸ਼ਿਸ਼ਕੇਰੀ।
 ਸਿੰਘ ਬਚਿੱਤਰ ਗਰਜਿਆ, ਨਾ ਲਾਈ ਦੇਰੀ।
 ਵਧਿਆ ਹਾਥੀ ਵੱਲ ਨੂੰ, ਯੋਧਾ ਬਲਕਾਰੀ।
 ਧੂਹ ਨਾਗਣੀ ਓਸ ਨੇ, ਹਾਥੀ ਦੇ ਮਾਰੀ।
 ਗਈ ਤਵੇ ਨੂੰ ਚੀਰਦੀ, ਧਸ ਅੰਦਰ ਸਾਰੀ।

ਹਾਥੀ ਭੱਜਿਆ ਚੀਕਦਾ, ਖਾ ਫੱਟ ਕਰਾਰਾ।
 ਇੱਕੋ ਵਾਰ ਹੀ ਸਿੰਘ ਦਾ, ਕਰ ਗਿਆ ਨਿਤਾਰਾ।
 ਭੱਜਿਆ ਰਣ 'ਚੋਂ 'ਕੇਸਰੀ,' ਲਸ਼ਕਰ ਵੀ ਸਾਰਾ।
 ਸ਼ੇਰ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਨੇ, ਸੀ ਰੱਖ ਵਿਖਾਈ।
 ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਹੋਵਦਾ, ਇਹ ਅਸਲ ਸਚਾਈ।
 ਸਿੰਘ-ਸੂਰਮੇ ਕਦੇ ਨਾ, ਰਣ ਪਿੱਠ ਵਿਖਾਈ।

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਦਸਮ-ਪਿਤਾ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਬੈਠੀ ਸੰਗਤ ਕਿਵੇਂ ਲੱਗ ਰਹੀ ਸੀ ?
- (ਅ) ਸੂਹੀਏ ਨੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਪਕਾਏ ਮਤੇ ਬਾਰੇ ਆ ਕੇ ਕੀ ਦੱਸਿਆ ?
- (ੲ) ਸੂਹੀਏ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੀ ਕਿਹਾ ?
- (ਸ) ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕੀ ਦੱਸਿਆ ?
- (ਹ) ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ ?
- (ਕ) ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰਾਜਾ ਕੇਸਰੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਲਸਕਰ ਨੂੰ ਰਣ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਵੇਂ ਭਜਾਇਆ ?

2. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਲਿਖੋ:-

ਸੋਭਦੇ	:	ਸੋਹਣੇ ਲੱਗਦੇ, ਜਚਦੇ
ਫਰਮਾਇਆ	:	ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, ਆਖਿਆ
ਲੋਹ-ਤਵੇ	:	ਲੋਹੇ ਦੇ ਬਣੇ ਭਾਰੀ ਤਵੇ
ਸੁਰਾ	:	ਸ਼ਰਾਬ
ਧਾਈ	:	ਚੜਾਈ
ਵਾਰਤਾ	:	ਕਹਾਣੀ
ਮੁਸਕਾਏ	:	ਮੁਸਕਰਾਏ, ਹੱਸੇ
ਜੇਰਾ	:	ਹਿੰਮਤ, ਹੌਸਲਾ, ਧੀਰਜ
ਸ਼ਿਸ਼ਕੇਰੀ	:	ਹਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦੇ ਕੇ ਮਗਰ ਪਾਉਣਾ, ਮੂੰਹ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਡਰਾਉਣਾ
ਬਲਕਾਰੀ	:	ਤਾਕਤਵਰ
ਫੱਟ	:	ਜ਼ਖਮ
ਲਸਕਰ	:	ਫੌਜ
ਰਣ	:	ਮੈਦਾਨ

3. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ:-

ਮਤਾ ਪਕਾਉਣਾ, ਹਰਨ ਹੋਣਾ, ਚੜਾਈ ਕਰਨਾ, ਨਿਤਾਰਾ ਕਰਨਾ, ਰੱਖ ਵਿਖਾਉਣਾ, ਪਿੱਠ ਵਿਖਾਉਣਾ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਹਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਬਚਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਬਹਾਦਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ।

ਮੇਰੇ ਦਾਦੀ ਜੀ

ਮੇਰੇ ਦਾਦੀ ਜੀ ਬੁੱਢੇ ਹਨ, ਬਹੁਤ ਬੁੱਢੇ, ਨੱਥੇ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਉੱਤੇ, ਤਰਿਆਨਵੇਂ ਵਰ੍ਹੇ ਦੇ। ਇਹ ਛੋਟੇ ਹਨ, ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ, ਮਸਾਂ ਚਾਰ ਤੇ ਅੱਧਾ ਫੁੱਟ। ਇਹ ਖੁਸ਼ ਹਨ, ਬੜੇ ਖੁਸ਼, ਜੀਕਰ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕਿਰਨਾਂ ਚੁੰਮਿਆ—ਕੰਵਲ। ਇਹ ਕੋਮਲ ਹਨ, ਬੜੇ ਕੋਮਲ, ਉਸ ਨਿੱਕੀ ਨਦੀ ਵਾਂਗ ਜਿਹੜੀ ਮਹਿਕਦੇ ਬਾਗ ਦੇ ਖਿੜਦੇ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਛੂੰਹਦੀ ਵਗਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਇੱਕ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿੱਖ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਸੈਂਕੜੇ ਨਵੇਂ ਖਿਆਲ ਉੱਠਦੇ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੂਹੇ ਬਿਨਾਂ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬੱਦਲ ਕਾਲੇ ਹੋਣ ਜਾਂ ਧੁੱਪਾਂ ਲਿਸ਼ਕਦੀਆਂ ਹੋਣ, ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਦੇ ਜਾਂ ਧਰਤੀ ਤਪਦੀ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਪਥਰੀਲੀ ਪਹਾੜੀ ਦੀ ਸਿਖਰ ਉੱਤੇ ਸੰਗਮਰਮਰ ਦੇ ਮੰਦਰ ਵਾਂਗ ਉਹਨਾਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਉੱਤੇ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਬਦੀਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ।

ਇਹ ਜਾਗਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਸੌਂਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਵਰਤ ਰੱਖਦੇ ਹਨ—ਸਭ ਨੂੰ ਧਰਮ ਸਮਝ ਕੇ। ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ—ਧਰਮ ਸਮਝ ਕੇ, ਅਰਾਮ ਕਰਦੇ ਹਨ—ਧਰਮ ਸਮਝ ਕੇ। ਇਹਨਾਂ ਲਈ ਧਰਮ ਕੋਈ ਸਿਧਾਂਤ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਅਕੀਦਾ ਨਹੀਂ—ਸਮੁੱਚਾ ਜੀਵਨ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਦੇ ਮਿੱਠੇ-ਮਿੱਠੇ ਭਰਮਾਂ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਹੈ। ਕਦੇ ਕੋਈ ਮਹਿਮਾਨ ਘਰੋਂ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟ ਚਲਾ ਜਾਏ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਫਕੀਰ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ।

ਇਹ ਹਰ ਪੂਰਨ ਚੰਨ ਸਮੇਂ ਵਰਤ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਚੰਗੇ ਸਗਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਘਰੋਂ ਜਾਂਦੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੰਦੇ। ਮਿੱਠ-ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੇ, ਗੁੱਸੇ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਖ਼ਾਲੀ ਹਨ।

ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ-ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਾਦੀ ਦਰੀ ਵਿਛੀ ਹੈ। ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਰੰਗੀਲਾ ਪੀਹੜਾ ਡੱਠਾ ਹੈ, ਉਹਦੇ ਉੱਤੇ ਪੂਜਯ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹਨ। ਇਸ ਮੁਤਬਰਕ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਫਰਸ਼ 'ਤੇ ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਧੂਫਦਾਨ ਵਿੱਚ ਧੂਫ ਧੁਖਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਏਨੇ ਗੀਤ ਗਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਏਨੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ ਸਾਂ, ਕਿੰਨੀ -ਕਿੰਨੀ ਰਾਤ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਜਾਦੂ ਨਾਲ ਮੂੰਹ, ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀ, ਹੁੰਗਾਰੇ ਦੋਂਦੇ ਤੇ 'ਅੱਗੋਂ ਕੀ ਹੋਇਆ?' ਪੁੱਛਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਾਂ। ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ—ਪਰੀਆਂ ਦੀਆਂ, ਬਹਾਦਰਾਂ ਦੀਆਂ। ਸਭ ਤੋਂ ਸੋਹਣੀ ਉਸ ਮੋਹਿਨੀ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਜੀਹਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਫੁੱਲ ਕਿਰਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਹੱਸਦੀ ਸੀ ਤੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਡਿਗਿਆ ਹਰ ਫੁੱਲ, ਬੂਟਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਹਦਾ ਸਾਰਾ ਰਾਜ ਸੋਹਣੇ ਬਾਗਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਬੜਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਤਿਕਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਬਿਜਾਈ ਦੀ ਰੁੱਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸਾਨ ਆਪਣੇ ਹਲਾਂ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ ਦੀਆਂ ਵੱਖੀਆਂ ਕੁਤਕੁਤਾਉਂਦੇ ਤੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਬੀਜ ਪੋਲੀਆਂ ਤਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੁਕਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ ਲਹਿਰਾਉਂਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੱਸੇਗੀ।

ਉਦੋਂ ਮੇਰੇ ਦਾਦੀ ਜੀ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਦੇ ਇੱਕ ਆਲੇ ਵਿੱਚ ਚੋਣਵੇਂ ਦਾਣੇ ਕਣਕ ਦੇ ਬੀਜਦੇ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੋਂਦੇ, ਨਾਲ ਕੂਲੀਆਂ, ਹਰੀਆਂ ਚੁੰਝਾਂ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਹੁੰਦੇ ਵੇਖਦੇ ਹਨ। ਹਰੀ ਖੇਤਰੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਇਹ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੋਤ ਜਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਤੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਬੜੇ ਆਦਰ ਨਾਲ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਡਾਲ ਨੂੰ ਪੁੱਟਦੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਫੇਰ ਸੁੱਖਾਂ ਮੰਗਦੇ ਇਹ ਖੇਤਰੀ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਘਰ ਮੁੜ ਕੇ ਇਹ ਗੁਆਂਢੀ ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਜਕਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਧੋਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਅੱਗੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਪਕਾਈਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਖੁਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਚਾਸੀ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ ਕੰਜਕਾਂ ਦਾ ਖਾਣਾ ਇਹ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।

ਹਰ ਰੋਜ਼ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਇਹ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹਰ ਸ਼ਾਮ ਨੀਲੇ ਅਕਾਸ਼ ਨੂੰ। ਰਾਤੀਂ ਕਦੇ ਚੰਨ ਨੂੰ, ਕਦੇ ਧਰੂ ਤਾਰੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਜੋੜਦੇ ਹਨ—ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ—ਇਹ ਧਰੂ ਸਤਿ ਵਾਂਗ ਅਟੱਲ ਖੜੋਤਾ ਹੈ।

ਨਵਾਂ ਚੰਨ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਚੜ੍ਹਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਧਰ ਕੋਠੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਨਿਰਬਲ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਘਸਮੈਲੇ ਬੱਦਲਾਂ ਦੀਆਂ ਚਿੱਟੀਆਂ ਕੰਨੀਆਂ 'ਚੋਂ ਚਾਂਦੀ-ਕਮਾਨ ਦੀ ਧਾਰ ਚੁੰਢਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਕਮਾਨ ਨੂੰ ਇਹ ਖਿਆਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੱਦਲ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਲੀਆਂ ਝੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲੁਕਾ ਸਾਂਭਦੇ ਹਨ।

ਕਿਸੇ ਕੋਠੇ ਤੋਂ ਵਾਜ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, "ਔਹ-ਔਹ, ਔਹਨਾਂ ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਉੱਤੇ।" ਮੇਰੇ ਦਾਦੀ ਜੀ ਕਾਹਲੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੰਬਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਖੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਂਹਾਂ ਫੜ ਕੇ ਸੇਧਾਂ ਬੰਨ੍ਹਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਔਹ ਔਹ, ਬੇਬੇ ਜੀ, ਔਹ।" ਉਹ ਹਰ ਪਾਸੇ ਅੱਖਾਂ ਫੇਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਦਾ ਪਿਆਰਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿਸਦਾ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, "ਕਿੱਥੇ? ਕਿੱਥੇ? ਮੇਰੇ ਜਿਊਣ ਜੋਗਿਓ, ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦਾ! ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤਾਂ ਬੁੱਢੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਨੇ, ਕੀ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਚੰਨ ਨਹੀਂ ਲੱਭਿਆ ਕਰੂਗਾ?"

ਅਖੀਰ ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਉੱਪਰ ਜਦੋਂ ਚੰਨ-ਮੁਖੜਾ ਸਾਡੇ ਲਿਸ਼ਕ ਪੈਂਦਾ ਏ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਝੋਲਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਏ ਤੇ ਬਾਲਾਂ ਵਰਗੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਉਹ ਕੰਬਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਤੇ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਪਾਣੀ ਦਾ ਛਿੱਟਾ ਸੁੱਟ ਦੇ,
ਬਾਲ-ਚੰਨ ਦਾ ਮੂੰਹ ਧੋਣ ਲਈ,
ਮਠਿਆਈ ਦੇ ਭੋਰੇ ਨੂੰ ਸੁੱਟ ਦੇ,
ਨਵ-ਜੰਮੇ ਨੂੰ ਖੁਆਉਣ ਲਈ।

ਫੇਰ ਉਹ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਦੇ ਤੇ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਦੇ ਤੇ ਅਸੀਸ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, "ਵੱਡੀ ਉਮਰ ਹੋਵੇ ਜੇ! ਜੁਆਨੀਆਂ ਮਾਣੇ!"

ਉੱਤੇ ਉੱਤਰ, ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਕੰਬਦੇ ਉਹ ਕਮਰਿਓ-ਕਮਰੇ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਲੱਭੇ ਉਹਨੂੰ ਅਸੀਸ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਖੂਬਸੂਰਤ ਦਾਦੀ-ਮਾਤਾ ਸੌ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਉਮਰ ਭੋਗ ਕੇ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਪੂਰੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਅਖੀਰਲਾ ਇੱਕ ਮਹੀਨਾ ਇਹ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਪਏ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਆਪਣੀ ਪੀੜ ਦਾ ਭਾਰ ਕਿਸੇ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਹਾਲ ਪੁੱਛਿਆ, ਇਹਨਾਂ ਹੱਸ ਕੇ 'ਚੰਗਾ' ਹੀ ਆਖਿਆ।

ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਫੂਹੜੀ ਉੱਤੇ ਕਈਆਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਦੱਸੀਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਘਰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕੀਤੀਆਂ। ਹਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ; ਬੇਬੇ ਦੇ ਭੇਤ, ਬੇਬੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਿਹਨ ਵਿੱਚ ਸਾਂਭੇ ਹੋਏ ਹਨ ਪਰ ਫੂਹੜੀ ਉੱਤੇ ਜਦੋਂ ਤੇਰਾਂ ਦਿਨ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਨੰਗੀਆਂ ਕਰ ਵਿਖਾਈਆਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਿਆ, ਉਹ ਦਾਦੀ ਮੇਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਹ ਇਨਸਾਨੀ ਦਿਲਾਂ ਦਾ ਬੈਂਕ ਸੀ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :-

- (ੳ) ਸਰੀਰਿਕ ਪੱਖੋਂ ਦਾਦੀ ਜੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਨ ?
- (ਅ) ਦਾਦੀ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ ?
- (ੲ) ਦਾਦੀ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ-ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜਾ-ਕਿਹੜਾ ਸਮਾਨ ਪਿਆ ਸੀ ?
- (ਸ) ਮੋਹਿਨੀ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਮੋਹਿਨੀ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੀ ਕਿਹੋ-ਜਿਹੀ ਸੀ ?
- (ਹ) ਖੇਤਰੀ ਜਲ-ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਾਦੀ ਜੀ ਕੰਜਕਾਂ ਲਈ ਕੀ ਕਰਦੇ ਸੀ ?
- (ਕ) ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ, ਸ਼ਾਮ ਅਤੇ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਦਾਦੀ ਜੀ ਕੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ?
- (ਖ) ਦਾਦੀ ਜੀ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਸਮੇਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰੋ।
- (ਗ) ਮੇਰੇ ਦਾਦੀ ਜੀ ਇਨਸਾਨੀ ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਬੈਂਕ ਸੀ, ਕਿਵੇਂ ?

2. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਜੀਕਰ	:	ਜਿਵੇਂ
ਪੁਰਾਤਨ	:	ਪੁਰਾਣਾ
ਤਬਦੀਲੀ	:	ਬਦਲੀ
ਅਕੀਦਾ	:	ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਭਰੋਸਾ
ਨਿਰਾਦਰ	:	ਅਪਮਾਨ
ਬਿਰਾਜਮਾਨ	:	ਬੈਠਾ, ਸਜ਼ੋਭਿਤ
ਮੁਤਬਰਕ	:	ਪਾਕ, ਪਵਿੱਤਰ
ਆਲਾ	:	ਕੰਧ ਵਿੱਚ ਬਣਿਆ ਖੁੱਡਾ ਜਾਂ ਰਖਣਾ
ਜਲ-ਪ੍ਰਵਾਹ	:	ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਤਾਰ ਦੇਣਾ
ਵਾਜ	:	ਅਵਾਜ਼

ਨਿਰਬਲ	:	ਕਮਜ਼ੋਰ
ਘਸਮੈਲਾ	:	ਮਟਿਆਲਾ, ਗੰਦਾ, ਮੈਲਾ
ਫੂਹੜੀ	:	ਮੋਟੀ ਸਫ਼, ਦਰੀ, ਮਰਨ ਉਪਰੰਤ ਵਿਛਾਈ ਦਰੀ, ਜਿੱਥੇ ਆ ਕੇ ਬੈਠ ਕੇ ਲੋਕ ਅਫ਼ਸੋਸ ਕਰਦੇ ਹਨ।

3. ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਨੂੰ ਵਾਕਾਂ 'ਚ ਵਰਤੋ:-

ਸਿਧਾਂਤ, ਫਕੀਰ, ਭਰਪੂਰ, ਸਹਿਜ਼ਾਦੀ, ਕੁਦਰਤ, ਚੋਣਵੇਂ, ਕੰਜਕਾਂ, ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ, ਇਨਸਾਨੀ।

4. ਪੜ੍ਹੋ, ਸਮਝੋ ਤੇ ਮਿਲਾਣ ਕਰੋ:-

ਬਾਗ਼	ਮੀਂਹ
ਬੱਦਲ	ਬੂਟੇ
ਪੂਰਨ ਚੰਨ	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ
ਵਾਕ	ਪੂਰਨਮਾਸੀ
ਕਹਾਣੀਆਂ	ਫਸਲਾਂ
ਕਿਸਾਨ	ਰਾਤ

ਵਿਆਕਰਨ:

ਪੜਨਾਵ : ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਨਾਂਵ ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੜਨਾਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:- ਮੈਂ, ਤੁਸੀਂ, ਅਸੀਂ, ਉਹ ਆਦਿ।

ਪੜਨਾਵ ਦੀਆਂ 6 ਕਿਸਮਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ:-

1. **ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਪੜਨਾਵ :** ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਵਰਤਦੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਪੜਨਾਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :- ਮੈਂ, ਤੁਸੀਂ, ਉਹ ਆਦਿ। ਪੁਰਖਵਾਚਕ ਪੜਨਾਵ ਨੂੰ ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ, ਮੱਧਮ ਪੁਰਖ ਤੇ ਅੰਨਯ ਪੁਰਖ ਜਾਂ ਤੀਜਾ ਪੁਰਖ 'ਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

2. **ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਵ :-** ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਕਰਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਆ ਕੇ, ਉਸ ਵਾਕ ਦੇ ਕਰਤਾ ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਿੱਜਵਾਚਕ ਪੜਨਾਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:-

(ੳ) ਦਾਦੀ ਜੀ ਆਪ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ।

(ਅ) ਮੈਂ ਆਪ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹਾਂ।

3. **ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਵ:-** ਜਿਹੜੇ ਪੜਨਾਵ ਕਿਸੇ ਦੂਰ ਜਾਂ ਨੇੜੇ ਦੀ ਦਿਸਦੀ ਚੀਜ਼ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ, ਉਸ ਦੇ ਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਵਰਤੇ ਜਾਣ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:-

(ੳ) ਇਹ ਇੱਕ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿੱਖ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਹਨ।

(ਅ) ਅਹੁ ਪੂਰਨ ਚੰਨ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ।

4. **ਅਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਵ:-** ਜਿਹੜੇ ਪੜਨਾਵ-ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ, ਸਥਾਨ, ਵਸਤੂ ਆਦਿ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਜਾਂ ਨਿਸ਼ਚੇਪੂਰਵਕ ਗਿਆਨ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਪੜਨਾਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:-

(ੳ) ਕਦੇ ਕੋਈ ਘਰੋਂ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਾ ਚਲਾ ਜਾਵੇ।

(ਅ) ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਬੜਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ।

5. **ਸੰਬੰਧਵਾਚਕ ਪੜਨਾਵ:-** ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਨਾਂਵ-ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਯੋਜਕਾਂ ਵਾਂਗ ਦੋ ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੋੜੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਵਾਚਕ ਪੜਨਾਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:-

(ੳ) ਉਹ ਲੋਕ ਜੋ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸੁਖੀ ਵੱਸਦੇ ਹਨ।

(ਅ) ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਖੂਬ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਪਾਸ ਹੋ ਗਿਆ।

6. ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ:- ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਨਾਂਵ ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਕੋਈ ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਨਵਾਚਕ ਪੜਨਾਂਵ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:-

(ੳ) ਕੌਣ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ?

(ਅ) ਪੂਰਨ ਚੰਨ ਕਿਸ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਹੈ?

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ-ਦਾਦੀ ਜਾਂ ਨਾਨਾ-ਨਾਨੀ ਆਦਿ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਲਿਖ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨ।

ਸ਼ੇਰਨੀਆਂ

ਹੋਰ ਬੱਚੇ ਤੇ ਸੌ ਗਏ ਸਨ ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਅਜੇ ਜਾਗਦਾ ਸੀ, ਦਿਨੇ ਚੋਖਾ ਚਿਰ ਸੁੱਤਾ ਰਿਹਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ। ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਲੰਮੀ ਪੈ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਆਂਉਣ ਦਾ ਚਾਰਾ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਸਲਾਹ ਸੀ ਕਿ ਸੌਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਸੈਰ ਕਰ ਆਈਏ ਪਰ ਕਾਕੇ ਦੇ ਸੌਣ ਤੀਕ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸਾਂ? ਨਾਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁੱਕਣਾ ਵੀ ਔਖਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਮਗਰੋਂ ਆ ਕੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਰਲ ਸਕਦੀ ਸੀ।

“ਚੰਗਾ, ਮੈਂ ਚੱਲਨਾ ਵਾਂ”, ਮੈਂ ਮੰਜੀ ਤੋਂ ਉੱਠਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ। “ਜਦੋਂ ਸੌ ਗਿਆ, ਤੂੰ ਵੱਡੀ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਵੀਂ, ਮੈਂ ਉੱਥੇ ਹੀ ਹੋਵਾਂਗਾ।”

“ਬੱਸ, ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਆਂ ਕੇ ਆ ਜਾਨੀ ਆਂ। ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਸੌਂਦਾ। ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਆਪ ਝੂਠੀ-ਮੂਠੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟੀਏ ਤਾਂ ਝੱਟ ਸੌ ਜਾਂਦਾ ਏ,” ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਦਿੱਤੀ। ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਬਾਹਰ ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ ਦੀ ਇਸ ਸੜਕ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਮਕਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਤੀਆਂ ਅਜੇ ਜਗ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਲੋਕੀਂ ਸੁੱਤੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਪਰ ਸੌਣ ਵਾਲੇ ਜਾਪਦੇ ਸਨ।

ਪਾਰਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਸੀ। ਹੇਠਾਂ ਸਾਫ਼-ਪੱਧਰੀ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਘਾਹ ਉਗਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਆਲੇ - ਦੁਆਲੇ ਤਾਰ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਲੰਘਣ ਲਈ ਵਿੱਚ-ਵਿੱਚ, ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਖੱਪੇ ਛੱਡੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਸੜਕ

ਲੰਘਦੀ ਸੀ ਜਿਸ 'ਤੇ ਜਗ ਰਹੀਆਂ ਬੱਤੀਆਂ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਚਾਨਣ ਸੁੱਟਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਏਨਾ ਕੁ ਚਾਨਣ ਸੀ ਜਿੰਨਾ ਅੱਠਾਂ ਕੁ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਚੰਦ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਏ ਤੇ ਸੜਕ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਤਲੇ ਦਰਖ਼ਤਾਂ ਦੇ ਲੰਮੇ-ਲੰਮੇ ਪਰਛਾਂਵੇਂ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਡਿਗਦੇ ਸਨ ਤੇ ਕਈ ਥਾਂਵਾਂ 'ਤੇ ਹਨੇਰਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਪਾਰਕ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਤਾਰ ਵਿਚਲੇ ਰਾਹਾਂ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਰਾਹੋਂ ਲੰਘਣ ਦੀ ਥਾਂ ਮੇਰਾ ਤਾਰ ਟੱਪ ਕੇ ਹੀ ਜਾਣ ਨੂੰ ਜੀਅ ਕੀਤਾ।

ਤਾਰ ਲੰਘ ਕੇ ਇੱਕ ਸਿਰਿਓ, ਮੈਂ ਦੂਜੇ ਸਿਰੇ ਨੂੰ ਟੁਰ ਪਿਆ। ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੇਰੇ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਦੂਜੇ ਸਿਰੇ ਅੱਪੜ ਕੇ ਜਦ ਮੈਂ ਪਿਛਾਂਹ ਨੂੰ ਮੁੜਿਆ ਤਾਂ ਅਗਲੇ ਸਿਰੇ ਕੋਲ ਇੱਕ ਦਰਖ਼ਤ ਦੇ ਪਰਛਾਂਵੇਂ ਹੇਠ ਕੁਝ ਹੋਰ ਆਦਮੀ ਆ ਖਲੋਤੇ ਜਾਪਦੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਨੇੜੇ ਆ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਦਿਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਦੋ ਸਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਸਾਈਕਲ ਵੀ ਸਨ।

ਹੈਂ! ਇਹ ਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਸਨ, ਦੁੱਖੋ ਹੇਠਾਂ ਲਮਕ ਰਹੇ ਸਨ।

ਇਹ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਾਈਕਲ ਲੈ ਕੇ ਖੜੀਆਂ ਏਥੇ ਕੀ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਨੇ ? ਕਿਧਰੇ ਜਾਣਾ ਹੋਣੈ।

ਪਰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਜਦੋਂ ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ ਦੇ ਸ਼ੁਕੀਨ ਤੇ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਜਾਗਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਵੀ ਸੌਣ ਨੂੰ ਫਿਰਦੇ ਨੇ, ਇਹਨਾਂ ਕਿੱਥੇ ਜਾਣੈ ?

ਹੁਣ ਫਿਰ ਮੈਂ ਪਾਰਕ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਕੁੜੀਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ। ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਧੌਣ ਭੁਆਂ ਕੇ ਮੈਂ ਪਿਛਾਂਹ ਵੇਖਿਆ। ਕੁੜੀਆਂ ਉੱਥੇ ਹੀ ਖਲੋਤੀਆਂ ਸਨ।

ਕੁਝ ਪੈਰ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਮੈਂ ਫਿਰ ਵੇਖਿਆ, ਕੁੜੀਆਂ ਅਜੇ ਵੀ ਉੱਥੇ ਹੀ ਖੜੀਆਂ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸਿਰੇ 'ਤੇ ਅੱਪੜ ਕੇ ਪਿਛਾਂਹ ਮੁੜਿਆ ਤਾਂ ਵੀ ਕੁੜੀਆਂ ਉੱਥੇ ਹੀ ਖਲੋਤੀਆਂ ਸਨ।

ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਤੇ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਾਂ। ਮੈਂ ਸੈਰ ਵਿੱਚ ਤੇ ਉਹ ਉਡੀਕ ਵਿੱਚ। ਪਰ ਮੇਰੀ ਸੈਰ ਦਾ ਭਾਵ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਦਾ ਅੰਤ ਵੇਖਣਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਮੇਰੀ ਸੈਰ ਦਾ ਅੰਤ ਉਡੀਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਅਜੀਬ ਨਾਟਕ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਹੁਣ ਮੈਂ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਟੁਰਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਕੁਝ ਨੇੜੇ ਆ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਨੇ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਹੋਰ ਨੇੜੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੋਂ ਵੀ ਹਟ ਗਈਆਂ।

ਥੋੜੀ ਦੂਰ ਜਾ ਕੇ ਜਦ ਪੱਕੀ ਸੜਕ ਦਾ ਮੋੜ ਮੁੜਿਆ, ਅੱਗੋਂ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ।

“ਕਾਕੇ ਨੇ ਬੜਾ ਚਿਰ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਸੌਂਦਿਆਂ। ਏਸ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਦੇਰ ਲੱਗੀ ਏ, ਆਓ ਇੱਕ ਚੱਕਰ ਹੋਰ ਲਾ ਆਈਏ ਪਾਰਕ ਦਾ,” ਉਸ ਮੰਗ ਕੀਤੀ।

ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਪਿਛਾਂਹ ਟੁਰ ਪਏ।

“ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਉਹ ਮੋੜ ਮੁੜੇ ਤਾਂ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਦੋ ਸਾਈਕਲਾਂ ਪਰ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, “ ਉਡੀਕ-ਉਡੀਕ ਕੇ ਉਹ ਕੁੜੀਆਂ ਆਪੇ ਹੀ ਟੁਰ ਚੱਲੀਆਂ ਨੇ,” ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ।

ਅਜੇ ਅਸੀਂ ਬਾਹਰ ਸੜਕ 'ਤੇ ਹੀ ਸਾਂ ਕਿ ਉਹ ਸਾਈਕਲ ਪਿਛਾਂਹ ਨੂੰ ਘੁੰਮ ਪਏ। ਪਾਰਕ ਦੇ ਇਸ ਸਿਰੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆ ਕੇ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਸਾਈਕਲ ਫਿਰ ਮੁੜ ਗਏ। ਇਹ ਕੁੜੀਆਂ ਤੇ ਖ਼ਬਰੇ ਸਾਈਕਲ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿੱਖ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਵੀ ਮੇਰੇ ਵਾਂਗ ਸਾਈਕਲਾਂ ਵੱਲ ਹੀ ਦੇਖ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, “ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਕਿਹੜੀਆਂ ਨੇ, ਸਾਈਕਲ ਸਿੱਖਦੀਆਂ?” ਮਾਡਨ ਟਾਊਨ ਦੀਆਂ ਢੇਰ ਸਾਰੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਜਾਣਦੀ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਵੜੇ ਤਾਂ ਕੁੜੀਆਂ ਸਾਈਕਲਾਂ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਗਈਆਂ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਉਸੇ ਦਰਖ਼ਤ ਦੀ ਛਾਂਵੇਂ ਖਲੋ ਗਈਆਂ।

ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਉਹਨਾਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਟਹਿਲਦੇ-ਟਹਿਲਦੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦੇ ਗਏ। ਜ਼ਨਾਨੀ ਨਾਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ ਸੀ।

“ਤੁਸੀਂ, ਉੱਤਰ ਕਿਉਂ ਗਈਆਂ ਓ? ਇਹ ਤਾਂ ਸਰੋਜ ਤੇ ਵੀਨਾ ਨੇ।” ਉਸ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਹੱਥ ਕਰ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਚਲਾਓ! ਚਲਾਓ! ਜ਼ਰਾ ਅਸੀਂ ਵੀ ਵੇਖੀਏ!”

“ਥੱਕ ਗਈਆਂ ਵਾਂ, ਜ਼ਰਾ ਸਾਹ ਲੈ ਕੇ ਚਲਾਵਾਂਗੀਆਂ,” ਜਿਹੜੀ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਰੋਜ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਬਹਾਨਾ ਬਣਾਇਆ। ਇਹ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਦੇ ਬਹੁਤਾ ਨੇੜੇ ਸਮਝਦੀ ਜਾਪਦੀ ਸੀ।

“ਕਦੋਂ ਕੁ ਦੀਆਂ ਚਲਾਂਦੀਆਂ ਪਈਆਂ ਓ?” ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਥੱਕ ਜਾਣ 'ਤੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਨਹੀਂ, ਭੈਣ ਜੀ ਅਜੇ ਤਾਂ ਅਸਾਂ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਚੱਕਰ ਹੀ ਲਾਏ ਨੇ, ਉੱਥੇ ਸਾਨੂੰ ਸੰਗ ਆਉਂਦੀ ਏ,” ਵੀਨਾ ਨੇ ਕਿਹਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਨੇ ਬੁੱਝ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਹੀ ਉੱਥੇ ਸੈਰ ਕਰਦਾ ਗਿਆ ਸਾਂ ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਠੀਕ-ਠੀਕ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ।

“ਸੰਗ ਕਰਕੇ ਈ ਏਸ ਵੇਲੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਓ?”

“ਹੋਰ ਕੀ ਕਰੀਏ? ਪਾਰਕ ਵਿਹਲੀ ਈ ਇਸ ਵੇਲੇ ਹੁੰਦੀ ਏ,” ਤਿੱਖੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਗੱਲ ਫਿਰ ਸਰੋਜ ਨੇ ਫੜ ਲਈ ਸੀ।

“ਤੇ ਏਨਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਚਾਅ ਚੜ੍ਹਿਆ ਏ, ਸਾਈਕਲਾਂ ਦਾ, ਅੱਧੀ ਰਾਤੀਂ ਲੁਕ-ਲੁਕ ਕੇ ਸਿੱਖਦੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ ਓ?”

“ਨਹੀਂ, ਚਾਅ ਕਾਹਦਾ ਏ, ਬੱਸ, ਲੋੜ ਏ।”

“ਲੋੜ ਕੀ? ਹੁਣ ਸਾਈਕਲਾਂ 'ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਜਾਇਆ ਕਰੋਗੀਆਂ?”

“ਹਾਂ, ਵੇਖੋ ਨਾ ਭੈਣ ਜੀ,” ਵੀਨਾ ਫਿਰ ਸਮਝਾਉਣ ਲੱਗੀ, “ਪਹਿਲਾਂ ਘਰੋਂ ਟੁਰ ਕੇ ਅੱਡੇ 'ਤੇ ਜਾਓ। ਫਿਰ ਬੱਸ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਕੇ ਟੁਰ ਕੇ ਪਿੰਡ ਅੱਪੜੋ। ਸੜਕ ਤੋਂ ਮੀਲ-ਮੀਲ ਦੂਰ ਪਿੰਡ ਨੇ, ਜਿੱਥੇ ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹਾਨੀਆਂ ਵਾਂ। ਇਹਦਾ ਤੇ ਕੋਈ ਦੋ ਪੈਰ ਘੱਟ ਹੋਵੇਗਾ, ਪਰ ਮੇਰਾ ਤੇ ਪੂਰਾ ਮੀਲ ਏ। ਸਾਰਾ ਪੈਂਡਾ ਉਜਾੜ-ਬੀਆਬਾਨ। ਦੱਸੋ ਭੈਣ ਜੀ, ਭਲਾ ਸਾਡਾ ਉੱਥੇ ਕੌਣ ਏ? ਸੱਚੀਂ, ਐਨਾ ਡਰ ਆਉਂਦਾ ਏ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਪਿੰਡ ਅੱਪੜ ਕਿਵੇਂ ਜਾਨੀਆਂ ਵਾਂ?”

“ਹਾਂ, ਡਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੋਣਾ ਏ!” ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਜੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜਵਾਨ ਕੁੜੀਆਂ ਇਕੱਲੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਲਿਆ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਭੈਣ ਜੀ, ਡੰਡੀ ਦੇ ਨਾਲ ਕਦੀ ਕਪਾਹ, ਕਦੀ ਮਕਈ, ਕਦੀ ਕਮਾਦ ਤੇ ਕਦੀ ਬਾਜਰਾ। ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਪੈਲੀ ਮੁੱਕ ਨਾ ਜਾਏ, ਉਤਲਾ ਸਾਹ ਉਤਾਂਹ ਤੇ ਹੇਠਲਾ ਹੇਠਾਂ ਈ ਰਹਿੰਦਾ ਏ। ਹੁਣ ਕਈ ਹੋਰ ਕੁੜੀਆਂ ਨੇ ਸਾਈਕਲ ਲੈ ਲਏ ਹਨ। ਆਂਹਦੀਆਂ ਨੇ, ਸਾਈਕਲ 'ਤੇ ਡਰ ਘੁੱਟ ਆਉਂਦਾ ਏ, ਨਾਲੇ ਟੁਰਨ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਈਦਾ ਏ। ਬੱਸ, ਸਾਈਕਲ ਚਲਾਂਦੇ-ਚਲਾਂਦੇ ਝੱਟ ਬੰਦੇ ਕੋਲੋਂ ਲੰਘ ਜਾਓ।”

“ਪਈ, ਬੜਾ ਔਖਾ ਕੰਮ ਏ, ਸਾਈਕਲ ਨਾਲ ਵੀ। ਤੁਸੀਂ ਤੇ ਸ਼ੇਰਨੀਆਂ ਓ। ਖੋਰੇ, ਕਿੱਡਾ ਕੁ ਦਿਲ ਏ, ਤੁਹਾਡਾ! ਲਿਆ ਖਾਂ! ਭਲਾ ਵੇਖਾਂ!” ਤੇ ਦਿਲ ਵੇਖਣ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਮੇਰੀ ਵਹੁਟੀ ਨੇ ਸਰੋਜ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਜੱਫੀ ਵਿੱਚ ਘੁੱਟ ਲਿਆ। ਸ਼ਲਾਘਾ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਵਿਦਾਇਗੀ ਵੀ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਕੇ ਅਸੀਂ ਸੜਕ 'ਤੇ ਆਏ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਮਾਸਟਰਾਣੀਆਂ ਨੇ। ਏਥੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਸਕੂਲੇ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀਆਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ। ਹੁਣ ਇਹ ਉੱਥੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ। ਬੜੀਆਂ ਬਹਾਦਰ ਨੇ, ਇਹ ਕੁੜੀਆਂ। ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਪੱਕੀ ਸੜਕ 'ਤੇ ਵੀ ਡਰ ਲੱਗੇ,” ਉਸ ਨੇ ਫਿਰ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ।

ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਮੇਰੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਹੋਰ ਵਧ ਗਈ। ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਹੌਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮੈਂ ਕਿਹਾ:

“ਅੱਗੇ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਇਆ ਤਾਂ ਇਹ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਰਖਤ ਹੇਠ ਲੁਕ ਕੇ ਖਲੋਤੀਆਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੀ ਸਮਝਿਆ, ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਆ ਗਏ।”

“ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ 'ਤੇ ਬੜੀਆਂ ਤੁਹਮਤਾਂ ਲੱਗਦੀਆਂ ਨੇ,” ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਖਿੜ ਕੇ ਕਿਹਾ। “ਹਰ ਇੱਕ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੱਕ ਬੜੀ ਸੁਆਦਲੀ ਗੱਲ ਦੱਸਨੀ ਆਂ।”

“ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਅੱਗੇ ਸਵੇਰੇ ਘੁਸ-ਮੁਸੇ ਜਿਹੇ ਵਿੱਚ ਫਿਰ ਰਹੀਆਂ ਸਾਂ। ਸਾਮ੍ਹਣਿਓਂ ਕਾਹਲੀ-ਕਾਹਲੀ ਟੁਰਦੀ ਇੱਕ ਕੁੜੀ ਆਈ। ਕਦੀ ਉਹ ਦੋ ਕੁ ਪੈਰ ਭੱਜ ਵੀ ਲੈਂਦੀ ਤੇ ਫੇਰ ਕਾਹਲੀ-ਕਾਹਲੀ ਟੁਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ।

ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਨੇੜੇ ਆਈ ਦਾ ਮੂੰਹ ਦਿਸਿਆ ਤਾਂ ਘਬਰਾਈ ਹੋਈ ਵੀ ਡਾਢੀ ਜਾਪੀ। ਅਸੀਂ ਬੜੀਆਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋਈਆਂ। ਸੈਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਭੱਜਦੀਆਂ। ਨਾ ਹੀ ਉੱਧਰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਜਾਂ ਮੋਟਰਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਅੱਡਾ ਸੀ।

“ਭਲਾ, ਕਿੱਥੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ?” ਇਹ ਜਾਣਨ ਲਈ ਅਸੀਂ ਵੀ ਉਹਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰ ਪਈਆਂ। ਉਹ ਅੱਗੇ-ਅੱਗੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਮਗਰ-ਮਗਰ।

ਉਹ ਟੈਲੀਫ਼ੋਨ-ਐਕਸਚੇਂਜ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪਈ। ਅਸੀਂ ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ ਟੈਲੀਫ਼ੋਨ-ਉਪਰੇਟਰ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਡਿਊਟੀ ਤੋਂ ਦੇਰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਸੜਕ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਉਸ ਵੱਲ ਵੇਖਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕੁਰਸੀ ਉੱਤੇ ਬੈਠ ਗਈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਸ਼ਰਮਿੰਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਪਿਛਾਂਹ ਮੁੜ ਆਈਆਂ।

1. ਦੱਸੋ :-

- (ੳ) ਲੇਖਕ ਨੇ ਇੱਕਲਿਆਂ ਸੈਰ ਕਰਨ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ?
- (ਅ) ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਏ ਸੈਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਾਰਕ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰੋ।
- (ੲ) ਕੁੜੀਆਂ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਸਾਈਕਲ ਚਲਾਉਣਾ ਕਿਉਂ ਸਿੱਖ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ?
- (ਸ) ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ 'ਸ਼ੇਰਨੀਆਂ' ਕਿਉਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ?
- (ਹ) ਲੇਖਕ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਵਿਖੇ ਕਿਹੜੀ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰੀ ?

2. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ:

ਚਾਰਾ ਕਰਨਾ	:	ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕਰਨੀ
ਖੱਪੇ ਛੱਡਣਾ	:	ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਖ਼ਾਲੀ ਥਾਂ ਛੱਡਣੀ, ਫ਼ਾਸਲਾ, ਵਿੱਖ
ਪਰਛਾਂਵਾਂ	:	ਸਾਇਆ, ਅਕਸ, ਆਕਾਰ, ਛਾਂ
ਚਾਅ ਚੜ੍ਹਨਾ	:	ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਹੋਣੀ
ਤੁਹਮਤ ਲਾਉਣਾ	:	ਦੋਸ਼ ਲਾਉਣਾ, ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾਉਣਾ
ਝੂਠੀ -ਮੂਠੀ	:	ਐਵੇਂ ਹੀ, ਬਣਾਉਟੀ ਗੱਲ
ਘੁਸ-ਮੁਸਾ	:	ਮੂੰਹ-ਹਨੇਰਾ
ਉਜਾੜ-ਬੀਆਬਾਨ	:	ਸੁੱਨੀ ਥਾਂ
ਅੱਪੜਨਾ	:	ਪਹੁੰਚਣਾ
ਸ਼ਲਾਘਾ	:	ਸਿਫ਼ਤ, ਉਸਤਤ, ਵਡਿਆਈ
ਵਿਦਾਇਗੀ	:	ਤੋਰਨਾ, ਵਿਦਾ ਕਰਨਾ
ਡਾਢੀ	:	ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ
ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ	:	ਸ਼ਰਮ

3. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸ ਨੇ, ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹੇ ?

- (ੳ) “ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਕਿਹੜੀਆਂ ਨੇ, ਸਾਈਕਲ ਸਿੱਖਦੀਆਂ ?”
- (ਅ) “ਨਹੀਂ ਭੈਣ ਜੀ, ਅਜੇ ਤਾਂ ਅਸਾਂ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਚੱਕਰ ਲਾਏ ਨੇ, ਉੱਥੇ ਸਾਨੂੰ ਸੰਗ ਆਉਂਦੀ ਏ।”
- (ੲ) “ਪਈ, ਬੜਾ ਔਖਾ ਕੰਮ ਏ, ਸਾਈਕਲ ਨਾਲ ਵੀ। ਤੁਸੀਂ ਤੇ ਸ਼ੇਰਨੀਆਂ ਓ। ਖ਼ੋਰੇ ਕਿੱਡਾ ਕੁ ਦਿਲ ਏ, ਤੁਹਾਡਾ। ਲਿਆ ਖਾਂ। ਭਲਾ ਵੇਖਾਂ।”

ਵਿਆਕਰਨ : ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬੋਲਣ ਜਾਂ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਥੋੜ੍ਹੇ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਹਿ ਸਕੇ। ਇਸ ਲਈ ਬਹੁਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨਾਂ :

ਉਹ ਥਾਂ ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਨਾ ਵੱਸਦਾ ਹੋਵੇ	-	ਉਜਾੜ
ਬਹੁਤੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ	-	ਕੌਮਾਂਤਰੀ
ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹਾਲ	-	ਸ਼੍ਰੇਣੀਵਨੀ
ਕਿਸੇ ਲੇਖਕ ਜਾਂ ਕਲਾਕਾਰ ਦੀ ਉੱਤਮ ਰਚਨਾ	-	ਸ਼ਾਹਕਾਰ
ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਬਹੁਤ ਵਧਾ-ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਆਖੀ ਜਾਵੇ	-	ਅੱਤਕਥਨੀ
ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਰਥ ਤੋਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਕੀਤਾ ਕੰਮ	-	ਪਰਉਪਕਾਰ

ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 26 ਜਨਵਰੀ, ਗਣਤੰਤਰ-ਦਿਵਸ ਮੌਕੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਵੱਲੋਂ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਬਹਾਦਰ ਬੱਚਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ

ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ, 'ਇੱਟ ਨਾਲ਼ ਇੱਟ ਖੜਕਾਉਣਾ'। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸੂਬਾ ਸਰਹਿੰਦ ਉੱਤੇ ਜਿੱਤ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਲਈ ਇਹ ਮੁਹਾਵਰਾ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਇੱਟ ਨਾਲ਼ ਇੱਟ ਖੜਕਾ ਦਿੱਤੀ', ਆਖ ਕੇ ਜਾਣੋ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਆਖ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ, ਬਾਬਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਖੇ ਨੀਂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਚਿਣਵਾ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਫੌਜਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਇਹ ਜ਼ੁਲਮ ਢਾਹਿਆ ਸੀ। ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਇਸ ਜ਼ੁਲਮ ਹਾਕਮ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਕਰਾਰੀ ਹਾਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸੀ।

ਕੌਣ ਸੀ, ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ? ਉਸ ਦਾ ਅਸਲ ਨਾਂ ਕੀ ਸੀ? ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਅਠ੍ਹਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ। ਉਹ ਇੱਕ ਅਦੁੱਤੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਵਾਲਾ ਸੂਰਬੀਰ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੱਕ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕਈ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਈਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ਼-ਨਾਲ਼ ਉਸ ਦੇ ਨਾਂ ਵੀ ਬਦਲਦੇ ਰਹੇ। ਉਸ ਦਾ ਜਨਮ 27 ਅਕਤੂਬਰ, 1670 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਪੁਣਛ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਰਾਜੌਰੀ ਨਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਥਾਂ ਜੰਮੂ ਤੇ ਪੁਣਛ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਜਿਹੇ ਹੈ। ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਬਚਪਨ ਦਾ ਨਾਂ ਲਛਮਣ ਦੇਵ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਰਾਮਦੇਵ ਇੱਕ ਗ਼ਰੀਬ ਕਿਰਸਾਣ ਸੀ। ਲਛਮਣ ਦੇਵ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨਾਲ਼ ਖੇਤੀ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਵਟਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਜਦ ਵੀ ਵਿਹਲ ਮਿਲਦੀ, ਉਹ ਤੀਰ-

ਕਮਾਨ ਚੁੱਕਦਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਨਿਸ਼ਾਨੇਬਾਜ਼ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ, ਤੀਰ-ਕਮਾਨ ਆਦਿ ਸ਼ਸਤਰ ਚਲਾਉਣ ਦਾ ਚੰਗਾ ਅਭਿਆਸ ਸੀ। ਉਹ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਦਲੇਰ ਸੀ। ਲਛਮਣ ਦੇਵ ਮਧਰੇ ਕੱਦ ਦਾ ਫੁਰਤੀਲਾ ਨੌਜਵਾਨ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਰੰਗ ਕਣਕਵੰਨਾ, ਨੈਣ-ਨਕਸ਼ ਸੋਹਣੇ ਅਤੇ ਅੱਖਾਂ ਚਮਕੀਲੀਆਂ ਸਨ।

ਪੰਦਰਾਂ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਉਹਦਾ ਜੀਵਨ ਹੀ ਬਦਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਇੱਕ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਮ੍ਹਣਿਓਂ ਇੱਕ ਹਰਨੀ ਲੰਘੀ। ਲਛਮਣ ਦੇਵ ਨੇ ਬੱਟ ਇੱਕ ਸ਼ੂਕਦਾ ਤੀਰ ਛੱਡਿਆ। ਹਰਨੀ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਤੜਫ-ਤੜਫ ਕੇ ਮਰ ਗਈ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਛਲਣੀ ਹੋਏ ਪੇਟ ਵਿੱਚੋਂ ਦੋ ਬੱਚੇ ਨਿਕਲੇ। ਉਹ ਵੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਦਮ ਤੋੜ ਗਏ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਲਛਮਣ ਦੇਵ ਦੇ ਮਨ ਉੱਤੇ ਡੂੰਘਾ ਅਸਰ ਪਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਤੀਰ-ਕਮਾਨ ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਵਗਾਹ ਮਾਰੇ ਤੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਰੇਗਾ।

ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਲਛਮਣ ਦੇਵ ਉਦਾਸ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਕੰਮ-ਧੰਦਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜੀਅ ਨਾ ਕਰਦਾ। ਫਿਰ ਉਹ ਇੱਕ ਬਰਾਰੀ ਸਾਧੂ ਬਣ ਗਿਆ ਤੇ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਰੱਖ ਲਿਆ। ਤਦ ਉਹ ਘੁੰਮਦਾ-ਘੁੰਮਾਉਂਦਾ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਦੀ ਗੋਦਾਵਰੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਇਹ ਥਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲੱਗੀ ਅਤੇ ਉਹ ਕੁਟੀਆ ਬਣਾ ਕੇ ਉੱਥੇ ਹੀ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਹੋ ਗਈ।

ਇੱਥੇ ਹੀ ਸੰਨ 1707 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਿਲੇ। ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ, ਮਾਤਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਖੂਨ ਖੌਲ ਉੱਠਿਆ। ਉਹ ਤਾਂ ਇੱਕ ਹਿਰਨੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਰਨ 'ਤੇ ਵਿਆਕੁਲ ਹੋ ਉੱਠਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਕੇ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਰੋਹ ਜਾਗ ਪਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਬੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਤਿਆਰ ਰਹੇਗਾ।

ਉਸ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭੱਬੇ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਜ ਤੀਰ ਕੱਢ ਕੇ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਜ਼ਾਲਮ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਭੇਜਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬ ਰਹਿੰਦੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵੀ ਭੇਜੇ। ਜਦ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਕੂਚ ਕੀਤਾ ਤਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੰਜ ਸਿੰਘ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ ਆਏ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲੀ, ਉਹ ਉਸ ਨਾਲ ਜਥੇਬੰਦ ਹੁੰਦੇ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਜੁਲਮਾਂ ਦੇ ਸਤਾਏ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਵੀ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਆ ਰਲੇ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਇੱਕ ਤਕੜੀ ਫੌਜ ਬਣ ਗਈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਘੋੜ-ਸਵਾਰ ਤੇ ਪੈਦਲ ਲੜਨ ਵਾਲੇ ਸਨ।

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਸਮਾਣਾ, ਕੈਥਲ, ਘੁੜਾਮ, ਸ਼ਾਹਬਾਦ, ਮੁਸਤਫਾਬਾਦ, ਕਪੂਰੀ, ਸਢਾਉਰਾ ਆਦਿ ਦੇ ਅੰਤਿਆਚਾਰੀ ਹਾਕਮਾਂ ਉੱਤੇ ਧਾਵੇ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਫਤਿਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਜਬਰ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆਏ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲਿਆ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਆਖਦੇ ਸਨ।

ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਜਿੱਤ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਸੀ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਬੰਦੇ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਵੀ ਜਿਵੇਂ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਗੁੱਸਾ ਇਸ ਅੱਤਿਆਚਾਰੀ ਉੱਤੇ ਕੱਢਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸਰਹਿੰਦ ਤੋਂ 15-16 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੀ ਦੂਰੀ ਉੱਤੇ ਚੱਪੜਚਿੜੀ ਦੇ ਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਦੋਹਾਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਘਮਸਾਣ ਦਾ ਯੁੱਧ ਹੋਇਆ। ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਆਪ ਕੀਤੀ। 12 ਮਈ, 1710 ਈ. ਨੂੰ ਹੋਏ ਇਸ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਸੂਬੇ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸਰਹਿੰਦ ਉੱਤੇ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੱਤਿਆਚਾਰੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣ-ਚੁਣ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਦੇ ਇਸ ਗੜ੍ਹ ਨੂੰ ਤੋੜਨਾ ਹੀ 'ਇੱਟ ਨਾਲ਼ ਇੱਟ ਖੜਕਾਉਣਾ' ਸੀ।

ਉਸ ਵੇਲੇ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਰਹਿੰਦ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸੂਬਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਾਕਤਵਰ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦੀਆਂ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਜੜ੍ਹਾਂ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਮਹਿਲ ਅਤੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਢਹਿ-ਢੇਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਅੱਜ ਵੀ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤੀਕ ਟੁੱਟੇ ਇੱਟਾਂ-ਰੋੜੇ ਖਿੰਡੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਜ਼ਾਲਮ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਨਾਲ਼ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹਰਮਨ-ਪਿਆਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਇਨਸਾਫ਼-ਪਸੰਦ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੇ ਹਮਦਰਦ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਹ ਹਰ ਆਮ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਆਸ ਦੀ ਕਿਰਨ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਨਾਲ਼ੋਂ ਵੱਧ ਸਧਾਰਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਜਿੱਤ ਲਏ। ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਨੇ 1708 ਈ. ਤੋਂ 1716 ਈ. ਤੱਕ ਅੱਠ ਸਾਲ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਨਾ ਲੱਗਣ ਦਿੱਤੇ। ਉਸ ਨੇ ਜਿੱਤੇ ਹੋਏ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਸਿੱਕੇ ਵੀ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ।

ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਲਈ ਇਹ ਸਹਿਣ ਕਰਨਾ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ਰੁੱਖਸੀਅਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੁਹਿੰਮ ਚਲਾਈ ਗਈ। ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਮੁਗ਼ਲ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਅੰਤ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਦੋ ਸੌ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਗਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਫਿਰ ਦਿੱਲੀ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਸੀਹੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ 9 ਜੂਨ, 1716 ਈ. ਨੂੰ ਕੌਹ-ਕੌਹ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿੰਨੀ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ਼ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ, ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਸਬਰ ਨਾਲ਼ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਜੁਲਮ ਸਹਿਆ। ਉਹ ਡੋਲਿਆ ਨਹੀਂ, ਘਬਰਾਇਆ ਨਹੀਂ। ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਜਲਾਲ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ਼ ਮੌਤ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕੀਤਾ।

ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਜ਼ਾਲਮ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਉਸ ਮਹਾਨ ਯੋਧੇ ਅਤੇ ਸੂਰਬੀਰ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਵਜੋਂ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਫ਼ਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਇਸ ਵੀਰ ਪੁਰਖ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ 'ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਗੇਟ' ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੁਆਰਾ 'ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਕਾਲਜ' ਚਲਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਹਨ। ਸੰਨ 2010 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਚੱਪੜਚਿੜੀ ਵਿਖੇ ਉਸ ਯੁੱਧ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦਾ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲਾ ਦਿਵਸ ਮਨਾਇਆ ਜਾਣਾ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਪ੍ਰਤਿ ਵੱਡੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਚੱਪੜਚੜੀ ਦੇ ਸਥਾਨ ਉੱਤੇ 328 ਫੁੱਟ ਉੱਚਾ 'ਫ਼ਤਿਹ-ਬੁਰਜ' ਸਜ਼ੋਭਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਕੁਤਬ-ਮਿਨਾਰ ਤੋਂ ਵੀ ਉੱਚਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਈ ਦੇਸ਼-ਪਰਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਲੋਕੀਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ 'ਫ਼ਤਿਹ ਬੁਰਜ' ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਉੱਚੇ ਹੌਸਲੇ, ਵੀਰਤਾ ਅਤੇ ਸਿਆਣਪ ਦੀ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬੁਰਜ ਜ਼ਲਮ ਉੱਤੇ ਸਚਾਈ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :-

- (ੳ) ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ਼ 'ਇੱਟ ਨਾਲ਼ ਇੱਟ ਖੜਕਾਉਣ ਵਾਲ਼ਾ' ਮੁਹਾਵਰਾ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਕਿਉਂ ਜੁੜ ਗਿਆ ?
- (ਅ) ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਬਚਪਨ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ।
- (ੲ) ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਘਟਨਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ?
- (ਸ) ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਲਈ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਦਾ ਕੀ ਕਾਰਨ ਸੀ ?
- (ਹ) ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ਼ ਕਿਉਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ?
- (ਕ) ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਹਰਮਨ-ਪਿਆਰਾ ਹੋਣ ਦਾ ਕੀ ਕਾਰਨ ਸੀ ?
- (ਖ) ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ?
- (ਗ) ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨਾਲ਼ ਸੰਬੰਧਿਤ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ।

2. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਦੇ ਅਰਥ ਦੱਸ ਕੇ ਵਾਕ ਬਣਾਓ:

ਇੱਟ ਨਾਲ਼ ਇੱਟ ਖੜਕਾਉਣਾ, ਕਰਾਰੀ ਹਾਰ ਦੇਣਾ, ਖ਼ੂਨ ਖੌਲਣਾ, ਸਬਕ ਸਿਖਾਉਣਾ, ਸੁੱਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲੈਣਾ, ਤਸੀਹੇ ਦੇਣਾ।

3. ਪੜ੍ਹੋ, ਸਮਝੋ ਤੇ ਲਿਖੋ :

ਛੋਟਾ	:	ਛੋਟੀ
ਵੱਡਾ	:	
ਪਿਤਾ	:	
ਹਰਨੀ	:	
ਸਿੰਘ	:	

ਵਿਆਕਰਨ

ਕਾਲ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ, ਸਮਾਂ। ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲ ਕੇ ਕਿਰਿਆ ਜਿਹੜੇ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਕਾਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ :-

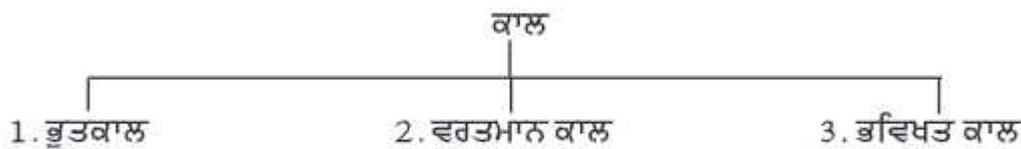
(ੳ) ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ।

(ਅ) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਿਆ।

(ੲ) ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਨਗੇ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ 'ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ', 'ਪੜ੍ਹਿਆ', 'ਪੜ੍ਹਨਗੇ' ਸ਼ਬਦ ਕੰਮ ਹੋਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਬੋਧ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ:

1. ਭੂਤਕਾਲ:

ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੀ ਕਿਰਿਆ ਬੀਤ ਚੁੱਕੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਭੂਤ-ਕਾਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨ:

(ੳ) ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਇੱਟ ਨਾਲ ਇੱਟ ਖੜਕਾ ਦਿੱਤੀ।

2. ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ :

ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੀ ਕਿਰਿਆ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਉਦਾਹਰਨ:

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਅੱਜ ਵੀ ਦੁਨੀਆ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਹੈ।

3. ਭਵਿਖਤ ਕਾਲ:

ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੀ ਕਿਰਿਆ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਅਰਥਾਤ ਭਵਿਖ ਦਾ ਗਿਆਨ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਭਵਿਖਤ ਕਾਲ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਉਦਾਹਰਨ:

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਜਿੱਤਾਂ ਬਾਰੇ ਲੇਖ ਲਿਖਣਗੇ।

ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਚੱਪੜਚਿੜੀ ਵਿਖੇ ਬਣਾਈ ਗਈ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਫਤਿਹ-ਬੁਰਜ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣ।

ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ! ਸੁਮਨ !

ਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪਹਾੜਾਂ ਦਾ ਮੌਸਮ ਬੜਾ ਸੁਹਾਵਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਠੰਢੀਆਂ ਹਵਾਵਾਂ ਤਨ-ਮਨ ਨੂੰ ਠਾਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤੇਜ਼ ਹਵਾ ਚੱਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਰੁੱਖ ਇਸ ਤਰਾਂ ਜ਼ੋਰ-ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਝੂਮਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਚੁਟਕਲੇ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਬੰਦਾ ਹੱਸ-ਹੱਸ ਕੇ ਦੂਹਰਾ-ਤੀਹਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਾੜ ਹਰ ਕੋਈ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ।

ਪਹਾੜਾਂ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੈਲਾਨੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਰਨ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਦੀਦੀ ਨਾਲ ਸ਼ਿਮਲੇ ਘੁੰਮਣ ਗਿਆ। ਪਹਾੜ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹ ਕੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਨਜ਼ਰ ਘੁਮਾ-ਘੁਮਾ ਕੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉੱਚੇ-ਲੰਮੇ ਅਤੇ ਚੌੜੇ ਪਹਾੜਾਂ ਦਾ ਲਹਿਰੀਆ ਦੇਖ ਕੇ ਕਰਨ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।

“ਆਹਾ! ਕਿੰਨੇ ਸੋਹਣੇ ਬਿਰਖ ਅਤੇ ਬਿਰਖਾਂ 'ਤੇ ਤਰ੍ਹਾਂ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੰਛੀ ਹਨ!” ਕਰਨ ਦੂਰਬੀਨ ਰਾਹੀਂ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ, ਆਪਮੁਹਾਰੇ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ।

“ਅੱਛਾ ! ਲਿਆ, ਮੈਂ ਵੀ ਦੇਖਾਂ !” ਕਰਨ ਦੀ ਭੈਣ ਸੁਮਨ ਨੇ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ।

“ਹਾਂ ਕੰਨੂ, ਕਿੰਨਾ ਸੋਹਣਾ ਅਕਾਸ਼ ! ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਪਿੱਛੇ ਭੱਜਦੇ ਚਿੱਟੇ-ਕਾਲੇ ਬੱਦਲ ! ਬਿਰਖ ਅਤੇ ਪੰਛੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਦਿਸੇ ਹੀ ਨਹੀਂ !” ਸੁਮਨ ਦੂਰਬੀਨ ਨੂੰ ਅਕਾਸ਼ ਵੱਲ ਕਰਕੇ ਦੇਖ ਰਹੀ ਸੀ।

“ਉਹ-ਹੋ ! ਬਿਰਖ ਅਕਾਸ਼ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਦੂਰਬੀਨ ਨੂੰ ਨੀਵੀਂ ਕਰ ਕੇ ਦੇਖ,” ਕਰਨ ਨੇ ਸੁਮਨ ਨੂੰ ਦੂਰਬੀਨ ਲਾ ਕੇ ਦਿਖਾਈ।

“ਹਾਂ, ਤੂੰ ਠੀਕ ਆਖਦਾ ਏਂ, ਦਰਖਤਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡਾਂ 'ਚੋਂ ਝਾਕਦੀਆਂ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕਿਰਨਾਂ ! ਬਿਰਖਾਂ 'ਤੇ ਪੰਛੀ ਇਉਂ ਉੱਡ ਰਹੇ ਨੇ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਖੇਡ ਖੇਡ ਰਹੇ ਹੋਣ,” ਸੁਮਨ ਦੂਰਬੀਨ ਰਾਹੀਂ ਦੂਰ ਇੱਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ।

ਕਰਨ ! ਸੁਮਨ ! ਆਓ ਚੱਲੀਏ” ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਦੋਵੇਂ ਭੈਣ-ਭਰਾ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਕੋਲ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਪਹਾੜ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉੱਤਰਨ ਲੱਗੇ। ਤੁਰਦਾ-ਤੁਰਦਾ ਕਰਨ ਰੁਕਿਆ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਕਬੂਤਰਾਂ ਨੂੰ ਦਾਣਾ ਪਾ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕਬੂਤਰ ਆਪਣੀ ਮਸਤੀ ਵਿੱਚ ਗੁਟਕ-ਗੁਟਕ ਕੇ ਦਾਣਾ ਚੁਗ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਨਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਲੱਗਿਆ। ਥੋੜ੍ਹਾ ਅੱਗੇ ਗਏ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪਿੰਜਰੇ 'ਚ ਪਏ ਤੋਤੇ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਜੋ ਕਦੇ ਅਕਾਸ਼ ਵੱਲ ਉੱਡਦੇ ਪਰਿੰਦਿਆਂ ਵੱਲ ਵੇਖਦਾ ਤੇ ਕਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦ ਘੁੰਮਦਿਆਂ ਦੇਖਦਾ। ਸੁਮਨ ਨੂੰ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਤੋਤੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਤੋਤਾ ਪਿੰਜਰੇ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆਉਣਾ ਲੋਚਦਾ ਹੋਵੇ। ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਵੱਡਿਆਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਝੁਰਮਟ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

“ਗੰਗਾ ਰਾਮ ! ਚੂਰੀ ਖਾਣੀ ਐ?” ਭੀੜ 'ਚੋਂ ਇੱਕ ਬੰਦਾ ਬੋਲਿਆ। “ਖਾਣੀ ਐ,” ਤੋਤਾ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮਦਿਆਂ ਬੋਲਿਆ।

“ਤੋਤਿਆ ! ਮਨ-ਮੋਤਿਆ ! ਹਰੀ ਮਿਰਚ ਖਾਣੀ ਐ?” ਆਦਮੀ ਦੀ ਰੀਸ ਨਾਲ ਇੱਕ ਬੱਚਾ ਬੋਲਿਆ।

“ਖਾਣੀ ਐ,” ਤੋਤਾ ਬੱਚੇ ਵੱਲੋਂ ਸੁੱਟੀ ਹਰੀ ਮਿਰਚ ਨੂੰ ਖਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਭੀੜ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਖਿੱਲਾਂ ਪਾਉਂਦਾ, ਕੋਈ ਸੇਬ ਦੀ ਫਾੜੀ ਸੁੱਟਦਾ। ਤੋਤਾ ਇਹਨਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਪਰੇ ਕਰ ਕੇ ਅਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਉੱਡਦੇ ਪੰਛੀਆਂ ਵੱਲ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਿੰਜਰੇ ਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠਾ ਤੋਤੇ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬੋਲਦੇ ਤੋਤੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਅਤੇ ਸੁਣ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਤੋਤੇ ਨੂੰ ਬੋਲਦਿਆਂ ਦੇਖ ਕੇ ਲੋਕ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ।

“ਹਾਏ ! ਮੈਂ ਮਰ ਗਈ !” ਭੀੜ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਔਰਤ ਦੇ ਚੀਕਣ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਆਈ। ਇੱਕ ਬਾਂਦਰ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਕੇਲਿਆਂ ਵਾਲਾ ਲਿਫਾਫਾ ਖੋਹ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੂਰ ਬੈਠ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛਿੱਲ-ਛਿੱਲ ਕੇ ਖਾਣ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਹੋਰ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਨਿੱਕੇ-ਵੱਡੇ ਬਾਂਦਰਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਾਰੇ ਮਿਲ ਕੇ ਕੋਲੇ ਖਾਣ ਲੱਗੇ। ਬਾਂਦਰ ਕਦੇ ਦੁੜਗੇ ਲਾਉਂਦੇ, ਕਦੇ ਇੱਕ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਦਰਖਤ 'ਤੇ ਛਾਲਾਂ ਲਾਉਂਦੇ, ਕਦੇ ਭੱਜਦੇ ਅਤੇ ਕਦੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਲੜ ਪੈਂਦੇ ਸਨ। ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚਲਾ ਤੋਤਾ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਖੰਭ ਮਾਰ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

“ਸੁਮਨ ! ਚੱਲੋ ਪੁੱਤਰ ! ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰੁਕ ਗਏ !” ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਸੁਮਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ। ਸੁਮਨ ਦਾ ਜਾਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਤੋਤੇ ਵੱਲ ਵੇਖ ਰਹੀ ਸੀ।

ਰਾਤ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਸਾਰੇ ਜਣੇ ਕਮਰੇ ਦੀ ਛੱਤ 'ਤੇ ਜਾ ਚੜ੍ਹੇ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਮਾਣਨ ਲੱਗੇ।

“ਪਿਤਾ ਜੀ ! ਦੇਖੋ, ਦੋ ਰੱਬ, ” ਕਰਨ ਨੇ ਛੱਤ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਝਾਕਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਦੋ ਰੱਬ ! ਕਿੱਥੇ ਨੇ ਬਈ ? ” ਪਿਤਾ ਨੇ ਕਰਨ ਵੱਲ ਵੇਖਦਿਆਂ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਇੱਕ ਉੱਪਰ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹੇਠਾਂ, ” ਕਰਨ ਨੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨਾਲ ਦਿਖਾਇਆ।

“ਹਾਂ, ਬਈ, ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਦੋ ਰੱਬ ਹਨ, ” ਪਿਤਾ ਨੇ ਕਰਨ ਦੀ ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਈ।

“ਮਾਤਾ ਜੀ ! ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਦੋ ਰੱਬ ਹਨ ? ” ਸੁਮਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਨਹੀਂ, ਬੱਚੇ ! ਆਪਾਂ ਬਹੁਤ ਉੱਚੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹਾਂ। ਹੇਠਾਂ ਤਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਸਦਾ ਹੈ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਰੋਸ਼ਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਗਮਗ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨਹੀਂ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਤਾਰੇ ਹੋਣ।” ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੁਮਨ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ।

“ਮਾਤਾ ਜੀ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਨੀਂਦ ਆ ਰਹੀ ਹੈ, ” ਕਰਨ ਨੇ ਉਬਾਸੀਆਂ ਲੈਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਹਾਂ ਬਈ, ਚੱਲੋ, ਸੌਂ ਜਾਈਏ, ਸਵੇਰੇ ਵਾਪਸ ਵੀ ਜਾਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫੇਰ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮਨ-ਪਸੰਦ ਖਿਡੌਣੇ ਵੀ ਤਾਂ ਖਰੀਦਣੇ ਹਨ।” ਸੁਮਨ ਅਜੇ ਤੱਕ ਵੀ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚਲੇ ਤੋਤੇ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਉਹ ਖਿਡੌਣਿਆਂ ਵਾਲੀ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ। “ਇਹ ਘੋੜਾ, ਹਾਥੀ ਅਤੇ ਸ਼ੇਰ ਹੈ, ਆਹ ਵਰਦੀ ਵਾਲਾ ਫੌਜੀ, ਅਹਿ ਟੋਪੀ ਵਾਲਾ ਨੇਤਾ, ਆਹ ਰਿਹਾ ਚਾਬੀ ਵਾਲਾ ਬਾਂਦਰ, ਅਹੁ ਹੈ ਮਿੱਠੂ ਰਾਮ ਤੋਤਾ ਅਤੇ ਆਹ ਹੈ ਹਲ ਚੁੱਕੀ ਜਾਂਦਾ ਕਿਰਸਾਣ; ਦੱਸੋ ਬੇਟਾ, ਕਿਹੜਾ ਖਿਡੌਣਾ ਦੇਵਾਂ ?” ਖਿਡੌਣੇ ਵਾਲਾ ਖਿਡੌਣੇ ਦਿਖਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

“ਮੈਂ ਆਹ ਲੈਣਾ ਨਹੀਂ, ਆਹ ਨਹੀਂ-ਨਹੀਂ ਆਹ, ” ਕਰਨ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਖਿਡੌਣੇ ਪਸੰਦ ਸਨ ਪਰ ਉਹ ਸਾਰੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਫੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਪਾ ਰਿਹਾ।

“ਲਓ ਬੇਟਾ, ਜਿਹੜਾ ਖਿਡੌਣਾ ਲੈਣਾ ਹੈ ! ” ਖਿਡੌਣਿਆਂ 'ਚ ਉਲਝਿਆ ਦੇਖ, ਉਸ ਦੀ ਮਾਤਾ ਨੇ ਕਰਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ।

“ਚੱਲ ਬੇਟੇ, ਤੂੰ ਦੱਸ, ਕਿਹੜਾ ਲੈਣੈ?” ਕੋਲ ਖੜੀ ਸੁਮਨ ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਨਹੀਂ, ਪਿਤਾ ਜੀ, ਮੈਂ ਖਿਡੌਣਾ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ,” ਸੁਮਨ ਦੁਆਰਾ ਖਿਡੌਣੇ ਨਾ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਈ ਕਿਉਂਕਿ ਖਿਡੌਣੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੇਹੱਦ ਪਸੰਦ ਸਨ।

“ਕਿਉਂ ਬੱਚੇ! ਲੈ ਲਓ, ਜੋ ਦਿਲ ਕਰਦੈ,” ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਸੁਮਨ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਮੈਂ ਤਾਂ.....” ਸੁਮਨ ਦਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਦੱਸਣ ਹੀ ਲੱਗੀ ਸੀ ਕਿ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਖਿਝਦਿਆਂ ਕਿਹਾ,
“ਛੇਤੀ ਕਰੋ ਬਈ, ਬਹੁਤ ਟਾਈਮ ਹੋ ਗਿਆ।”

ਕਰਨ ਨੇ ਖਿਡੌਣੇ ਲੈ ਲਏ ਅਤੇ ਅਣਮੰਨੇ ਜਿਹੇ ਮਨ ਨਾਲ ਸੁਮਨ ਨੇ ਵੀ ਇੱਕ ਖਿਡੌਣਾ ਲੈ ਲਿਆ।

“ਮਾਤਾ ਜੀ, ਅਸੀਂ ਹੇਠਾਂ ਉੱਡਣ-ਖਟੋਲੇ ਰਾਹੀਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੁਰ ਕੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ,” ਸੁਮਨ ਨੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਉਂਗਲ ਫੜਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਥੱਕ ਜਾਓਗੇ, ਬੇਟਾ!” ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਸੁਮਨ ਵੱਲ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਦੇਖਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਥੱਕਾਂਗੇ, ਭੱਜੇ ਜਾਵਾਂਗੇ।”

ਕਰਨ ਨੇ ਭੱਜ ਕੇ ਦਿਖਾਇਆ ਅਤੇ ਸੁਮਨ ਨੇ ਵੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਹਾਮੀ ਭਰ ਦਿੱਤੀ।

ਸੁਮਨ ਤੇ ਕਰਨ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਮਾਣਦਿਆਂ ਪਹਾੜਾਂ ਹੇਠਾਂ ਉੱਤਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਅਚਨਚੇਤ ਸੁਮਨ ਰੁਕ ਗਈ ਅਤੇ ਪਿੰਜਰੇ ਵਾਲੇ ਤੋਤੇ ਵੱਲ ਫਿਰ ਦੇਖਣ ਲੱਗ ਪਈ।

“ਕੀ ਹੋਇਆ, ਰੁਕ ਕਿਉਂ ਗਈ, ਸੁਮਨ?” ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਸੁਮਨ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਮਾਤਾ ਜੀ, ਮੈਂ ਤੋਤਾ ਲੈਣਾ ਹੈ।” ਸੁਮਨ ਨੇ ਪਿੰਜਰੇ ਵਾਲੇ ਤੋਤੇ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਪਰ ਬੱਚੇ, ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਨਾ ਦੇਵੇ,” ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦਿਆਂ ਸੁਮਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ।

“ਬੱਸ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਲੈਣਾ ਹੈ।” ਸੁਮਨ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਪੈਰ ਮਾਰ ਕੇ ਜ਼ਿਦ ਕਰਨ ਲੱਗੀ।

“ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ! ਇਹ ਤੋਤਾ ਕਿੰਨੇ ਦਾ ਹੈ?” ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਝਕਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਪੁੱਛਿਆ।

ਸੁਮਨ ਤੋਤੇ ਵੱਲ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਦੇਖ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਤੋਤਾ ਵੀ ਖੰਭ ਮਾਰ -ਮਾਰ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

“ਪੰਜ ਸੌ ਦਾ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਕਰਦੈ, ” ਤੋਤੇ ਵਾਲੇ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਪੰਜ ਸੌ ਦਾ!” ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਲੈ ਲੈਣ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ।

ਹੁਣ ਪਿੰਜਰਾ ਅਤੇ ਤੋਤਾ ਸੁਮਨ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਉਹ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਤੁਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਕਰਨ ਅੱਗੇ-ਅੱਗੇ ਤੁਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਪਹਾੜੀ ਆਈ। ਸੁਮਨ ਨੇ ਉਸ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਪਿੰਜਰੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ। ਤੋਤਾ ਫੁਰਰ ਕਰ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆਇਆ ਅਤੇ ਸੁਮਨ ਦੇ ਮੋਢਿਆਂ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥਾਂ 'ਤੇ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਠੂੰਗਾਂ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਮਾਰੀਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਸੁਮਨ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਫਿਰ ਉਹ ਅਕਾਸ਼ ਵੱਲ ਉੱਡੇ ਜਾਂਦੇ ਤੋਤਿਆਂ ਦੀ ਡਾਰ ਨਾਲ ਰਲ ਗਿਆ। ਪਿੰਜਰਾ ਸੁਮਨ ਨੇ ਡੂੰਘੀ ਖੰਭ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ।

“ਬਾਏ-ਬਾਏ ! ਗੰਗਾ ਰਾਮ !” ਸੁਮਨ ਦੂਰ ਉੱਡੇ ਜਾ ਰਹੇ ਤੋਤੇ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਹੱਥ ਹਿਲਾ ਰਹੀ ਸੀ।
 ਸੁਮਨ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸਣ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਕਰਨ ਤਿੰਨੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਆਏ। ਕੋਲ ਆ ਕੇ
 ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਮੱਥਾ ਚੁੰਮਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, ‘ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ! ਸੁਮਨ!’

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ:

- (ੳ) ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਪਹਾੜਾਂ ਉੱਤੇ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ?
- (ਅ) ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੁਮਨ ਨੇ ਦੂਰਬੀਨ ਨਾਲ ਕੀ ਕੁਝ ਦੇਖਿਆ ?
- (ੲ) ਪਹਾੜ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉੱਤਰਦਿਆਂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੁਮਨ ਨੇ ਕੀ ਦੇਖਿਆ ?
- (ਸ) ਤੋਤੇ ਨੂੰ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਦੇਖ ਕੇ ਸੁਮਨ ਕੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ?
- (ਹ) ਖਿਡੌਣਿਆਂ ਵਾਲਾ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਖਿਡੌਣੇ ਦਿਖਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ?
- (ਕ) ਸੁਮਨ ਖਿਡੌਣੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖਰੀਦਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ?
- (ਖ) ਸੁਮਨ ਤੋਤੇ ਨੂੰ ਹੀ ਕਿਉਂ ਖਰੀਦਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ?
- (ਗ) ਸੁਮਨ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ‘ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ! ਸੁਮਨ!’ ਕਿਉਂ ਕਿਹਾ ?

2 ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ:

ਸੁਹਾਵਣਾ	:	ਸੋਹਣਾ ਲੱਗਣ ਵਾਲਾ
ਸੈਲਾਨੀ	:	ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜਾਂ ਦੇਸ-ਵਿਦੇਸ਼ ਘੁੰਮਣ ਵਾਲਾ
ਨਜ਼ਾਰੇ	:	ਦ੍ਰਿਸ਼
ਉਤਸੁਕਤਾ	:	ਜਾਣਨ ਦੀ ਇੱਛਾ
ਪਰਿੰਦੇ	:	ਪੰਛੀ, ਜਾਨਵਰ
ਦੂਰਬੀਨ	:	ਦੂਰ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਵਾਲਾ ਯੰਤਰ
ਭਰਮਾਰ	:	ਬਹੁਤਾਤ, ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ
ਸੁਨਹਿਰੀ	:	ਸੋਨੇ-ਰੰਗੀਆਂ
ਲੋਚਦਾ	:	ਚਾਹੁੰਦਾ
ਸੰਕੇਤ	:	ਇਸ਼ਾਰਾ
ਦੁੜਗੇ	:	ਟਪੂਸੀਆਂ ਜਾਂ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਨੀਆਂ

3. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਅਜੀਬ, ਆਪਮੁਹਾਰੇ, ਮਸਤੀ, ਝਰਮਟ, ਅਚਨਚੇਤ, ਡਾਰ, ਅਕਾਸ਼, ਖੱਡ

4. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸਨੇ, ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹੇ :

- (ੳ) “ ਆਹਾ ! ਕਿੰਨੇ ਸੋਹਣੇ ਬਿਰਖ, ਬਿਰਖਾਂ 'ਤੇ ਤਰ੍ਹਾਂ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੰਛੀ । ”
(ਅ) “ ਬੁੱਧੂ ! ਬਿਰਖ ਅਕਾਸ਼ ' ਤੇ ਨਹੀਂ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ”
(ੲ) “ ਗੰਗਾ ਰਾਮ ! ਚੂਰੀ ਖਾਣੀ ਐ ? ”
(ਸ) “ ਮੰਮੀ ਜੀ ! ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਦੋ ਰੱਬ ਹਨ ? ”
(ਹ) “ ਨਹੀਂ ਮੰਮੀ, ਮੈਂ ਖਿਡੌਣਾ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ । ”

5. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪੈਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਰਿਆ-ਸ਼ਬਦ ਚੁਣ ਕੇ ਲਿਖੋ ਤੇ ਵਾਕਾਂ ਦਾ ਕਾਲ ਵੀ ਲਿਖੋ ।

ਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪਹਾੜਾਂ ਦਾ ਮੌਸਮ ਬੜਾ ਸੁਹਾਵਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਠੰਢੀਆਂ ਹਵਾਵਾਂ ਤਨ-ਮਨ ਨੂੰ ਠਾਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤੇਜ਼ ਹਵਾ ਚੱਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਰੁੱਖ ਇਸ ਤਰਾਂ ਜ਼ੋਰ-ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਝੂਮਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਚੁਟਕਲੇ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਬੰਦਾ ਹੱਸ-ਹੱਸ ਕੇ ਦੂਹਰਾ -ਤੀਹਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਾੜ ਹਰ ਕੋਈ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਉੱਚੇ-ਲੰਮੇ ਅਤੇ ਚੌੜੇ ਪਹਾੜਾਂ ਦਾ ਲਹਿਰੀਆ ਦੇਖ ਕੇ ਕਰਨ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਵਿਆਕਰਨ :

ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਤੀਜੀ ਪ੍ਰਕਾਰ-ਵੰਡ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਰਿਆ ਦੋ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ :

1. **ਇਕਹਿਰੀ ਕਿਰਿਆ** : ਜਿਸ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਕਿਰਿਆ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕਹਿਰੀ ਕਿਰਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਪਹਾੜੀ ਆਈ।
2. **ਸੰਯੁਕਤ ਕਿਰਿਆ** : ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਕਿਰਿਆ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸੰਯੋਗ ਤੋਂ ਬਣੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਯੁਕਤ

ਕਿਰਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਪਹਾੜਾਂ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੈਲਾਨੀ ਆਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਕਿਰਿਆ ਦੀ ਚੌਥੀ ਪ੍ਰਕਾਰ -

ਵੰਡ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਦੋ ਭਾਗਾਂ: ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ ਤੇ ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
ਜਿਵੇਂ : ਪਿੰਜਰਾ ਸੁਮਨ ਨੇ ਡੂੰਘੀ ਖੱਡ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟਿਆ (ਮੁੱਖ ਕਿਰਿਆ) ਸੀ (ਸਹਾਇਕ ਕਿਰਿਆ) ।

ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸੋਹਣਾ ਕਰਕੇ ਲਿਖੋ:-

ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਪਹਿਚਾਣੋ ਭੇਦ,
ਪੰਛੀਆਂ ਤਾਈਂ ਕਰੋ ਨਾ ਕੈਦ।
ਪੰਛੀ ਨੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸ਼ਾਨ,
ਅਜ਼ਾਦੀ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ।

ਸਾਉਣ

ਸਾਉਣ ਮਾਹ ਝੜੀਆਂ, ਗਰਮੀ ਝਾੜ ਸੁੱਟੀ,
ਧਰਤੀ ਪੁੰਗਰੀ, ਟਹਿਕੀਆਂ ਡਾਲੀਆਂ ਨੇ।
ਰਾਹ ਰੋਕ ਲਏ ਛੱਪੜਾਂ, ਟੋਭਿਆਂ ਨੇ,
ਨਦੀਆਂ-ਨਾਲਿਆਂ ਜੁਗਾਂ ਹੰਘਾਲੀਆਂ ਨੇ।
ਧਾਈ ਉੱਸਰੇ, ਨਿੱਸਰੀ ਚਰੀ, ਮੱਕੀ,
ਤੇ ਕਪਾਹੀਂ ਨਾ ਜਾਣ ਸੰਭਾਲੀਆਂ ਨੇ।
ਜੰਮੂ ਰਸੇ, ਅਨਾਰ ਵਿੱਚ ਆਈ ਸ਼ੀਰੀ,
ਚੜੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਗਿੱਠ-ਗਿੱਠ ਲਾਲੀਆਂ ਨੇ।
ਤਿੜ੍ਹਾਂ ਤਿੜਕੀਆਂ, ਪੱਠਿਆਂ ਲਹਿਰ ਲਾਈ,
ਡੰਗਰ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਪਾਲੀਆਂ ਨੇ।
ਵੱਟਾਂ ਬੱਧੀਆਂ, ਜੋਤਰੇ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੇ,
ਛਾਂਵੇਂ ਮੰਜੀਆਂ ਡਾਹੀਆਂ ਹਾਲੀਆਂ ਨੇ।
ਪੇਕੀਂ ਬੈਠੀਆਂ ਤਾਈਂ ਦਿਹਾਰ ਆਏ,
ਤੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਲਾਏ ਸਹੁਰੀਂ ਆਈਆਂ ਨੇ।
ਵੰਗਾਂ, ਚੂੜੀਆਂ ਪਹਿਨੀਆਂ ਕੁਆਰੀਆਂ ਨੇ,
ਰੰਗ ਚੁੰਨੀਆਂ, ਮਹਿੰਦੀਆਂ ਲਾਈਆਂ ਨੇ।

ਖੀਰਾਂ ਰਿੱਝੀਆਂ, ਪੂੜਿਆਂ ਡੰਝ ਲਾਹੀ,
ਕੁੜੀਆਂ, ਵਹੁਟੀਆਂ ਨੇ ਪੀਘਾਂ ਪਾਈਆਂ ਨੇ,
ਗਿੱਧੇ ਵੱਜਦੇ, ਕਿਲਕਿਲੀ ਮੱਚਦੀ ਏ,
ਘਟਾਂ ਕਾਲੀਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਛਾਈਆਂ ਨੇ।
ਸੌਂਚੀ ਖੇਡਦੇ ਗੱਭਰੂ ਪਿੜਾਂ ਅੰਦਰ,
ਛਿੰਝਾਂ ਪਾਉਂਦੇ ਤੇ ਛਾਲਾਂ ਲਾਉਂਦੇ ਨੇ।
ਲੋਕੀਂ ਖੁਸ਼ੀ ਅੰਦਰ ਖੀਵੇ ਹੋਏ 'ਚਾਤ੍ਰਕ',
ਸਾਉਣ ਮਾਹ ਦੇ ਸੋਹਲੇ ਗਾਉਂਦੇ ਨੇ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਸਾਉਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੀਆਂ-ਕਿਹੜੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ?
- (ਅ) ਸਾਉਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਕੁੜੀਆਂ ਕੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ?
- (ੲ) ਸਾਉਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਪਕਵਾਨ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ?
- (ਸ) ਗੱਭਰੂ ਸਾਉਣ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਰੁੱਤ ਦਾ ਅਨੰਦ ਕਿਵੇਂ ਮਾਣਦੇ ਹਨ ?
- (ਹ) ਸਾਉਣ ਮਹੀਨੇ 'ਚ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਿੱਚ ਕੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ?

2. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਭਾਵ-ਅਰਥ ਲਿਖੋ :

- (ੳ) ਸਾਉਣ ਮਾਹ ਝੜੀਆਂ ਗਰਮੀ ਝਾੜ ਸੁੱਟੀ,
ਧਰਤੀ ਪੁੰਗਰੀ ਟਹਿਕੀਆਂ ਡਾਲੀਆਂ ਨੇ।
- (ਅ) ਜੰਮੂ ਰਸੇ, ਅਨਾਰ ਵਿੱਚ ਆਈ ਸ਼ੀਰੀ,
ਚੜ੍ਹੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਗਿੱਠ-ਗਿੱਠ ਲਾਲੀਆਂ ਨੇ।

3. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਦੱਸੋ:

ਮਾਹ	:	ਮਹੀਨਾ
ਪੁੰਗਰੀ	:	ਫੁੱਟਦੀ, ਉੱਗਦੀ
ਜੂਹ	:	ਘਰਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਖਾਲੀ ਥਾਂ, ਹੱਦ, ਸੀਮਾ
ਹੰਘਾਲੀਆ	:	ਪਾਣੀ ਫੇਰ ਕੇ ਕੱਢਣਾ
ਧਾਈਂ	:	ਜੀਰੀ, ਝੋਨਾ

ਸ਼ੀਰੀ	:	ਮਿਠਾਸ
ਤਿੜਾ	:	ਖੱਬਲ ਜਾਂ ਘਾਹ ਦਾ ਲੰਮਾ ਤੀਲ੍ਹਾ, ਕੱਖ
ਪਾਲੀ	:	ਪਸ਼ੂ ਚਾਰਨ ਵਾਲੇ
ਜੋਤਰੇ	:	ਜੋੜੇ ਹੋਏ ਪਸ਼ੂ
ਬੱਧੀਆਂ	:	ਬੰਨ੍ਹੀਆਂ
ਦਿਹਾਰ	:	ਤਿਉਹਾਰ, ਵਿਆਹੀ ਕੁੜੀ ਲਈ ਦਿਨ-ਦਿਹਾਰ 'ਤੇ ਭੋਜੀ ਗਈ ਵਸਤੂ
ਡੰਝ ਲਾਹੀ	:	ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨਾ, ਭੁੱਖ ਲਾਹੁਣੀ
ਸੌਂਚੀ	:	ਕਬੱਡੀ ਦੀ ਖੇਡ ਦੀ ਇੱਕ ਕਿਸਮ
ਛਿੰਝ ਪਾਉਣਾ	:	ਕੁਸ਼ਤੀ, ਅਖਾੜਾ
ਖੀਵੇ	:	ਖੁਸ਼ ਹੋਣਾ
ਪਿੜ	:	ਅਖਾੜਾ, ਉਹ ਥਾਂ ਜਿੱਥੇ ਕੁਸ਼ਤੀਆਂ ਜਾਂ ਖੇਡਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।
ਸੋਹਲੇ	:	ਗੀਤ, ਗੁਣ-ਗਾਣ

4. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰੋ:

(ੳ) ਰਾਹ ਰੋਕ ਲਏ ਛੱਪੜਾਂ ਟੋਭਿਆਂ ਨੇ,

(ਅ) ਸੌਂਚੀ ਖੇਡਦੇ ਗੱਭਰੂ ਪਿੜਾਂ ਅੰਦਰ,

5. ਪੜ੍ਹੋ ਤੇ ਸਮਝੋ :

ਸਾਉਣ	:	ਸੌਂਚੀ
ਪਾਲੀ	:	ਵਰਖਾ
ਕੁੜੀਆਂ, ਵਹੁਟੀਆਂ	:	ਪਸ਼ੂ ਚਾਰਨ ਵਾਲੇ
ਗੱਭਰੂ	:	ਪੀਘਾਂ

6. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਗਿੱਠ-ਗਿੱਠ ਲਾਲੀ ਚੜ੍ਹਨਾ, ਖੁਸ਼ੀ 'ਚ ਖੀਵੇ ਹੋਣਾ, ਸੋਹਲੇ ਗਾਉਣਾ।

ਵਿਆਕਰਨ:

ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਾਂਵ-ਸ਼ਬਦ ਚੁਣੋ ।

ਖੀਰਾਂ ਰਿੱਝੀਆਂ, ਪੂੜਿਆਂ ਡੰਝ ਲਾਹੀ,

ਕੁੜੀਆਂ , ਵਹੁਟੀਆਂ ਨੇ ਪੀਂਘਾਂ ਪਾਈਆਂ ਨੇ,

ਗਿੱਧੇ ਵੱਜਦੇ, ਕਿਲਕਿਲੀ ਮੱਚਦੀ ਏ,

ਘਟਾਂ ਕਾਲੀਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਛਾਈਆਂ ਨੇ ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ :

ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਰੁੱਤਾਂ ਬਾਰੇ ਚਾਰ-ਚਾਰ ਸਤਰਾਂ ਲਿਖੋ :

ਗਰਮੀ, ਸਰਦੀ, ਪਤਝੜ, ਬਸੰਤ

ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ

ਲੁਧਿਆਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ 25 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੀ ਵਿੱਥ ਉੱਤੇ ਲੁਧਿਆਣਾ-ਰਾਏਕੋਟ ਸੜਕ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਪਿੰਡ ਸਰਾਭਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਸਰਦਾਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਸੰਨ 1896 ਈ. ਵਿੱਚ ਬਾਲਕ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਦਿਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਇਸ ਦੇ ਦਾਦੇ ਸਰਦਾਰ ਬਦਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੁੱਮੇ ਪੈ ਗਿਆ।

ਮੁਢਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਰਾਭਾ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਮਾਲਵਾ ਖ਼ਾਲਸਾ ਹਾਈ ਸਕੂਲ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਤੋਂ ਅੱਠਵੀਂ ਤੇ 1910 ਈ: ਵਿੱਚ ਮਿਸ਼ਨ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਦਸਵੀਂ ਜਮਾਤ ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਦਸਵੀਂ ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਓਡੀਸ਼ਾ, ਕਟਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਡਾਕਟਰ ਸਨ, ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਮਸਾਂ ਇੱਕ ਸਾਲ ਹੀ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਪਾਸ ਠਹਿਰਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦਾਦੇ ਬਦਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਹਿ ਕੇ ਉਚੇਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਅਮਰੀਕਾ ਚਲਾ ਗਿਆ ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਰਕਲੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਸਾਨਫਰਾਂਸਿਸਕੋ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਇਹ 1912 ਈ. ਦੇ ਜਨਵਰੀ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਠੀਕ ਇਸ ਸਮੇਂ ਅਮਰੀਕਾ ਤੇ ਕਨੇਡਾ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਚੋਖੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਗ਼ਦਰ ਲਹਿਰ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੱਝ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਦੇਸਾਂ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ

ਦੋ ਵੱਡੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਦਾ ਸਾਮ੍ਹਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਇਹ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਤੇ ਕਨੇਡਾ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਗਰਿਕ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਦੂਜਾ, ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਉੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਮਜ਼ਦੂਰ-ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਤੇ ਆਪਣੀ ਗਰੀਬੀ ਕਰਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਹੜਤਾਲਾਂ ਸਮੇਂ ਘੱਟ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਲੈ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਕੰਮ ਉੱਤੇ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਦੂਜੀ ਔਕੜ ਤਾਂ ਇਹ ਲੋਕ ਸਹਿਣ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਜੇ ਉੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕ ਬਣਾਉਣਾ ਮੰਨ ਲੈਂਦੀਆਂ। ਇਸ ਲਈ ਉੱਥੇ ਵੱਸਦੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੇ 'ਗਦਰ' ਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਪਾਰਟੀ ਬਣਾਈ ਜਿਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਦੇਸ-ਭਗਤ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਭਕਨਾ ਤੇ ਸਕੱਤਰ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ ਸਨ। ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 18 ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਕਾਰਜ-ਕਾਰਨੀ ਦਾ ਇੱਕ ਮੈਂਬਰ ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਸਭਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਸਾਨਫਰਾਂਸਿਸਕੋ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਸ਼ੇ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ (ਉਰਦੂ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ) 'ਗਦਰ' ਨਾਂ ਹੇਠ ਹਫ਼ਤਾਵਾਰ ਅਖ਼ਬਾਰ ਕੱਢਿਆ। ਇਸ ਪਰਚੇ ਦੀ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਵਧਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਇਸ ਦੇ ਸੰਖੇਪ ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਲੱਗੇ। ਇਸ ਅਖ਼ਬਾਰ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੁਖੀ ਲਾਲਾ ਹਰਦਿਆਲ, ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਰਘੁਬਰ ਦਿਆਲ ਗੁਪਤਾ ਸਨ। ਇਹ ਅਖ਼ਬਾਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਅਮਰੀਕਾ, ਕਨੇਡਾ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਟਾਪੂਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਇਸ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੀ ਜਿੰਦ-ਜਾਨ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇਣ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿਚਾਲੇ ਹੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਧਨ ਇੱਕਠਾ ਕਰਨ ਦਾ ਬੀੜਾ ਵੀ ਉਠਾਇਆ।

ਇਸ ਸਭਾ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਵਿਦਰੋਹ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਸਫ਼ ਵਲੋਟਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਅਖ਼ਬਾਰ ਚਲਾਉਣ ਤੇ ਹਥਿਆਰ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਹਿਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅਮਰੀਕਾ ਤੇ ਕਨੇਡਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਦਾਅ ਉੱਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੇ ਜਰਮਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਕਤ ਯੁੱਧ ਛਿੜ ਪੈਣ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਸੀ। ਗ਼ਦਰ ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਨੇ 'ਵੈਰੀ ਦਾ ਵੈਰੀ, ਮਿੱਤਰ ' ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ, ਰਾਜਦੂਤ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕੀਤੀ ਜਿੱਥੋਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੰਦੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਭੇਜ ਕੇ ਉੱਥੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਦਰੋਹ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿੱਚ ਹਥਿਆਰਾਂ ਤੇ ਧਨ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਬਹੁਤੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰ ਚਲਾਉਣ ਤੇ ਹੋਰ ਸੈਨਿਕ-ਸਿੱਖਿਆ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਵੀ ਦਿੱਤੀ। ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਨਿਊ ਯਾਰਕ ਦੀ ਇੱਕ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਕੰਪਨੀ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲਾ ਲੈ ਕੇ ਜਹਾਜ਼ ਉਡਾਉਣ ਤੇ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿੱਖ ਲਿਆ।

25 ਜੁਲਾਈ, 1914 ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਪਹਿਲਾ ਵਿਸ਼ਵ-ਯੁੱਧ ਛਿੜ ਪਿਆ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬਰਤਾਨੀਆ, ਫ਼੍ਰਾਂਸ ਤੇ ਰੂਸ; ਜਰਮਨੀ, ਆਸਟਰੀਆ ਤੇ ਹੰਗਰੀ ਵਿਰੁੱਧ ਕੁੱਝ ਪਏ ਸਨ ਤਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਤੇ ਕਨੇਡਾ ਦੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਚਾਅ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਯੁੱਧ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਨੁਮਾਨਿਤ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਛਿੜ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ 26 ਜੁਲਾਈ, 1914 ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਆਕਸਫੋਰਡ ਨਗਰ ਵਿੱਚ ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਨੇ ਆਮ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਜੰਗ ਛਿੜ ਗਈ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਲਈ ਦੇਸ ਪਰਤ ਕੇ ਭਾਰਤੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲੋਂ

ਤੋੜ ਕੇ ਨਾਲ ਲੈਣ ਅਤੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਮੌਕਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ 5 ਅਗਸਤ, 1914 ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਗ਼ਦਰ ਅਖਬਾਰ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਵਿਰੁੱਧ ਜੰਗ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਪਰਤ ਕੇ ਇੱਥੇ ਗ਼ਦਰ ਕਰਵਾ ਦੇਣ ਲਈ ਏਨਾ ਉਤਾਵਲਾ ਸੀ ਕਿ ਐਲਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਹੋਰ ਇਕੱਤਰਤਾਵਾਂ ਤੇ ਫ਼ੈਸਲਿਆਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਉਹ ਰਖ਼ਬਰ ਦਿਆਲ ਗੁਪਤਾ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਜਪਾਨ ਦੇ 'ਨਿਪਨਮਾਰੂ' ਜਹਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨੂੰ ਚੱਲ ਪਿਆ। ਇਹ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ 15 ਸਤੰਬਰ, 1914 ਈ: ਨੂੰ ਕੋਲਕਾਤਾ (ਕਲਕੱਤੇ) ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ 'ਤੇ ਆ ਲੱਗਾ। ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਪੁਲਿਸ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਆਏ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ 'ਡਿਫ਼ੈਂਸ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ ਐਕਟ' ਦੇ ਅਧੀਨ ਫੜ ਲੈਂਦੀ ਸੀ ਪਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਲਿਸ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ।

ਇਸ ਜਹਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤੇ ਭਾਰਤੀ ਪੰਜਾਬ ਆ ਕੇ ਗ਼ਦਰ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਏ ਜਿਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ, ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਨਾਰੰਗਵਾਲ, ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਟੁੰਡੀਲਾਟ, ਬੀਬੀ ਗੁਲਾਬ ਕੌਰ, ਭਾਈ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਲੰਗੋਰੀ ਤੇ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਚੁੱਘਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਕਸਦ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀਆਂ ਛਾਉਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਫ਼ੌਜੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕਰ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਰੋਹ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਕਾਰਕੁੰਨਾਂ ਨੂੰ ਹਿਦਾਇਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕਿ ਉਹ ਛਾਉਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਅੱਗੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਪਲਟਣਾਂ ਨੂੰ ਗ਼ਦਰ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨ। ਕੁਝ ਕਾਰਕੁੰਨ ਤਾਂ ਆਪ ਜਾ ਕੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਵੀ ਹੋ ਗਏ। ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੀਆਂ ਛਾਉਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਪਲਟਣਾਂ ਗ਼ਦਰ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਵੀ ਹੋ ਗਈਆਂ।

ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਉੱਦਮ ਨਾਲ ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਨਕਲਾਬੀ ਰਾਸ ਬਿਹਾਰੀ ਬੋਸ ਤਾਂ (ਜਿਸ ਨੇ 1911 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਵਾਇਸਰਾਏ ਲਾਰਡ ਹਾਰਡਿੰਗ ਉੱਤੇ ਬੰਬ ਸੁੱਟਿਆ ਸੀ) ਲਾਹੌਰ, ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆ ਗਿਆ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕਰਕੇ 21 ਫਰਵਰੀ, 1915 ਈਸਵੀ ਦਾ ਦਿਨ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਤੇ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਛਾਉਣੀਆਂ ਦੇ ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਿਥਿਆ ਗਿਆ ਪਰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੱਕ ਇਸ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੁਖ਼ਬਰ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਵੀ ਵੜ ਗਿਆ ਸੀ ਜੋ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਕੰਮ ਤੇ ਸਲਾਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਖ਼ੁਫ਼ੀਆ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਪੁਚਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਤਾਰੀਖ਼ ਦੀ ਸੂਹ ਖ਼ੁਫ਼ੀਆ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਉੱਧਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਸੂਹ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਤੇ ਇਹ ਤਾਰੀਖ਼ ਅੱਗੇ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਨਵੀਂ ਮਿਥੀ ਤਾਰੀਖ਼ ਨੂੰ ਰਾਤ ਦੇ ਨੌਂ ਵਜੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਕੁਝ ਗ਼ਦਰੀ ਤੇ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਥੇ ਦੇ ਪੰਜਾਹ - ਸੱਠ ਆਦਮੀ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਛਾਉਣੀ ਤੋਂ ਗੱਡੀ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਕੇ ਢੋਲਕੀ ਤੇ ਹਾਰਮੋਨੀਅਮ ਲੈ ਕੇ ਡੀਪੂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸਿਪਾਹੀ ਨੂੰ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ) ਬਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਭੇਜਿਆ, ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਛਾਉਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਖ਼ਬਰ ਨਾ ਆਈ। ਗ਼ਦਰੀ ਸੂਰਮੇ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਉਡੀਕ ਕਰ ਕੇ ਮੁੜ ਗਏ।

ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ, ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਟੁੰਡੀਲਾਟ ਤੇ ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਸੁਰਸਿੰਘੀਆ ਰਾਤ ਨੂੰ ਗੱਡੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਲਾਇਲਪੁਰ ਚਲੇ ਗਏ। ਫਿਰ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਸਰਹੱਦੀ ਸਥਾਨ ਮਿਚਨੀ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ

ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਨੌਂ ਕੁਝ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਬਲ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਖਬਰ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਸ ਮੁਤਾਬਕ ਸਰਹੱਦ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਕੋਈ ਉਮੀਦ ਨਾ ਰਹੀ। ਕਈ ਗ਼ਦਰੀ ਹੌਸਲਾ ਛੱਡ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁੱਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ ਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਕਿਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਤੁਰਨ। ਜਦੋਂ ਅਚਾਨਕ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਨੇ ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਗੂੰਜ ਦੀ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹੀ ਕਿ 'ਬਣੀ ਸਿਰ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ, ਕੀ ਜਾਣਾ ਭੱਜ ਕੇ,' ਤਾਂ ਉਹ ਫਿਰ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਏ। 2 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਉਹ ਸਰਗੋਧੇ ਦੀ ਬਾਰ ਦੇ ਚੱਕ ਨੰ: 5 ਵਿੱਚ ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਵਾਲੇ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੈਂਨਸ਼ਨੀਏ ਸਿਪਾਹੀ ਕੋਲ ਆ ਗਏ। ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਸੁਰਸਿੰਘੀਆ ਨੂੰ ਗ਼ਦਰ ਵਾਸਤੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੇਣ ਦਾ ਲਾਰਾ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਖਬਰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਮਕਾਨ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠਾ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਜੁੜੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ 'ਗ਼ਦਰ ਦੀ ਗੂੰਜ' ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਉਣ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਆ ਕੇ ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਗਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ।

ਇਹਨਾਂ ਉੱਤੇ 'ਡਿਫੈਂਸ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ ਐਕਟ' ਅਧੀਨ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਲਾਹੌਰ ਸੈਂਟਰਲ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਹੋਈ। ਇਸ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿੱਚ ਮੁਲਜ਼ਮਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਗਿਣਤੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਸਮੇਤ 82 ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 17 ਨੂੰ ਭਗੋੜੇ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਮੁਕੱਦਮਾ 26 ਅਪਰੈਲ, 1915 ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ 13 ਸਤੰਬਰ, 1915 ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ, ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਸੁਰਸਿੰਘੀਆ ਸਣੇ 24 ਦੇਸ-ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਗਈ ਪਰ ਵਾਇਸਰਾਏ ਨੇ 17 ਦੇਸ-ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਘਟਾ ਕੇ ਉਮਰ-ਕੈਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ, ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਸੁਰਸਿੰਘੀਆ ਤੇ ਪੰਜ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ 16 ਨਵੰਬਰ, 1915 ਈਸਵੀ ਦੇ ਦਿਨ ਲਾਹੌਰ ਸੈਂਟਰਲ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਹੀ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ 13 ਸਤੰਬਰ, 1915 ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣ ਕੇ ਜੱਜਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਮੈਂ ਫਿਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਵੀ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਲੜਾਂਗਾ।'

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਦੇ ਜਨਮ ਅਤੇ ਬਚਪਨ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ।
- (ਅ) ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਨੇ ਕਿੱਥੋਂ-ਕਿੱਥੋਂ ਵਿੱਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ?
- (ੲ) ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਵੱਸਦੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹੜੀਆਂ-ਕਿਹੜੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਦਾ ਸਾਮ੍ਹਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ?
- (ਸ) ਗ਼ਦਰ ਲਹਿਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਕਦੋਂ ਰੱਖੀ ਗਈ? ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਦੱਸੋ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਕੀ-ਕੀ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਗਏ?
- (ਹ) ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਤੇ ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਛਾਉਣੀਆਂ ਦੇ ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲੇ ਲਈ ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਵੱਲੋਂ ਕਿਹੜੀ ਤਾਰੀਖ਼ ਮਿਥੀ ਗਈ ਅਤੇ ਇਹ ਤਾਰੀਖ਼ ਅੱਗੇ ਕਿਉਂ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ?
- (ਕ) ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਕਿਉਂ ਸੁਣਾਈ ਗਈ?

(ਖ) ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣ ਕੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਨੇ ਜੱਜਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਕਿਹਾ ?

2. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਦਿਹਾਂਤ	:	ਮੌਤ, ਸੁਰਗਵਾਸ
ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ	:	ਪਰਵਰਸ਼, ਪਾਲਣਾ ਕਰਨੀ
ਵਿਦਰੋਹ	:	ਬਗ਼ਾਵਤ
ਪ੍ਰੇਰਨਾ	:	ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿਣਾ ਜਾਂ ਮਨਾਉਣਾ।
ਉਤਾਵਲਾ	:	ਕਾਹਲਾ, ਫੁਰਤੀਲਾ, ਛੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ
ਹਕੂਮਤ	:	ਰਾਜ, ਸਲਤਨਤ, ਸ਼ਾਸਨ
ਮੁਖਬਰ	:	ਖ਼ਬਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਸੂਹੀਆ, ਜਸੂਸ
ਸੂਹ	:	ਉੱਘ-ਸੁੱਘ, ਸੁਰਾਗ, ਖੋਜ
ਖੁਫ਼ੀਆ	:	ਗੁੱਝਾ, ਗੁਪਤ
ਭਗੋੜਾ	:	ਭੱਜਿਆ ਹੋਇਆ, ਡਰਾਕਲ, ਫ਼ਰਾਰ
ਸੰਪਰਕ	:	ਮੇਲ, ਸੰਪਰਕ, ਵਾਸਤਾ

3. ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਨੂੰ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ:

ਮਜ਼ਦੂਰੀ, ਨਾਗਰਿਕ, ਸ਼ਕਤੀ, ਵਿਦਰੋਹ, ਪਲਟਣ, ਅਜ਼ਾਦੀ

4. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵਚਨ ਬਦਲੋ :

ਸੜਕ	:	_____
ਦਾਦਾ	:	_____
ਚਾਚਾ	:	_____
ਪੜ੍ਹਾਈ	:	_____
ਭਾਰਤੀ	:	_____
ਸਰਕਾਰ	:	_____
ਨੌਜਵਾਨ	:	_____
ਫੌਜੀ	:	_____
ਸਿਪਾਹੀ	:	_____
ਸਜ਼ਾ	:	_____

ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ:

ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਕਿਰਿਆ ਦੇ ਹੋਣ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਸਥਾਨ, ਕਾਰਨ, ਢੰਗ, ਤਰੀਕਾ ਆਦਿ ਦੱਸੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਅੱਠ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ:

1. ਕਾਲਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
2. ਸਥਾਨਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

3. ਪ੍ਰਕਾਰਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
4. ਕਾਰਨਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
5. ਪਰਿਮਾਣਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
6. ਸੰਖਿਆਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
7. ਨਿਰਨੇਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ
8. ਨਿਸ਼ਚੇਵਾਚਕ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ

ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਸਮੇਤ ਹੋਰ ਦੇਸ-ਭਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਲੈ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਾਪੀ ਵਿੱਚ ਚਿਪਕਾਓ।

ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਬਾਰੇ ਨੋਟ ਲਿਖੋ।

ਜੀਅ ਕਰੇ

ਜੀਅ ਕਰੇ
ਮੈਂ ਬਿਰਖ ਬਣਾਂ,
ਸਭ ਨੂੰ ਹਰਿਆਵਲ ਦੇਵਾਂ।
ਦੇਵਾਂ ਠੰਢੀਆਂ ਛਾਂਵਾਂ।
ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਆਲ੍ਹਣੇ ਸਜਾਵਾਂ।
ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਰਸਭਰਿਆ ਕੋਮਲ
ਸਭ ਨੂੰ ਗੀਤ ਸੁਣਾਵਾਂ।
ਬੇਪਰਵਾਹੇ ਪਾਣੀ ਰੋਕਾਂ,
ਧਰਤੀ ਦੇ ਸੀਨੇ ਵਿੱਚ ਰੁਮਕਾਂ,
ਬੱਦਲਾਂ ਨੂੰ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰ ਬੁਲਾਵਾਂ।
ਕਿਣ-ਮਿਣ ਬਰਸੇ ਮੇਘਲਾ,
ਮੈਂ ਹੋਰ ਹਰਾ ਹੋ ਜਾਵਾਂ।
ਸਭ ਨੂੰ ਦੇਵਾਂ ਠੰਢੀਆਂ ਛਾਂਵਾਂ।
ਜੀਅ ਕਰੇ -----
ਮੈਂ ਨਦੀ ਬਣਾਂ,

ਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਨੀਰ ਪਿਆਵਾਂ।
ਧਰਤੀ, ਪੰਛੀ ਤੇ ਮਾਨਵ ਦੀ,
ਹਰ ਪਲ ਪਿਆਸ ਬੁਝਾਵਾਂ।
ਕਣ-ਕਣ ਨੂੰ ਮਹਿਕਾਵਾਂ।
ਸ਼ਹਿਰ, ਗਰਾਮ ਤੱਕ ਜਾਵਾਂ।
ਮੈਂ ਨਦੀ ਬਣਾਂ,
ਕੱਲਰਾਂ, ਬੰਜਰਾਂ ਦੀ ਹਿੱਕ 'ਚੋਂ ਮੈਂ,
ਹਰਿਆਲੀ ਉਪਜਾਵਾਂ।
ਮੈਂ ਨਦੀ ਬਣਾਂ,
ਤੇ ਜਲ ਦਾ ਗੀਤ ਸੁਣਾਵਾਂ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ:

- (ੳ) ਕਵੀ ਦਾ ਕੀ-ਕੀ ਬਣਨ ਨੂੰ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਹੈ?
- (ਅ) ਕਵੀ ਬਿਰਖ ਬਣ ਕੇ ਕੀ ਕਰਨਾ ਲੋਚਦਾ ਹੈ?
- (ੲ) ਕਵੀ ਨਦੀ ਬਣ ਕੇ ਕੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ?
- (ਸ) ਨਦੀਆਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ?

2. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰੋ:

(ੳ) ਕਿਣ-ਮਿਣ ਬਰਸੇ ਮੇਘਲਾ,

(ਅ) ਧਰਤੀ, ਪੰਛੀ ਤੇ ਮਾਨਵ ਦੀ,

(ੲ) ਕੱਲਰਾਂ, ਬੰਜਰਾਂ ਦੀ ਹਿੱਕ 'ਚੋਂ ਮੈਂ,

3. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਬਿਰਖ	:	ਰੁੱਖ, ਦਰਖਤ
ਹਰਿਆਵਲ	:	ਹਰਿਆਲੀ, ਹਰਾ-ਭਰਾ
ਕੋਮਲ	:	ਨਾਜ਼ਕ, ਨਰਮ, ਮੁਲਾਇਮ
ਮੇਘਲਾ	:	ਬੱਦਲ
ਨੀਰ	:	ਪਾਣੀ, ਜਲ
ਗਰਾਂਅ	:	ਪਿੰਡ
ਮਾਨਵ	:	ਮਨੁੱਖ
ਬੰਜਰ	:	ਅਣਉਪਜਾਊ ਧਰਤੀ

4. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਬਿਰਖ, ਹਰਿਆਵਲ, ਆਲ੍ਹਣੇ, ਕੁਦਰਤ, ਕਿਣ-ਮਿਣ, ਪਿਆਸ, ਮਹਿਕਾਉਣਾ

5. ਪੜ੍ਹੋ, ਸਮਝੋ ਤੇ ਠੀਕ ਮਿਲਾਣ ਕਰੋ :

ਬਿਰਖ	ਪਾਣੀ
ਪੰਛੀ	ਵਰਖਾ
ਬੱਦਲ	ਆਲ੍ਹਣਾ
ਨਦੀ	ਛਾਂ

ਅਧਿਆਪਕ ਲਈ :

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰੁੱਖ ਲਾਉਣ ਅਤੇ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ:

ਇੱਕ ਭੌ-ਦ੍ਰਿਸ਼ ਬਣਾਓ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰੁੱਖ, ਨਦੀ ਅਤੇ ਬੱਦਲ ਦਿਖਾਏ ਗਏ ਹੋਣ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੋਹਣੇ ਰੰਗ ਵੀ ਭਰੋ।

ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਦਾ ਕੱਦ

ਠਿਗਣੇ, ਮਰੀਅਲ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਮਾਲੀ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਬੜੇ ਅਵਾਜ਼ਾਰ ਸਾਂ। ਉਹ ਘੁਸਾਈਆਂ ਮਾਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ, ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਜਿਵੇਂ ਉਹਦਾ ਮਨ ਹੀ ਨਾ ਲੱਗਦਾ ਹੋਏ। ਜਦੋਂ ਆਉਂਦਾ, ਇੱਧਰ ਬੈਠ ਕੇ ਗੱਪ ਮਾਰਦਾ, ਉੱਧਰ ਬੈਠ ਕੇ ਚਾਹ ਪੀਂਦਾ। ਇਤਨੇ ਵਿੱਚ ਉਹਦੀ ਛੁੱਟੀ ਦਾ ਵੇਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਵੇਖਿਆ—ਖੁਰਪੀ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਕਿਆਰੀ ਵਿੱਚ ਅੱਧਾ-ਪੋਣਾ ਘੰਟਾ ਲਾ ਕੇ ਉੱਠਦਾ ਪਰ ਕਿਆਰੀ ਉੱਥ ਦੀ ਉੱਥ ਹੀ ਹੁੰਦੀ।

ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਇਸ ਘਰ ਦਾ ਸਾਡਾ ਲਾਅਨ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਵੱਡਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਫੁੱਲ-ਬੂਟਿਆਂ ਲਈ ਕਿਆਰੀਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਵੀ ਮਸਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਜੋਗੀ ਸੀ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ ਕੰਮ ਤੇ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ, ਅਸੀਂ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਦੋ ਘੰਟੇ ਫੁੱਲਾਂ ਵਾਲੇ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਬਿਜਾਈ, ਗੁਡਾਈ ਤੇ ਕਟਾਈ ਆਦਿ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਨੌਕਰ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਸ਼ਾਮੀਂ ਦੋ ਘੰਟੇ ਸਾਡੇ ਘਰ ਲਾ ਜਾਂਦਾ। ਦਿਨੋਂ ਕਿਸੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਸੋਚਿਆ, ਉਹਦੇ ਵੀ ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਵਾਧੂ ਬਣ ਜਾਣਗੇ, ਸਾਡਾ ਵੀ ਕੰਮ ਤੁਰ ਜਾਵੇਗਾ।

ਇੰਝ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਕਿ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਦਾ ਤੇ ਕੰਮ ਤੁਰ ਪਿਆ ਪਰ ਸਾਡਾ ਜਿਵੇਂ ਕੰਮ ਹੀ ਰੁਕ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਮੇਰੀ ਤ੍ਰੀਮਤ ਸੋਚਦੀ, 'ਸ਼ਾਇਦ ਮਾਲੀ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਦਫ਼ਤਰ ਕੰਮ ਕਰ ਕੇ ਖੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੋਣਾ ਏ। ਏਸੇ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਰਸੋਈਏ ਨੂੰ ਹਿਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇਸਾਰ ਚਾਹ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਇਆ ਕਰੇ। ਇੰਝ ਉਹ ਤਾਜ਼ਾ-ਦਮ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰੇਗਾ। ਚਾਹ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਪੀਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਉਹਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਫੁੱਲ ਤੱਕ ਖਿੜਿਆ ਵੇਖਣ ਲਈ ਸਹਿਕ ਗਏ। ਸਾਡੇ ਘਰ ਦਾ ਲਾਅਨ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ਝੌਂਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਜਦੋਂ ਕਹੋ, "ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ! ਤੂੰ ਕੋਈ ਸਬਜ਼ੀ ਹੀ ਲਾ ਕੇ ਵੇਖ, ਫੁੱਲ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਕੋਈ ਖਿੜਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ" ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਇੱਕੋ-ਇੱਕ ਘੜਿਆ-ਘੜਾਇਆ ਜਵਾਬ ਹੁੰਦਾ, "ਸਾਹਿਬ! ਟੂਟੀ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਤਾਂ ਆਉਂਦਾ ਨਹੀਂ। ਕੋਈ ਕਰੇ ਤੇ ਕੀ ਕਰੇ?"

ਬੱਸ਼ਕ ਪਾਣੀ ਦੀ ਕਮੀ ਸੀ। ਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉੱਥ ਹੀ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਕਿੱਲਤ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਬਸਤੀ ਵਿੱਚ ਸਾਡਾ ਘਰ ਸੀ, ਉੱਧਰ ਤਾਂ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਾਣੀ ਦੀ ਕਿੱਲਤ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਕਿਤਨੇ-ਕਿਤਨੇ ਘੰਟਿਆਂ ਲਈ ਟੂਟੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਣੀ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ। ਜਦੋਂ ਆਉਂਦਾ ਬੱਸ, ਸੰਝੁੜਾ-ਸੰਝੁੜਾ। ਧਾਰ ਇਤਨੀ ਪਤਲੀ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਮਨ ਕਾਹਲਾ ਪੈਣ ਲੱਗਦਾ।

ਫੇਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਬੂਸਟਰ-ਪੰਪ ਲਗਵਾ ਲਿਆ। ਪਾਣੀ ਦੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ। ਚੌਵੀ ਘੰਟੇ ਪਾਣੀ ਮਿਲਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਜਦੋਂ ਚਾਹੋ ਟੈਂਕੀਆਂ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਪਰ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਾ ਪਿਆ।

ਕਦੀ ਕਹਿੰਦਾ, 'ਇਹ ਜ਼ਿਮੀਂ ਹੀ ਕੱਲਰ ਵਾਲੀ ਏ। ਕਦੀ ਕਹਿੰਦਾ— 'ਜਿਹੜੀ ਖਾਦ ਅਸੀਂ ਮੰਗਵਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਨਿਰਾ ਕੂੜਾ ਹੁੰਦੀ ਏ।' ਕਦੀ ਬੀਜਾਂ ਵਿੱਚ ਨੁਕਸ ਛਾਂਟਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਉਹਦੇ ਉੱਤਰ ਸੁਣ-ਸੁਣ ਕੇ ਕਦੀ-ਕਦੀ ਸਾਨੂੰ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ—ਖ਼ਬਰੇ, ਉਹ ਸੱਚਾ ਹੀ ਹੋਵੇ। ਖ਼ਬਰੇ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਠੀਕ ਸੀ ਤੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਗ਼ਲਤ।

ਫੇਰ ਅਸੀਂ ਬਗੀਚੇ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਤੇ ਤ੍ਰੀਮਤ-ਖਾਵੰਦ ਦੋਵੇਂ ਆਪ ਬਗੀਚੇ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਪਾਣੀ ਬਾਰੇ ਮਾਲੀ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਠੀਕ ਸੀ। ਜ਼ਿਮੀਂ ਵੀ ਬੇਸ਼ੱਕ ਸ਼ੇਰੇ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਜਿਹੜੀ ਖਾਦ ਅਸੀਂ ਮੰਗਵਾਈ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਤੀਕ ਆਪ ਸਮਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਚੰਗੇ ਬੀਜ ਖਰੀਦੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ।

ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪ ਬਾਗਬਾਨੀ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ; ਮਜ਼ਾਲ ਹੈ, ਲਾਅਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫਾਲਤੂ ਬੂਟੀ ਸਰੋੜੀ ਕੱਢ ਜਾਵੇ। ਸਬਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਕਿਆਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਵੇਰੇ ਵੀ ਪਾਣੀ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਸ਼ਾਮੀਂ ਵੀ। ਨਰਸਰੀਆਂ ਦੇ ਚੱਕਰ ਮਾਰ ਕੇ ਅਸੀਂ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਪਨੀਰੀ ਖਰੀਦ ਲਿਆਉਂਦੇ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਅਤੇ ਵਾਕਫ਼ਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਆਦਿ ਮੰਗਦੇ ਰਹਿੰਦੇ।

ਜਿਉ-ਜਿਉ ਅਸੀਂ ਬਗੀਚੇ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਂਦੇ, ਅਸੀਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮਾਲੀ ਦੀ ਵੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਧ ਰਹੀ ਸੀ। ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਘੁਸਾਈਆਂ ਮਾਰਨੀਆਂ ਤਾਂ ਉਸ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਇਸ ਘਰ ਵਿੱਚ ਬਗੀਚੇ ਲਈ ਥਾਂ ਸੰਕੋਚਵੀਂ ਸੀ। ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੋਈ ਖਰਾਬੀ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ। ਬਗੀਚੀਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਮਾਹਰ ਸਾਡੇ ਦੋਸਤ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਤੇ ਫੇਰ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਸੁਝਾਅ ਮਿਲਿਆ। ਸਾਡੇ ਘਰ ਦਾ ਕੋਠਾ ਕਾਫ਼ੀ ਮੋਕਲਾ ਸੀ। ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਬਗੀਚਾ ਕੋਠੇ ਉੱਤੇ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਸਾਡੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ ਆ ਗਈ ਫਿਰ ਜਿਵੇਂ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਸਾਡੇ ਮਨਾਂ ਉੱਤੇ ਇਹ ਧੁਨ ਸਵਾਰ ਹੋ ਗਈ ਹੋਵੇ।

ਕੋਠੇ ਦੇ ਫ਼ਰਸ਼ ਨੂੰ ਪੁੱਟ ਕੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਲੁੱਕ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਛਾਈ ਗਈ। ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੋਠੇ ਉੱਤੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਾਲੀ ਲੁੱਕ ਦਾ ਨਮਦਾ ਜਮਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਉਸ 'ਤੇ ਲੁੱਕ ਵਾਲੇ ਟਾਟ ਵਿਛਾਏ ਗਏ। ਉੱਤੇ ਫੇਰ ਲੁੱਕ ਦਾ ਨਮਦਾ। ਫੇਰ ਫ਼ਰਸ਼ ਉੱਤੇ ਸੀਮਿੰਟ ਦਾ ਪਲਸਤਰ। ਫੇਰ ਬਾਹਰੋਂ ਮੰਗਵਾਈ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਤਹਿ ਜਮਾਈ ਗਈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਧੀਆ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਖਾਦ ਮਿਲਾਈ ਗਈ।

ਕੋਠੇ ਉੱਤੇ ਹੀ ਘਾਹ ਦਾ ਲਾਅਨ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਕੋਠੇ ਉੱਤੇ ਹੀ ਸਬਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਕਿਆਰੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਕੋਠੇ ਉੱਤੇ ਹੀ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟੇ ਲਾਏ ਗਏ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੇ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪਨੀਰੀਆਂ ਲਿਆ ਕੇ ਲਾਈਆਂ। ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਵੀ ਆਪਣੇ ਦੂਜੇ ਮਾਲੀਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਰਸੂਖ਼ ਕਰਕੇ ਕਿਤੋਂ ਕੋਈ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮ, ਕਿਤੋਂ ਕੋਈ ਅਲੱਭ, ਕੋਈ ਅਨੋਖਾ ਪੌਦਾ ਕੱਢ ਲਿਆਉਂਦਾ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਆਪਣਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਹਲਾ ਵਕਤ ਕੋਠੇ ਉਤਲੇ ਬਗੀਚੇ ਵਿੱਚ ਗੁਜ਼ਾਰਦੇ। ਸਵੇਰੇ-ਸ਼ਾਮ, ਘਾਹ ਅਤੇ ਬਗੀਚੇ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ। ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ ਦੀ, ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਕਿਸ ਪੌਦੇ ਨੂੰ ਫੁੱਲ ਪੈ ਰਹੇ ਨੇ, ਘਰ ਵਿੱਚ ਬੱਸ, ਇਹੀ ਚਰਚਾ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ।

ਸਾਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਿਸਾਲੇ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ ਕਿ ਬਨਸਪਤੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਨਸਾਨਾਂ ਵਾਂਗ ਜਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਨਸਾਨਾਂ ਵਾਂਗ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਲੋਕੀਂ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਏ ਪੌਦਿਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੌਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਮਹਿਕ-ਟਹਿਕ ਆ ਜਾਂਦੀ ਏ। ਪੌਦੇ ਚੰਗਾ ਗਾਣਾ ਸੁਣ ਕੇ ਇਨਸਾਨਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰੋਣਕ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਬੂਟਿਆਂ ਨਾਲ ਜਿਹੜੇ ਫੁੱਲ ਲੱਗਦੇ ਨੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਖੇੜਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੋਹਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਆਕਾਰ ਵਡੇਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਦੋਵੇਂ ਬੱਚੇ ਵੀ ਸਵੇਰੇ ਉੱਠਦੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪੌਦਿਆਂ ਨਾਲ ਵਕਤ ਗੁਜ਼ਾਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਇੰਝ ਕੋਈ ਪੱਤਾ ਪੀਲਾ ਪੈ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਤੋੜ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਕਿਸੇ ਪੌਦੇ ਨੂੰ ਖਾਦ ਜਾਂ ਪਾਣੀ ਦੀ ਘਾਟ

ਜਾਪਦੀ , ਝੱਟ ਖਾਦ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ, ਪਾਣੀ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਕਿਸੇ ਪੌਦੇ ਨੂੰ ਸਹਾਰੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ, ਉਸ ਨਾਲ ਸਰਕੰਡੇ ਦਾ ਕਾਨਾ ਗੱਡ ਕੇ ਸਹਾਰਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਕੋਈ ਵੇਲ ਵਾਧੂ ਤੇ ਆਪਮੁਹਾਰੇ ਵਧ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਕਾਂਟ-ਛਾਂਟ ਕਰਕੇ ਤੇ ਲੁੜੀਂਦਾ ਸਹਾਰਾ ਦੇ ਕੇ ਵੇਲ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹਨ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ।

ਸਾਲ-ਛਿਮਾਹੀ ਤੋਂ ਸਾਰੀ ਕਾਲੋਨੀ ਵਿੱਚ ਛੱਤ ਉੱਤੇ ਉਗਾਏ ਸਾਡੇ ਇਸ ਬਗੀਚੇ ਦੀ ਚਰਚਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਕੋਠੇ ਉਤਲੇ ਇਸ ਬਗੀਚੇ ਨਾਲ ਹੇਠਾਂ ਧਰਤੀ ਦੇ ਬਗੀਚੇ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਪਾਸਾ ਪਰਤਾ ਲਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਹੀ ਲਾਅਨ , ਜਿਹੜਾ ਪਹਿਲੋਂ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ , ਮੁੜ ਮੌਲ ਪਿਆ। ਉਹੋ ਸਬਜ਼ੀ ਦੀਆਂ, ਫੁੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਆਰੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਪਹਿਲੋਂ ਤੱਕਣ ਨੂੰ ਵੀ ਜੀਅ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ, ਹੁਣ ਜਿਵੇਂ ਹੋਰ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਹੋ ਗਈਆਂ – ਹੋਰ ਟਹਿਕਦੀਆਂ-ਮਹਿਕਦੀਆਂ।

ਸਭ ਤੋਂ ਅਨੋਖੀ ਗੱਲ ; ਉਹੀ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਮਾਲੀ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਘੁਸਾਈਆਂ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਵੀ ਅਵਾਜ਼ਾਰ ਸਾਂ ; ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਜੇ ਕਦੀ ਛੁੱਟੀ ਵੀ ਕਰਦਾ, ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਹੀ ਘੜੀ-ਦੋ ਘੜੀ ਸਵੇਰੇ ਵੀ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਕਦੀ ਗੋਡੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਕਦੀ ਕਟਾਈ-ਛੰਗਾਈ। ਕਿਤੇ ਬੀਜ ਬੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਤੇ ਪਨੀਰੀ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਹ ਇੰਝ ਦਿਲ ਲਾ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਅਸਾਨੂੰ ਇਤਬਾਰ ਤੱਕ ਨਾ ਆਉਂਦਾ ਪਈ ਇਹ ਉਹੀ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਮਾਲੀ ਹੈ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਉਹਦੇ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰਨ 'ਤੇ ਮੇਰੀ ਤ੍ਰੀਮਤ ਖਪਦੀ ਸੀ, ਹਰ ਰੋਜ਼ ਮੈਂ ਕ੍ਰਿਝਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸਾਂ।

ਉਸ ਵਰ੍ਹੇ ਅਸਾਡੀ ਛੱਤ ਉਤਲੇ ਇਸ ਬਗੀਚੇ ਨੂੰ ਕਾਲੋਨੀ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਬਗੀਚਾ ਗਿਣਿਆ ਗਿਆ। ਸਿਆਲ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਗੁਲਦਾਊਦੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਬਗੀਚੇ ਦੀਆਂ ਗੁਲਦਾਊਦੀਆਂ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਮਿਲਿਆ। ਬੁੱਕ-ਬੁੱਕ ਜਿਤਨੇ ਚੌੜੇ ਸਾਡੀਆਂ ਗੁਲਦਾਊਦੀਆਂ ਦੇ ਫੁੱਲ ਸਨ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਤੋਂ ਸੁੰਦਰ ਰੰਗ। ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਸਰਬ-ਭਾਰਤੀ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਗੁਲਾਬਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਇਨਾਮਾਂ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਕੋਈ ਰੰਗ ਲਈ, ਕੋਈ ਖੁਸ਼ਬੋ ਲਈ, ਕੋਈ ਬਣਾਵਟ ਲਈ।

ਇਹਨਾਂ ਇਨਾਮਾਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਮਾਲੀ ਦੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ, ਜਿਵੇਂ ਪੈਰ ਨਾ ਲੱਗਦੇ ਹੋਣ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ, ਪ੍ਰਸੰਸਕਾਂ ਨੂੰ ਲਿਆ-ਲਿਆ ਕੇ ਆਪਣੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਇੱਕ-ਇੱਕ ਪੌਦੇ ਦੀ, ਘਾਹ ਦੀ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਪੱਤੀ ਦੀ ਉਹਨੂੰ ਗਹਿਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੁੰਦੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਕਿਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪੌਦੇ ਦੇ ਸਾਡੇ ਕਿਤਨੇ ਬੂਟੇ ਹਨ। ਘਾਹ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਟਾਈ ਕਦੋਂ ਹੋਈ ਸੀ, ਫੇਰ ਕਦੋਂ ਹੋਣੀ ਹੈ? ਕਦੋਂ ਖਾਦ ਪਾਉਣੀ ਹੈ? ਕਦੋਂ ਪਾਣੀ ਲਾਉਣਾ ਹੈ? ਹੁਣ ਤੇ ਸਗੋਂ ਕਾਲੋਨੀ ਦੇ ਲੋਕੀਂ ਸਾਥੋਂ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਬੀਜ ਮੰਗਣ ਆਉਂਦੇ। ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਮਾਲੀ ਦੀ ਵਾਧੂ ਉਗਾਈ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਪਨੀਰੀ ਲੈ ਜਾਂਦੇ। ਰੱਜ-ਰੱਜ ਕੇ ਉਹ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਮਾਲੀ ਦੀਆਂ, ਅਸਾਡੀ ਬਗੀਚੀ ਦੀਆਂ, ਸਿਫਤਾਂ ਕਰਦੇ।

ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦਿਨ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਆਇਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਸਾਹਿਬ! ਜੇ ਤੁਹਾਡੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਬਗੀਚੇ ਦੇ ਵਾਧੂ ਫੁੱਲ ਮੰਡੀ ਵੇਚ ਆਇਆ ਕਰਾਂ? ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੀ ਤਨਖਾਹ ਦਾ ਬੋਝ ਤੁਹਾਡੇ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ।”

ਅਸੀਂ ਹੱਕੇ-ਬੱਕੇ ਉਹਦੇ ਮੂੰਹ ਵੱਲ ਵੇਖਣ ਲੱਗ ਪਏ, ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਤ੍ਰੀਮਤ। ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹਸੂੰ-ਹਸੂੰ ਕਰਦਾ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਖਲੋਤਾ ਸੀ। ਇੰਝ ਜਾਪਦਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕੁਝ ਹੀ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਹਦਾ ਕੱਦ ਉੱਚਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਲੇਖਕ ਆਪਣੇ ਮਾਲੀ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਦੁਖੀ ਸੀ ?
- (ਅ) ਲੇਖਕ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਲਾਅਨ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਝੌਂਸਿਆ ਰਹਿਣ ਦੇ ਕੀ ਕਾਰਨ ਸਨ ?
- (ੲ) ਲੇਖਕ ਦਾ ਬਗੀਚਾ ਕਿਉਂ ਟਹਿਕਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ ?
- (ਸ) ਲੇਖਕ ਨੇ ਛੱਤ ਉੱਤੇ ਬਗੀਚਾ ਕਿਉਂ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਬਣਵਾਇਆ ?
- (ਹ) ਲੇਖਕ ਨੇ ਛੱਤ ਉੱਤੇ ਬਣਾਈ ਬਗੀਚੀ ਵਿੱਚ ਕੀ-ਕੀ ਲਾਇਆ ?
- (ਕ) ਲੇਖਕ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਰਿਸਾਲੇ ਵਿੱਚ ਕੀ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ ?
- (ਖ) ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਮਾਲੀ ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਖੁਸ਼ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਕੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ?

2. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਮਹੀਅਲ	:	ਕਮਜ਼ੋਰ
ਅਵਾਜ਼ਾਰ	:	ਦੁਖੀ
ਝੌਂਸਿਆ	:	ਝੁਲਸਿਆ, ਸੁੱਕ-ਸੜ ਜਾਣਾ
ਸੰਝੁੜਾ	:	ਥੋੜ੍ਹਾ-ਥੋੜ੍ਹਾ
ਤ੍ਰੀਮਤ	:	ਪਤਨੀ
ਖਾਵੰਦ	:	ਪਤੀ

ਸਿਰੋੜੀ	:	ਸਿਰ ਕੱਢਣਾ, ਉੱਗਣਾ, ਪੁੰਗਰ ਪੈਣਾ
ਘੁਸਾਈਆਂ	:	ਖਿਸਕ ਜਾਣ ਦਾ ਭਾਵ, ਮਨ ਨਾਲ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰਨਾ
ਨਮਦਾ	:	ਗਲੀਚਾ, ਉੱਨ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਮੋਟਾ ਕੱਪੜਾ
ਤਸਦੀਕ	:	ਪੁਸ਼ਟੀ
ਮੋਲਣਾ	:	ਵਧਣਾ-ਫੁੱਲਣਾ
ਮੋਕਲਾ	:	ਖੁੱਲ੍ਹਾ
ਰਸੂਖ	:	ਮੇਲ-ਜੋਲ
ਸਰਕੰਡਾ	:	ਸਰਕੜਾ, ਕਾਨਾ ਅਤੇ ਕਾਨੇ ਦੇ ਪੱਤਰ ਆਦਿ
ਇਤਬਾਰ	:	ਯਕੀਨ
ਕਿਝਦਾ	:	ਖਿਝਦਾ

3. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖੋ:

ਠਿਗਣਾ	:	_____
ਦੋਸਤ	:	_____
ਦਿਨ	:	_____
ਸਵੇਰ	:	_____
ਸਿਆਲ	:	_____
ਵੱਡਾ	:	_____
ਮੋਕਲਾ	:	_____
ਪਤਲੀ	:	_____

4. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ:

ਕਿੱਲਤ, ਬਾਗ਼ਬਾਨੀ, ਮਾਹਰ, ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੇ, ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ, ਤਾਜ਼ਾ-ਦਮ, ਸਿਫਤਾਂ

5. ਇਸ ਪਾਠ 'ਚੋਂ ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਸ਼ਬਦ ਚੁਣ ਕੇ ਸੂਚੀ ਤਿਆਰ ਕਰੋ।

ਸਮਝੋ ਅਤੇ ਜਾਣੋ :

1. ਸਰੀਰਿਕ ਦਿੱਖ ਨਾਲੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
2. ਗੁਣਵਾਨ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਹਰ ਥਾਂ ਕਦਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
3. ਚੰਗਾ ਚਰਿੱਤਰ ਚੰਗੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਚੰਗੇ ਗੁਣ ਧਾਰਨ ਕਰੋ।

ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ

ਜਗਰਾਓਂ ਦੇ ਇੱਕ ਮਹੱਲੇ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਭਰਦੀ ਹੋਈ ਇੱਕ ਬੁੱਢੀ ਨੂੰ ਦੂਸਰੀ ਬੁੱਢੀ ਆਖਣ ਲੱਗੀ, “ਨੀ ਲੋਹੜਾ ਆ ਗਿਆ, ਰਾਧੇ ਮੁਨਸ਼ੀ ਦੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਫੜ ਕੇ ਲੈ ਗਈ।”

ਦੂਜੀ ਬੁੱਢੀ ਨੇ ਠੋਡੀ 'ਤੇ ਚੀਚੀ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਨਿਹੋਰੇ ਨਾਲ ਆਖਿਆ, “ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਦੇ ਚੱਜ ਈ ਇਹੋ-ਜਿਹੇ ਸਨ। ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾਣ ਲੱਗਿਆ ਏ। ਆਖਦਾ ਸੀ, 'ਗਰੇਜ ਦਾ ਰਾਜ ਭੈੜਾ ਏ,' ਚੰਗੀ ਹੋਈ।

ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਾਧਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾ ਇਹ ਮੁੰਡਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ ਸੀ। ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ ਪੰਜਾਬ ਕੇਸਰੀ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 1907 ਈ: ਵਿੱਚ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਪੁਲਿਸ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿਆਸੀ ਤੇ ਬਾਗੀ ਤਕਰੀਰਾਂ ਕਰਕੇ ਫੜ ਕੇ ਲੈ ਗਈ ਸੀ।

ਲਾਲਾ ਜੀ ਦੇ ਨਾਨਕੇ ਸਿੱਖ-ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਸੱਭੇ ਦਾੜ੍ਹੀ ਤੇ ਕੇਸ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਲਾਲਾ ਜੀ ਨੂੰ ਨਿੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਰੱਜਵਾਂ ਰਸ ਨਾਨਕਿਓਂ ਮਿਲਿਆ।

ਲਾਲਾ ਜੀ ਐੱਫ.ਏ. ਤੱਕ ਪੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੁਖ਼ਤਾਰੀ ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਵਕਾਲਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਪਹਿਲੇ-ਪਹਿਲ ਜਦ ਉਹ ਜਗਰਾਓਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਫੀਸ ਸਿਰਫ ਪੰਜ ਰੁਪਈਏ ਸੀ। ਆਉਣਾ-ਜਾਣਾ, ਕਿਰਾਇਆ-ਭਾੜਾ ਸਭ ਕੁਝ ਇਹਨਾਂ ਪੰਜਾਂ ਰੁਪਈਆਂ ਵਿੱਚ ਈ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਉਹ ਹਰ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਬੜੇ ਗਹੁ ਨਾਲ ਪਰਖਦੇ। ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਭਨਾਂ ਦਲੀਲਾਂ ਨੂੰ ਸੋਚਦੇ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਪਾਰਟੀ ਦੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਸੋਚ ਲੈਂਦੇ ਤੇ ਫੇਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ। ਇਹੋ ਰਾਜ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਸਿਆਸੀ ਲੜਾਈਆਂ ਲੜੀਆਂ ਅਤੇ

ਸਿਆਸੀ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਅੱਗੇ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਦਲੀਲਾਂ ਦਿੰਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਬੜੀਆਂ ਵਜ਼ਨਦਾਰ ਤੇ ਭਰਵੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ।

ਜਗਰਾਓਂ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਹਿਸਾਰ ਚਲੇ ਗਏ। ਉੱਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਬਹੁਤ ਚਮਕੀ। ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤੱਕ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਜਿਸ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਲੈਂਦੇ, ਤੋੜ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੇ। ਹਾਰਿਆਂ ਤੇ ਲਤਾੜਿਆਂ ਦੇ ਪੱਖ ਵੱਲ ਹੋ ਕੇ ਲੜਨਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਿਤਾਉਣਾ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਸੀ।

ਹਿਸਾਰ ਤੋਂ ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਆ ਗਏ ਜੋਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿੱਦਿਆ, ਵਕਾਲਤ ਤੇ ਰਾਜਸੀ-ਚੇਤੰਨਤਾ ਦਾ ਗੜ੍ਹ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਆ ਕੇ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਲੜਦੇ ਸਗੋਂ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਲਿਤਾੜੀ-ਨਪੀੜੀ ਜਨਤਾ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਵੀ ਬੋਲਦੇ ਸਨ। ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਲੋਕ-ਜਲਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਗੱਜਦੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਲੱਖ ਤੋਂ ਉੱਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਵਿੱਚ ਉਹ ਬਗ਼ੈਰ ਮਾਈਕ੍ਰੋਫੋਨ ਤੋਂ ਬੋਲਦੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਛੇਕੜਲੀ ਪੰਗਤੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਸੁਣੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਲਾਲਾ ਜੀ ਆਪਣੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਇੱਕ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਇੱਕ ਪੁਲਿਸ-ਕਪਤਾਨ ਤੇ ਚਾਰ ਸਿਪਾਹੀ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦਾ ਸੱਦਾ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਕਿ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਲਾਲਾ ਜੀ ਨੇ ਕਾਗਜ਼, ਪਰਚੇ ਤੇ ਫ਼ਾਈਲਾਂ ਸੰਭਾਲੀਆਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ। ਲਾਲਾ ਜੀ ਨੇ ਪੁਲਿਸ ਕਪਤਾਨ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਹੀ ਪੁੱਛਿਆ,

‘ਕੁਝ ਚਿਰ ਲੱਗੇਗਾ, ਉੱਥੇ ?’

“ ਪਤਾ ਨਹੀਂ। ”

ਲਾਲਾ ਜੀ ਨੂੰ ਖੁੜਕ ਗਈ। ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਲਾਲਾ ਜੀ ਨੇ ਧੜਲੇਦਾਰ ਤਕਰੀਰਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ।

ਲਾਲਾ ਜੀ ਨੇ ਫੇਰ ਪੁੱਛਿਆ, “ ਮੁੜ ਛੇਤੀ ਆ ਸਕਾਂਗਾ ਕਿ ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਏ ? ”

ਪੁਲਿਸ-ਕਪਤਾਨ ਨੇ ਲਾਲਾ ਜੀ ਦੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਤੇ ਮੁਕੱਦਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ਾਈਲਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਸ਼ਾਇਦ ਚਿਰ ਲੱਗੇ, ਸ਼ਾਇਦ ਮੁੜ ਨਾ ਈ ਆ ਸਕੇ, ਕੀ ਪਤਾ ! ”

ਲਾਲਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੁਨਸ਼ੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਸਾਰੇ ਕਾਗਜ਼ ਸੰਭਾਲੇ ਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੂਜੇ ਸਾਥੀ ਵਕੀਲ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੇ। ਸਾਫ਼ਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤੇ ਕੋਟ ਪਾ ਕੇ ਉਹ ਬਾਹਰ ਆ ਗਏ।

“ ਹੁਣ ਮੈਂ ਤਿਆਰ ਹਾਂ, ਚੱਲੋ ! ” ਤੇ ਲਾਲਾ ਜੀ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੀ ਮੋਟਰ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਤਕਾਲੀਂ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਜੰਗਲ ਦੀ ਅੱਗ ਵਾਂਗ ਫੈਲ ਗਈ ਕਿ ਲਾਲਾ ਜੀ ਫੜੇ ਗਏ ਹਨ। ਉਸ ਸ਼ਾਮ ਸਾਰੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਦਹਿਸ਼ਤ ਦੀ ਕਾਲੀ ਛਾਂ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਟੱਬਰਾਂ ਨੇ ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ ਆਪਣੇ ਬੰਗਲਿਆਂ ਅੱਗੇ ਪਹਿਰੇ ਲਾ ਲਏ। ਕਈ ਮੇਮਾਂ ਲਾਹੌਰ ਛਾਉਣੀ ਚਲੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ‘ਤੇ ਅਣਹੋਣੀ ਜਿਹੀ ਵਾਪਰੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਡਰ ਗਲੀਆਂ, ਖੁੰਜਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਨਸੋਆਂ ਲੈਂਦਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਕਾਲਜਾ ਕੱਢ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।

ਲਾਲਾ ਜੀ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜੋ ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਗਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਮੋਟਰ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਰਾਤੋ-ਰਾਤ ‘ਮੀਆਂ ਮੀਰ’ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਗਿਆ।

ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਹੜਤਾਲ ਸੀ। ਲੋਕ ਲਾਲਾ ਜੀ ਦੀ ਗਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਾਹਰੇ ਲਾਉਂਦੇ ਸੜਕਾਂ ਉੱਤੇ ਨਿਕਲ ਆਏ ਸਨ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਨਾਹਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਜੋੜ ਕੇ ਇਹ ਬੋਲ ਬੋਲੇ:

“ ਲੇ ਚਲੀ ਮੋਟਰ ਉੜਾ,

ਤਖ਼ਤੇ-ਸੁਲੇਮਾਨ ਕੀ ਤਰ੍ਹੇ। ”

ਇੱਥੋਂ ਬੰਦ ਡੱਬੇ ਵਿੱਚ ਲਾਲਾ ਜੀ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਲਕੱਤੇ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਫੇਰ ਉੱਥੋਂ ਅੱਗੇ ਮਾਂਡਲੇ ਜੇਲ੍ਹ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ।

ਮਾਂਡਲੇ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਲਾਲਾ ਜੀ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਰਹੇ। ਉੱਥੇ ਉਹ ਸਭਨਾਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਲੀਡਰ ਸਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਸੁਣਦੇ ਸਨ। ਮਾਂਡਲੇ ਦੀਆਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਲਾਲਾ ਜੀ ਦੀ ਚਰਚਾ ਹੋਈ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਕਈ ਜਗ੍ਹਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਿਹਾਈ ਲਈ ਮੁਜ਼ਾਹਰੇ ਕੀਤੇ।

ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਪਿੱਛੋਂ ਰਿਹਾ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਮੁੜ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਆ ਗਏ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਫੇਰ ਵਕਾਲਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁਣ ਉਹ ਸਿਆਸੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਏਨੇ ਡੂੰਘੇ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਮਝ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਰੋਗ ਦਾ ਕਾਰਨ ਅਸਾਡੇ ਮੋਢਿਆਂ ਉੱਤੇ ਪਿਆ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦਾ ਜੂਲਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਨੂੰ ਗਲੋਂ ਲਾਹ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਰੋਗ ਮੁੱਕ ਜਾਣਗੇ। ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਦੇ ਕੋਹੜ ਨੇ ਸਾਰੇ ਮੁਲਕ ਦੇ ਨਿਰੋਏ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਸੁੱਟਿਆ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਦੇ ਕੋਹੜ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜੰਗ ਲੜਨ ਵਾਲੇ ਦਸਤਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਏ।

ਵਕਾਲਤ ਤੋਂ ਜਿੰਨੀ ਆਮਦਨ ਆਉਂਦੀ, ਉਹ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਥੋੜੀ ਜਿੰਨੀ ਆਪਣੇ ਖਰਚ ਜੋਗੀ ਰੱਖ ਕੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਾਂਗਰਸ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੰਦੇ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਕਾਂਗਰਸ ਨੂੰ ਚੰਦੇ ਦੀ ਲੋੜ ਪਈ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੈਂਕ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਹਿਸਾਬ ਵੇਖਿਆ, 5000 ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਕੋਈ ਛੇ-ਸੱਤ ਆਨੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ 5000 ਦਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਬਾਕੀ ਛੇ-ਸੱਤ ਆਨੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਰੱਖ ਲਏ।

ਇਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਸਿਰ-ਧੜ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਸੀ। ਏਸੇ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਪੰਜਾਬ ਕੇਸਰੀ' ਆਖਦੇ ਸਨ।

ਲਾਲਾ ਜੀ 1913-14 ਈ. ਵਿੱਚ ਅਮਰੀਕਾ ਚਲੇ ਗਏ ਤੇ ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜਗ੍ਹਾ-ਜਗ੍ਹਾ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿੱਤੇ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ, ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਲਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਭਾਸ਼ਣ ਸੁਣਨ ਆਉਂਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਕੀਲ ਵਾਂਗ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਲੋਕ-ਇਨਸਾਫ਼ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਤੇ ਬੋਲਣ ਦੇ ਢੰਗ ਵਿੱਚ ਰਸ ਤੇ ਖਿੱਚ ਸੀ। ਪੱਛਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ, ਇੱਕ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਸੁਣਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਈਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਨਸਾਫ਼ ਲਈ ਲੜਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਮਝਦਾਰ ਲੋਕ ਹਨ। ਲਾਲਾ ਜੀ ਨੇ ਇੱਥੋਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਖ਼ਬਾਰ 'ਯੰਗ ਇੰਡੀਆ' ਛਾਪਣੀ ਅਰੰਭ ਕੀਤੀ। ਲਾਲਾ ਜੀ ਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ' ਮੈਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਜੰਗ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਖ਼ਾਤਰ ਭੀਖ ਤੱਕ ਮੰਗਾਂਗਾ, ਉਧਾਰ ਚੁੱਕਾਂਗਾ ਤੇ ਜੇ ਵਖਤ ਪਿਆ ਤਾਂ ਚੋਰੀ ਵੀ ਕਰਾਂਗਾ ਪਰ ਮੁਲਕ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿਆਂਗਾ।' ਲਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਫ਼ਿਕਰਾ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਦੁਹਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਜਦ 1919 ਈ. ਵਿੱਚ ਲਾਲਾ ਜੀ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਆਏ ਤਾਂ ਪਹਿਲੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਜੰਗ ਪਿੱਛੋਂ ਗ਼ੁਲਾਮ ਮੁਲਕਾਂ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦੀ ਮਿਲ ਗਈ ਪਰ ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਦਾ ਕੰਡਾ ਉਵੇਂ ਹੀ ਅੜਿਆ ਰਿਹਾ। ਮੁਲਕ ਵਿੱਚ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਲਹਿਰ ਦੌੜ ਗਈ। ਲੋਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਕੀਤੇ ਝੂਠੇ ਵਾਇਦਿਆਂ ਤੋਂ ਅੱਕ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਉਹ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਅਹਿੰਸਾ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਲਈ ਜੁਟ ਰਹੇ ਸਨ।

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨੂੰ ਬਾਹਰਲੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਭੰਡਣ ਲਈ ਮਿਸ ਮਿਓ ਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਔਰਤ ਨੇ 'ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ' ਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖੀ ਜਿਸ ਦਾ ਕਰਾਰਾ ਤੇ ਦਲੀਲਾਂ ਭਰਿਆ ਜਵਾਬ ਲਾਲਾ ਜੀ ਨੇ 'ਦੁਖੀ ਭਾਰਤ' ਲਿਖ ਕੇ ਦਿੱਤਾ। 'ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ' ਵਿੱਚ ਮਿਸ ਮਿਓ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਭੈੜੇ ਰਸਮ-ਰਿਵਾਜ, ਬੁਰਾਈਆਂ ਤੇ ਕੋਝ ਫਰੋਲੇ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਧੁੰਮਾਇਆ। ਲਾਲਾ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਬਾਰੇ ਆਖਿਆ, 'ਮਿਸ ਮਿਓ ਨੇ ਕਿਸੇ ਭੰਗਣ ਵਾਂਗ ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਦੀਆਂ ਨਾਲੀਆਂ ਦਾ ਗੰਦ ਫਰੋਲਿਆ ਹੈ।' ਲਾਲਾ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਮਿਸ ਮਿਓ ਦੇ ਮੂੰਹ ਉੱਤੇ ਚਪੇੜ ਸੀ।

ਲਾਲਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੇ ਵਕਾਲਤ ਦੀ ਸਾਰੀ ਆਮਦਨੀ ਦਾਨ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤ ਦਵਾਰਕਾ ਦਾਸ ਜੋ ਅੰਬਾਲੇ ਵਿੱਚ ਵਕੀਲ ਸਨ, ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ 'ਦਵਾਰਕਾ ਦਾਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ' ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਜਿੰਨੀਆਂ ਸਿਆਸੀ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਉੱਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਸਨ, ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਹੋਣ। ਇੱਥੇ 'ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ ਭਵਨ' ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਬਣਿਆ ਸੀ। ਏਥੇ ਸਿਆਸੀ ਜਲਸੇ ਤੇ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਲਾਲਾ ਜੀ ਖੁਦ ਵੀ ਇਸ ਭਵਨ ਦੇ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੁਲਕ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਬ੍ਰੈਡਲਾ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਲਜ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਜਿੱਥੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੇਸ-ਭਗਤਾਂ, ਇਨਕਲਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੇ ਵਿੱਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਲਾਲਾ ਜੀ ਆਪ ਵੀ ਇਸ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਏਸੇ ਕਾਲਜ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੀ।

30 ਅਕਤੂਬਰ, 1928 ਈ: ਵਿੱਚ ਜਦ 'ਸਾਈਮਨ ਕਮਿਸ਼ਨ' ਲਾਹੌਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਕਾਲੇ ਝੰਡੇ ਲਈ ਨਾਹਰੇ ਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ- 'ਸਾਈਮਨ ! ਵਲਾਇਤ ਮੁੜ ਜਾ ! ਸਾਨੂੰ ਤੇਰੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ—ਵਲਾਇਤ ਮੁੜ ਜਾ'!

ਲਾਲਾ ਜੀ ਇਸ ਜਲੂਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਜਲਸੇ-ਜਲੂਸ ਕੱਢਣ 'ਤੇ ਸਖਤ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਸਾਈਮਨ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਆਪਣੀ ਅਵਾਜ਼ ਉੱਚੀ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਦੋ ਵਜੇ ਪੁਲਿਸ-ਕਪਤਾਨ ਮਿਸਟਰ ਸਕਾਟ ਨੇ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਲਾਠੀਆਂ ਵਰ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਇਕੱਠ ਉੱਤੇ ਲਾਠੀਆਂ ਵਰ੍ਹੀਆਂ। ਮਿਸਟਰ ਸਕਾਟ ਨੇ ਆਪ ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਲਾਲਾ ਜੀ ਨੂੰ ਲਾਠੀਆਂ ਮਾਰੀਆਂ ਤੇ ਲਾਲਾ ਜੀ ਫੱਟੜ ਹੋ ਕੇ ਡਿਗ ਪਏ।

ਉਸ ਪਿੱਛੋਂ ਲਾਲਾ ਜੀ ਬਹੁਤ ਦਿਨਾਂ ਤੀਕ ਹਸਪਤਾਲ ਬਿਮਾਰ ਪਏ ਰਹੇ। ਫੱਟ ਗਹਿਰੇ ਸਨ। ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਦਵਾ-ਦਾਰੂ ਕੀਤੀ। ਕੁਝ ਉਮੀਦ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਫੱਟ ਮਿਲ ਜਾਣ ਪਰ 17 ਨਵੰਬਰ, 1928 ਈ. ਨੂੰ ਤੜਕੇ ਚਾਰ ਵਜੇ ਉਹ ਇਕਦਮ ਉੱਠੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵੱਖੀ ਵਿੱਚ ਜ਼ੋਰ ਦਾ ਵੱਟ ਜਿਹਾ ਪਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਚਾਹ ਮੰਗੀ। ਪਰ ਚਾਹ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੇ। ਉਸ ਦਿਨ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਹੜਤਾਲ ਰਹੀ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਕਚਹਿਰੀ ਦੇ ਵਕੀਲ, ਹਾਈਕੋਰਟ ਦੇ ਜੱਜ, ਦੁਕਾਨਦਾਰ, ਅਫਸਰ, ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਰੋੜੀ ਕੁੱਟਣ ਵਾਲੇ ਮਜ਼ਦੂਰ, ਸਭ ਮਾਤਮੀ ਜਲੂਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਚਾਰ ਲੱਖ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਲੋਕ ਹੋਣਗੇ ਜੋ ਫੁਸਕਦੇ ਹੋਏ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ਸੁੱਟੀ ਲਾਲਾ ਜੀ ਦੀ ਅਰਥੀ ਨਾਲ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਦੁਕਾਨਾਂ, ਸਕੂਲ, ਕਚਹਿਰੀਆਂ, ਦਫਤਰ ਸਭ ਬੰਦ ਸਨ।

ਰਾਵੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦਾਹ-ਸੰਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਉਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਮੁਲਕ ਲਈ ਮੁਕੰਮਲ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਮੰਗ ਦਾ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਨੇ ਤਿਰੰਗਾ ਝੁਲਾਇਆ।

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ ਜੀ ਦੇ ਬਚਪਨ ਉੱਤੇ ਨਾਨਕੇ-ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ?
- (ਅ) ਲਾਲਾ ਜੀ ਪੇਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਵਕੀਲ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਣੇ ਪੇਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਣ ਦਾ ਕੀ ਰਾਜ਼ ਸੀ ?
- (ੲ) ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ ਨੂੰ 'ਪੰਜਾਬ ਕੇਸਰੀ' ਕਿਉਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?
- (ਸ) ਲਾਲਾ ਜੀ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਸੁਣ ਕੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਕਿਵੇਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਈਆਂ ?
- (ਹ) "ਲਾਲਾ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਮਿਸ ਮਿਓ ਦੇ ਮੂੰਹ ਉੱਤੇ ਚਪੇੜ ਸੀ," ਦੱਸੋ ਕਿਉਂ ?
- (ਕ) ਲਾਲਾ ਜੀ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਸਾਈਮਨ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜਲੂਸ ਕਿਉਂ ਕੱਢਿਆ ਸੀ ?
- (ਖ) ਲਾਲਾ ਜੀ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਕਿਉਂ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣਾ ਪਿਆ ?
- (ਗ) ਲਾਲਾ ਜੀ ਦੀ ਅਰਥੀ ਨਾਲ ਜਾ ਰਹੇ ਮਾਤਮੀ ਜਲੂਸ ਵਿੱਚ ਕੌਣ-ਕੌਣ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ ?
- (ਘ) ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਨੇ ਕਿਹੜਾ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ?

2. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ:

ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਉੱਤਰ ਜਾਣਾ, ਟੱਕਰ ਲੈਣੀ, ਸਿਰ-ਧੜ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਲਾਉਣੀ, ਅਣਹੋਣੀ, ਮੱਥਾ ਲਾਉਣਾ, ਛੇਕੜਲੀ, ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ, ਦਾਹ-ਸੰਸਕਾਰ।

3. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂਸ਼ ਲਾ ਕੇ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਬਣਾਓ :

- ਕਾਰ :
- ਬਾਣੀ :
- ਤਾਲ :
- ਛੋਨ :
- ਹੋਣੀ :
- ਧੜ :
- ਦੇਸੀ :

ਵਿਆਕਰਨ:

ਸੰਬੰਧਕ : ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਨਾਂਵ, ਪੜਨਾਂਵ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ-ਸ਼ਬਦਾਂ ਜਾਂ ਵਾਕ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਨ :

1. ਜਗਰਾਓਂ ਦੇ ਇੱਕ ਮਹੱਲੇ ਦੀ ਬੁੱਢੀ ਪਾਣੀ ਭਰ ਰਹੀ ਸੀ।
2. ਲਾਲਾ ਜੀ ਹਰ ਮੁਕੱਦਮੇ ਨੂੰ ਬੜੇ ਗਹੁ ਨਾਲ ਪਰਖਦੇ।
3. ਲਾਲਾ ਜੀ ਆਪ ਵੀ ਇਸ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇ, ਦੀ, ਨੂੰ, ਨਾਲ, ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਸੰਬੰਧਕ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧਕ ਸ਼ਬਦ ਹਨ: ਤੋਂ, ਥੋਂ, ਥੀਂ, ਉੱਪਰ, ਤੱਕ, ਤੋੜੀ, ਤਾਈਂ, ਰਾਹੀਂ, ਲਈ, ਵਾਸਤੇ, ਖਾਤਰ, ਹੇਠਾਂ, ਨੇੜੇ, ਕੋਲ, ਸਹਿਤ, ਪਾਸ, ਦੂਰ, ਸਾਮ੍ਹਣੇ, ਪਰੇ, ਨਜ਼ਦੀਕ, ਬਿਨਾਂ, ਵੱਲ, ਦੁਆਰਾ, ਵਿਚਕਾਰ, ਥੱਲੇ ਆਦਿ।

ਸੰਬੰਧਕ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ:

1. ਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ
2. ਅਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ

1. **ਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ** : ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਇੱਕਲੇ ਹੀ ਸੰਬੰਧਕ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:

ਲਾਲਾ ਜੀ ਦੇ ਨਾਨਕੇ ਸਿੱਖ-ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਸਨ।

ਉਕਤ ਵਾਕ 'ਚ 'ਦੇ', 'ਨੂੰ' ਸ਼ਬਦ ਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ ਹਨ।

2. **ਅਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ** : ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਇੱਕਲੇ ਸੰਬੰਧਕ ਦਾ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰ ਸਕਣ ਅਤੇ ਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸੰਬੰਧਕ ਬਣਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ:

ਮਾਂਡਲਾ ਜੇਲ੍ਹ ਕਲਕੱਤੇ ਤੋਂ ਦੂਰ ਸੀ।

ਉਕਤ ਵਾਕ 'ਚ 'ਦੂਰ' ਸ਼ਬਦ ਅਪੂਰਨ ਸੰਬੰਧਕ ਹੈ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ

ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ ਜਾਂ ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਲੇਖ ਲਿਖੋ।

ਗਿਠਮੁਠੀਆਂ ਵਾਲ਼ਾ ਖੂਹ

ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਉਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ 'ਖਵਾਸਪੁਰ' ਸੀ। ਉੱਥੇ ਪੀਣ ਵਾਲ਼ੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੁੜ ਸੀ। ਜੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਖੂਹ ਹੋਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪੀਣ ਵਾਲ਼ੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਘਾਟ ਪੂਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਵਾਲ਼ਿਆਂ ਨੇ ਸ਼ਾਮਲਾਟ ਵਿੱਚ ਖੂਹ ਪੁੱਟਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ।

ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਰਲ਼ ਕੇ ਖੂਹ ਲਈ ਥਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕੀਤੀ। ਉੱਥੇ ਉਹਨਾਂ ਇੱਕ ਗੋਲ਼ਦਾਇਰਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਕਹੀਆਂ ਫੜ ਕੇ ਗੋਲ਼-ਦਾਇਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਮਿੱਟੀ ਪੁੱਟਣ ਲੱਗ ਪਏ।

ਉੱਥੇ ਪੁਟਾਈ ਵਾਲ਼ੀ ਥਾਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਜਣੇ ਇੱਕੋ ਵੇਲ਼ੇ ਮਿੱਟੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਪੁੱਟ ਸਕਦੇ।

ਉਹਨਾਂ ਕੰਮਾਂ ਦੀਆਂ ਵਾਰੀਆਂ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈਆਂ। ਇੱਕ ਟੋਲੀ ਮਿੱਟੀ ਪੁੱਟਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਦੂਜੀ ਟੋਲੀ ਟੋਕਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮਿੱਟੀ ਪਾ-ਪਾ ਦੂਰ ਸੁੱਟਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿੱਚ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਛਾਂਵੇਂ ਬੈਠ ਗਏ।

ਪੱਧਰੀ ਥਾਂ ਨੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਟੋਏ ਦਾ ਰੂਪ ਲੈ ਲਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਪੁੱਟੇ ਜਾ ਰਹੇ ਖੂਹ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਸੁੱਕੀ ਮਿੱਟੀ ਹੀ ਨਿਕਲੀ। ਫੇਰ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਲ੍ਹ ਵੀ ਦਿਸਣ ਲੱਗ ਪਈ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਪਿੰਡੋਂ ਇੱਕ ਗੱਡਾ ਆਇਆ। ਗੱਡੇ ਉੱਤੇ ਕੱਟੀਆਂ-ਤਰਾਸ਼ੀਆਂ ਲੱਕੜਾਂ ਲੱਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਗੱਡੇ ਨਾਲ਼ ਕਾਰੀਗਰ ਵੀ ਆਏ। ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਲੱਕੜਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਗੋਲ਼ਾਕਾਰ ਪਹੀਆ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ।

ਲੱਕੜ ਦੇ ਉਸ ਗੋਲ਼ ਪਹੀਏ ਦਾ ਨਾਂ ਚੱਕ ਸੀ। ਚੱਕ ਬਹੁਤ ਭਾਰਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਚੱਕ ਨੂੰ ਰੱਸਿਆਂ ਨਾਲ਼ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਤੇ ਧੂਹ ਕੇ ਖੂਹ ਤੱਕ ਲੈ ਆਏ। ਇੱਕ ਸਿਆਣੇ ਨੇ ਟੋਕਿਆ, “ਬਈ ਹਾਲੇ ਖੂਹ ਹੋਰ ਡੂੰਘਾ ਪੁੱਟ ਲਓ। ਪਾਣੀ ਸਿੱਮ ਆਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਚੱਕ ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਉਤਾਰਿਓ।”

ਸ਼ਿੱਬੂ ਵਾਰੀ ਨੇ ਖੂਹ ਦੇ ਅੰਦਰ ਝਾਕਿਆ, “ਭਰਾਵੇ ! ਅੰਦਰ ਤਾਂ ਵਾਹਵਾ 'ਨੇਰਾ ਏ। ਮਿੱਟੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ਼ ਪੁੱਟਿਓ। ਇਹੋ-ਜਿਹੇ ਖੂਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਵਾਰ ਗਿਠਮੁਠੀਏ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਗਿਠਮੁਠੀਏ ਦੇ ਥਾਂ-ਕੁੱਥਾਂ ਕਹੀ ਲੱਗ ਗਈ ਤਾਂ ਜੀਵ-ਹੱਤਿਆ ਦਾ ਪਾਪ ਲੱਗੂ।” ਉਸ ਵੇਲ਼ੇ ਦੁਪਹਿਰ ਢਲ਼ ਰਹੀ ਸੀ।

ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡ ਹੇਠਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਚਾਹ ਬਣ ਰਹੀ ਸੀ। ਧੂੰਆਂ ਉੱਚਾ ਉੱਠ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਝੁੰਡ ਵੱਲੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਹੋਕਾ ਦਿੱਤਾ, “ਓ, ਬਈ ਓ ! ਚਾਹ ਤਿਆਰ ਐ।”

ਸਾਰੇ ਚਾਹ ਪੀਣ ਲਈ ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਏ। ਬੀਰਾ ਸਕੂਲ ਪੜ੍ਹਨ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਛੁੱਟੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਿੱਧਾ ਸ਼ਾਮਲਾਟ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਗਿਠਮੁਠੀਆਂ ਬਾਰੇ ਸੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਖੂਹ ਵਿੱਚੋਂ ਗਿਠਮੁਠੀਆਂ ਨਿਕਲਦਾ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਰੁੱਖਾਂ ਹੇਠ ਵੀ ਗਿਠਮੁਠੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਛਿੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ।

ਚਾਹ ਦੀ ਘੁੱਟ ਭਰਦਿਆਂ ਸ਼ਿੱਬੂ ਵਾਗੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, “ ਇੱਕ ਗਿੱਠ ਤੇ ਇੱਕ ਮੁੱਠ। ਬੱਸ ਏਨਾ ਕੁ ਲੰਮਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਗਿਠਮੁਠੀਆ, ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਗਿਠਮੁਠੀਆ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ। ”

ਬਾਬਾ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, “ ਜਦੋਂ ਸਾਡੀ ਪੈਲੀ ਵਾਲਾ ਖੂਹ ਪੁੱਟਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਉਸ ਖੂਹ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ, ਗਿਠਮੁਠੀਆ। ਬਾਪੂ ਨੇ ਤਾਂ ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਹੀ ਦਬੋਚ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਬਾਹਰ ਦੀ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਜਿਹੇ ਸਾਹ ਲੈਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਧਰਤੀ ਹੇਠ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਜੀਵ ਜੋ ਸੀ। ਬਾਪੂ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਕੱਪੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਲੋਟਿਆ, ਰੂੰ ਦਾ ਤੁੰਬਾ ਦੁੱਧ ਵਿੱਚ ਭਿਓਂ ਕੇ ਉਹਦੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਲਾਇਆ। ਉਹਨੇ ਇੱਕ-ਦੋ ਹਿਚਕੀਆਂ ਲਈਆਂ ਤੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਪਿਆਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ”

ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗਿਠਮੁਠੀਆਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਬੇਥਵੀਆਂ ਲੱਗ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਚੁੱਪ ਬੈਠਾ ਚਾਹ ਦੀਆਂ ਘੁੱਟਾਂ ਭਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਚਾਹ ਮੁਕਾ ਕੇ ਉਸ ਪੁੱਛਿਆ, “ ਬਾਬਾ ! ਫੇਰ ਤਾਂ ਤੂੰ ਵੀ ਗਿਠਮੁਠੀਆ ਵੇਖਿਆ ਹੋਊ! ”

ਬਾਬਾ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਪਸ਼ਟ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, “ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਗਿਠਮੁਠੀਏ ਕਿੱਥੋਂ ਵੇਖਣੇ ਸੀ! ਮੇਰੇ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤੇ ਖੂਹ ਪੁੱਟੇ ਨਹੀਂ ਗਏ। ”

“ ਤਾਇਆ ! ਤੂੰ ਵੇਖੋ ਨੇ, ਗਿਠਮੁਠੀਏ ? ” ਉਸ ਬਾਬਾ ਕੋਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ ਨਹੀਂ ਪੁੱਤ ! ਪਰ ਮੈਂ ਏਨਾ ਕੁ ਸੁਣਿਐਂ, ਗਿਠਮੁਠੀਏ ਹਰ ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ”

ਚਾਹ ਦਾ ਲੰਮਾ ਘੁੱਟ ਭਰ ਕੇ ਮਿਸਤਰੀ ਮਾਹਣਾ ਸਿੰਘ ਬੋਲਿਆ, “ ਸਾਡੇ ਖਾਨਦਾਨ ਦਾ ਤਾਂ ਵਾਹ-ਵਾਸਤਾ ਹੀ ਖੂਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨਾਲ ਰਿਹੈ। ਮੇਰਾ ਬਾਪੂ ਦੱਸਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹਦੇ ਬਾਬੇ ਨੇ ਗਿਠਮੁਠੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ। ਵੇਖ ਲਿਓ ਭਾਵੇਂ, ਇਸ ਖੂਹ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਗਿਠਮੁਠੀਏ ਨਿਕਲ ਆਉਣੇ ਨੇ। ”

ਹਜ਼ੂਰਾ ਸਿੰਘ ਉੱਠ ਕੇ ਖਲੋ ਗਿਆ, “ਚੱਲੋ ਭਰਾਵੋ ! ਉੱਠੋ ਹੁਣ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਾ ਲੱਗੋ ਰਹੀਏ। ਚੱਕ ਨੂੰ ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਉਤਾਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰੀਏ। ”

ਉਹ ਸਾਰੇ ਉੱਠ ਕੇ ਖੂਹ ਉੱਤੇ ਆ ਗਏ।

ਬੀਰੇ ਦੀ ਗਿਠਮੁਠੀਏ ਵੇਖਣ ਦੀ ਜਿਗਿਆਸਾ ਹੋਰ ਵਧ ਗਈ।

ਉਹਨਾਂ ਰਲ ਕੇ ਚੱਕ ਨੂੰ ਕੱਚੀ ਲੱਸੀ ਨਾਲ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਵਾਇਆ। ਚੱਕ ਦੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਮੋਟੇ-ਮੋਟੇ ਰੱਸੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬੱਝੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਰੱਸਿਆਂ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਚੱਕ ਨੂੰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਉਤਾਰਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਖੂਹ ਦਾ ਪਾਣੀ ਮਿੱਠਾ ਹੋਣ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕੀਤੀ।

ਮਿਸਤਰੀ ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਵੜ ਗਏ ਤੇ ਚੱਕ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਇੱਟਾਂ, ਰੋੜੇ ਰੱਖ ਕੇ ਧਰਾਤਲ ਠੀਕ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ।

“ ਹੁਣ ਚੱਕ ਬਿਲਕੁਲ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਐ, ” ਮਿਸਤਰੀ ਮਾਹਣਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੱਸਿਆ।

ਚੱਕ ਉੱਤੇ ਇੱਟਾਂ ਦੀ ਚਿਣਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਬੀਰਾ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਵੀ ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਉਸ ਦਿਨ ਵੀ ਖੂਹ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਗਿਠਮੁਠੀਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਿਕਲਿਆ। ਬੀਰੇ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਮਿਸਤਰੀਆਂ ਨੇ ਚਿਣਾਈ ਦੇ ਕੁਝ ਗੋੜ ਦੇਣ ਪਿੱਛੋਂ ਚਿਣਾਈ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਮਿਸਤਰੀ ਮਾਹਣਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਰੰਡੀ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਉੱਤੇ ਰਗੜ ਕੇ ਸਾਫ਼ ਕੀਤਾ, “ ਅੱਜ ਏਨਾ ਬਹੁਤ ਐ। ਕੰਧ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉੱਚੀ ਕਰਨ ਨਾਲ ਚਿਣਾਈ ਡਿਗਣ ਦਾ ਡਰ ਰਹੂ। ”

ਆਖ਼ਰਕਾਰ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਚਿਣਾਈ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਕਾਰ-ਸੇਵਾ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਗਾਰ ਕੱਢ-ਕੱਢ ਕੇ ਖੂਹ ਵੀ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਾਣੀ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਭਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਿਸਤਰੀਆਂ ਨੇ ਖੂਹ ਦੀ ਚਿਣਾਈ ਵੇਲੇ, ਵਿੱਚ-ਵਿੱਚ ਮੋਰੀਆਂ ਵੀ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਮੋਰੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਪਾਣੀ ਸਿਮਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਖੂਹ ਦੀ ਕੰਧ ਦੀ ਚਿਣਾਈ ਉਹਨਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਛੇ-ਸੱਤ ਫੁੱਟ ਉੱਚੀ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਬੀਰਾ ਉੱਥੇ ਗਿਆ, ਕਾਰ-ਸੇਵਾ ਵਾਲੇ ਉਸ ਕੰਧ ਉੱਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਬੋਰੀਆਂ ਭਰ-ਭਰ ਰੱਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੰਧ ਦਾ ਉਹ ਪੂਰਾ ਘੇਰਾ ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਤੇ ਕੁਝ ਬੋਰੀਆਂ ਦੇ ਭਾਰ ਨਾਲ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚ ਧਸ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਬੱਸ ਲੁੜੀਂਦੀ ਉਚਾਈ ਤੱਕ ਉਹ ਕੰਧ ਧਰਤੀ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਰਹਿ ਜਾਣੀ ਸੀ।

ਹੁਣ ਬੀਰਾ ਖੂਹ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਝਾਕ ਸਕਦਾ। ਉਹਨੇ ਕੰਧ ਉੱਤੇ ਬੋਰੀਆਂ ਰੱਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਜਣੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, “ ਚਾਚਾ ! ਅੱਜ ਖੂਹ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਗਿਠਮੁਠੀਆ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ, ਭਲਾ ? ”

ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੰਧ ਉੱਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਭਰੀ ਹੋਈ ਬੋਰੀ ਰੱਖ ਕੇ ਬੀਰੇ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਮੁਸਕਰਾਇਆ, “ ਨਹੀਂ, ਅੱਜ ਵੀ ਖੂਹ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਗਿਠਮੁਠੀਆ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਿਆ। ”

ਬੀਰਾ ਉੱਥੇ ਆ ਕੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਇਹੋ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਦਾ। ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਉਹਨੂੰ ਪਰੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਦੋਵੇਂ ਇੱਕ ਰੁੱਖ ਦੀ ਛਾਂ ਹੇਠ ਬੈਠ ਗਏ। ਉਸ ਆਖਿਆ, “ ਵੇਖ, ਬੀਰੇ। ਗਿਠਮੁਠੀਏ ਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਜੀਵ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਸਭ ਅਨਪੜ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਐ। ”

ਬੀਰੇ ਦਾ ਮਨ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਹਦਾ ਮੋਢਾ ਥਾਪੜਿਆ, “ਵੇਖ, ਬੀਰੋ! ਤੂੰ ਧੁੱਪੇ ਖਲੋਤਾ ਰਿਹਾ ਏਂ। ਤੈਨੂੰ ਤੇਹ ਵੀ ਲੱਗੀ ਹੋਊ ਤੇ ਭੁੱਖ ਵੀ। ਤੂੰ ਲੰਗਰ ਤੋਂ ਰੋਟੀ ਖਾਹ। ਚਾਹ ਬਣਨ ਵਾਲੀ ਐ। ਚਾਹ ਵੀ ਪੀਵੀਂ ਪਰ ਇੱਕ ਗੱਲ ਚੇਤੇ ਰੱਖੀ, ਸੱਚ ਆਪ ਲੱਭਣਾ ਪੈਂਦੈ ----- ਤੇ ਤੂੰ ਸੱਚ ਲੱਭ ਲਿਆ ਏ। ”

ਬੀਰੋ ਨੇ ਉਲਝਣ ਜਿਹੀ ਵਿੱਚ ਅੱਖਾਂ ਝਮਕੀਆਂ।

ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਹੱਸਿਆ, “ ਵੇਖ, ਹੁਣ ਤੂੰ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗਿਠਮੁਠੀਆ ਨਾਂ ਦਾ ਜੀਵ ਇੱਕ ਕਲਪਨਾ-ਮਾਤਰ ਹੈ। ਤੈਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਖੂਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਨੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਨਿੱਕੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ”

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਘਾਟ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ?
- (ਅ) ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਖੂਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਾਇਆ ?
- (ੲ) ਲੱਕੜ ਦੇ ਬਣੇ ਗੋਲ ਪਹੀਏ ਦਾ ਕੀ ਨਾਂ ਸੀ ? ਉਹ ਕਿਸ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ?
- (ਸ) ਸ਼ਿੱਬੂ ਵਾਗੀ ਨੇ ਖੂਹ ਅੰਦਰ ਝਾਕ ਕੇ ਕੀ ਕਿਹਾ ?
- (ਹ) ਗਿਠਮੁਠੀਆ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ? ਬਾਬਾ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗਿਠਮੁਠੀਏ ਬਾਰੇ ਕੀ ਦੱਸਿਆ ?
- (ਕ) ਗਿਠਮੁਠੀਆ ਦੇਖਣ ਲਈ ਬੀਰੋ ਦੀ ਜਿਗਿਆਸਾ ਕਿਉਂ ਵਧ ਰਹੀ ਸੀ ?
- (ਖ) ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗਿਠਮੁਠੀਆਂ ਬਾਰੇ ਬੀਰੋ ਨੂੰ ਅਸਲ ਸਚਾਈ ਕੀ ਦੱਸੀ ?

2. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਥੁੜ	:	ਕਮੀ, ਘਾਟ
ਸ਼ਾਮਲਾਟ	:	ਪਿੰਡ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਜ਼ਮੀਨ
ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ	:	ਹੱਦਬੰਦੀ, ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ
ਚੱਕ	:	ਲੱਕੜ ਦਾ ਗੋਲ ਪਹੀਆ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਖੂਹ ਦੀ ਕੰਧ ਉਸਾਰਦੇ ਹਨ।
ਕਾਮਨਾ	:	ਇੱਛਿਆ, ਖਾਹਸ਼
ਧਰਾਤਲ	:	ਪੱਧਰ

ਕਰੰਡੀ	:	ਕਾਂਡੀ
ਕਾਰ-ਸੇਵਾ	:	ਸਰੋਵਰ ਆਦਿ ਵਿੱਚੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਗਾਰਾ ਜਾਂ ਮਿੱਟੀ ਆਦਿ ਕੱਢਣ ਦਾ ਕੰਮ
ਦਬੋਚਣਾ	:	ਫੜ ਲੈਣਾ
ਬੇਬਫੀਆਂ	:	ਬਿਨਾਂ ਮਤਲਬ ਤੋਂ, ਫਜ਼ੂਲ
ਜਿਗਿਆਸਾ	:	ਜਾਣਨ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼

3. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ:

ਸ਼ਾਮਲਾਟ, ਕਲਪਨਾ, ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ, ਰੱਬ ਨੂੰ ਪਿਆਰਾ ਹੋਣਾ, ਖਾਨਦਾਨ

4. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸ ਨੇ , ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹੇ :

(ੳ) “ ਓ, ਬਈ ਓ ! ਚਾਹ ਤਿਆਰ ਐ। ”

(ਅ) “ ਤਾਇਆ ! ਤੂੰ ਵੇਖੋ ਨੇ, ਗਿਠਮੁਠੀਏ ? ”

(ੲ) “ ਸੱਚ ਆਪ ਲੱਭਣਾ ਪੈਂਦੈ ਤੇ ਤੂੰ ਸੱਚ ਲੱਭ ਲਿਆ ਏ। ”

ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ‘ਖੂਹ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼’ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣ ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਦਸ ਸਤਰਾਂ ਲਿਖਣ ਲਈ ਕਹਿਣ।

ਅਦਭੁਤ ਸੰਸਾਰ

ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਵਿੱਚ,
ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਏ,
ਅਜਬ ਪਸਾਰਾ।
ਰੁੱਖਾਂ, ਬਿਰਖਾਂ
ਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਦਾ,
ਅਜਬ ਨਜ਼ਾਰਾ।

ਸਾਗਰ ਹੇਠਾਂ ਵੀ ਨੇ ਜੰਗਲ
ਫੁੱਲਾਂ, ਪੱਤਿਆਂ ਜੇਹੇ।
ਅਜਬ ਪ੍ਰਾਣੀ,
ਸਾਗਰ-ਘੋੜੇ,
ਭੋਲੇ-ਭਾਲੇ ਸੰਖ, ਕੇਕੜੇ,

ਤਾਰਾ-ਮੱਛੀਆਂ।
ਗਹਿਰੇ 'ਨੇਰੇ।
ਸਾਗਰ ਅੰਦਰ,
ਆਪਣਾ-ਆਪ ਜਗਾ ਕੇ,
ਕਰਨ ਰੋਸ਼ਨੀ,
ਜਗ-ਮਗ, ਜਗ-ਮਗ ਤੈਰਨ,
ਵੇਖੋ ਮੱਛੀਆਂ।

ਟੋਹ-ਸਿੰਗੀਆਂ ਦੇ
ਲਾ ਐਂਟੀਨੇ,
ਗੰਧ-ਸੁਗੰਧ, ਤਰੰਗਾਂ
ਤੇ ਹਰ ਆਹਟ ਫੜਦੇ,
ਇਹਨਾਂ ਜੀਵਾਂ ਦੀਆਂ,
ਏਹੋ ਅੱਖੀਆਂ।
ਤੁਰਦੇ-ਫਿਰਦੇ ਜੰਗਲ,
ਬਾਗ-ਬਗੀਚੇ,
ਰੰਗ-ਰੰਗੀਲੇ,
ਪਰ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ।
ਵਿੱਚ-ਵਿੱਚ ਰੰਗ-ਬਰੰਗੀਆਂ,
ਖੇਡਣ ਮੱਛੀਆਂ।

ਰੰਗ ਬਦਲਦਾ ਵੇਖੋ,
'ਅਕਟੂਪਸ' ਕਿਵੇਂ ਆਪਣਾ।
ਪੱਥਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੱਥਰ ਹੋ ਜਾਵੇ,
ਰੂਪ ਵਟਾਵੇ,
ਵਾਹ ! ਅਕਟੂਪਸ ਤੇਰੀਆਂ,
ਇਹ ਜਾਦੂਗਰੀਆਂ।

ਪਰੀ-ਦੇਸ ਤੋਂ ਉੱਤਰੀ,
 'ਜੈਲੀਫਿਸ਼' ਕੋਈ ਤਰਦੀ।
 ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਅਤਿ ਸੋਹਣੀ,
 ਤੇ ਬੇਹੱਦ ਵਿਸ਼ੈਲੀ,
 ਉੱਡਣ-ਤਸ਼ਤਰੀਆਂ ਸਾਗਰ ਵਿੱਚ,
 ਜਿਉਂ ਉੱਤਰੀਆਂ।
 ਸਾਗਰ ਅੰਦਰ ਵੇਖੋ,
 ਫੈਸ਼ਨ-ਸ਼ੋਅ ਜੀਵਾਂ ਦਾ।
 ਹਰ ਕੋਈ ਸੋਹਣਾ,
 ਦਿਸਣਾ ਚਾਹਵੇ।
 'ਡਾਲਫਿਨਾਂ' ਜਦ ਲੰਘੀਆਂ,
 ਲਹਿਰਾਂ ਉੱਛਲੀਆਂ।
 ਸਾਗਰ ਹੇਠਾਂ,
 ਅਜਬ ਨਜ਼ਾਰੇ।
 ਕੋਈ ਜਿੱਤੇ,
 ਕੋਈ ਹਾਰੇ।
 ਸੁੱਚੇ ਮੋਤੀ ਰਚਦੀਆਂ,
 ਸੋਹਣੀਆਂ ਸਿੱਪੀਆਂ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਕਿਹੋ-ਜਿਹਾ ਹੈ ?
- (ਅ) ਟੋਹ-ਸਿੰਗੀਆਂ ਜੀਵਾਂ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹਨ ?
- (ੲ) ਅਕਟੂਪਸ ਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵ ਦੀ ਕੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ ?
- (ਸ) ਜੈਲੀਫਿਸ਼ ਮੱਛੀ ਕਿਹੋ-ਜਿਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ?
- (ਹ) ਡਾਲਫਿਨ ਮੱਛੀਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਿਵੇਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ?

2. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰੋ :

(ੳ) ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਵਿੱਚ,

ਅਜਬ ਪਸਾਰਾ।

ਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਦਾ,

(ਅ) ਸਾਗਰ ਹੇਠਾਂ,

ਕੋਈ ਜਿੱਤੇ,

ਮੁੱਚੇ ਮੋਤੀ ਰਚਦੀਆਂ,

3. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਸਾਗਰ	:	ਸਮੁੰਦਰ
ਅਦਭੁਤ	:	ਅਨੋਖਾ, ਅਜੀਬ
ਪਸਾਰਾ	:	ਖਿਲਾਰਾ
ਨਜ਼ਾਰਾ	:	ਦ੍ਰਿਸ਼
ਪ੍ਰਾਣੀ	:	ਜੀਵ, ਜੰਤੂ
ਆਹਟ	:	ਅਵਾਜ਼, ਖੜਕਾ
ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ	:	ਆਰ-ਪਾਰ ਦਿਸਣ ਵਾਲੀ
ਵਿਸ਼ੈਲੀ	:	ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ

ਉੱਡਣ-ਤਸ਼ਤਰੀ: ਕੋਈ ਅਨਜਾਣ ਉੱਡਦੀ ਸ਼ੈ
ਗਹਿਰੇ : ਡੂੰਘੇ
ਟੋਹ-ਸਿੰਗੀਆਂ : ਛੂਹਣ ਨਾਲ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਵਾਲੇ ਅੰਗ
ਐਂਟੀਨੇ : ਤਰੰਗਾਂ ਫੜਨ ਵਾਲੇ ਯੰਤਰ

4. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਅਜਬ, ਰੋਸ਼ਨੀ, ਰੰਗ-ਬਰੰਗੀਆਂ, ਜਾਦੂਗਰੀਆਂ, ਫੈਸ਼ਨ-ਸ਼ੋਅ, ਲਹਿਰਾਂ, ਬਾਗ਼-ਬਗੀਚੇ

ਅਧਿਆਪਕ ਲਈ :

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰ ਸੰਬੰਧੀ ਹੋਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਚੈਨਲ/ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ/ਪੁਸਤਕ/
ਫਿਲਮ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾਵੇ।

ਸੱਤ ਡਾਕਟਰ

ਸੁਖਜੋਤ ਨੇ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਚਲਾਇਆ ਤਾਂ 'ਧਰਤੀ ਸਾਡਾ ਘਰ' ਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਨਾਂ ਦਿਲਚਸਪ ਲੱਗਿਆ। ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਟਿਕ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਗਰਮ ਹੁੰਦੇ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਗਰਮ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸੁਖਜੋਤ ਨੂੰ ਡਰ ਲੱਗਿਆ। ਜੇ ਧਰਤੀ ਗਰਮ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਇਸ ਉੱਤੇ ਰਹਾਂਗੇ ਕਿਵੇਂ? ਇਸ ਉੱਤੇ ਤੁਰਾਂਗੇ ਕਿਵੇਂ? ਜੇ ਕਦੀ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ ਨੰਗੇ ਪੈਰ ਪੁੱਪ ਵਿੱਚ ਟਿਕ ਜਾਂਦੇ, ਉਹ ਮੱਚਣ ਲੱਗਦੇ। ਉਹ ਭੱਜ ਕੇ ਛਾਂਵੇਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਹੁਣ ਉਹ ਆਦਮੀ ਹੋਰ ਹੀ ਗੱਲ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੀ ਪੁੱਪ, ਕੀ ਛਾਂ, ਸਾਰੀ ਹੀ ਧਰਤੀ ਗਰਮ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਡਰ ਕੇ ਭੁੰਜੇ ਹੱਥ ਲਾਇਆ। ਧਰਤੀ ਅਜੇ ਠੀਕ ਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹਿਆ, ਇਹ ਕਦੋਂ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਗਰਮ ਹੋਵੇਗੀ? ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਕੀ ਕਰੇਗਾ? ਕੀ ਉਹ ਆਦਮੀ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸੇਗਾ ਕਿ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਗਰਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਰੋਕਿਆ ਜਾਵੇ?

ਸੁਖਜੋਤ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਦਾ ਇਹ ਚੈਨਲ ਕੁਝ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਦੇਖਣ ਲੱਗਿਆ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਲੇ ਚੈਨਲ ਦੇਖਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਚੈਨਲਾਂ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹੋਰ-ਹੋਰ ਜਿਹੇ ਲੱਗਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਸੁਖਜੋਤ ਅਤੇ ਉਹਦੇ ਹਾਣੀਆਂ ਵਰਗੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਵੀ ਵੱਖਰੀਆਂ ਸਨ। ਬਹੁਤੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵੀ ਉਹਨੂੰ ਓਪਰੀਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਲੱਗਦੀਆਂ। ਉਹ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਈਆਂ ਵੀ ਜਾਂਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ। ਇਸ ਚੈਨਲ ਬਾਰੇ ਉਹਨੂੰ ਗਿਆਨ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਸੁਖਜੋਤ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਵੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜਮਾਤੀ ਵੀ। ਉਹ ਹਰੇਕ ਪਰੀਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਬਹੁਤੇ ਅੰਕ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਸੁਖਜੋਤ ਨੇ ਇਹ ਚੈਨਲ ਦੇਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਗਿਆਨ ਦੀ ਗੱਲ ਸੱਚੀ ਲੱਗੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਨਵੀਆਂ-ਨਵੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਸੁਖਜੋਤ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਗਿਆਨ ਦੇ ਹਰ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚੋਂ ਅੱਵਲ ਆਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਜ਼ਰੂਰ ਇਹ ਚੈਨਲ ਹੈ।

ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਉੱਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਬਿਰਖਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਬਾਰੇ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਬਿਰਖਾਂ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹੇਵਾਹ ਕੱਟ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਿਰਖਾਂ ਨੂੰ ਮਕਾਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਮੇਜ਼, ਕੁਰਸੀਆਂ, ਅਲਮਾਰੀਆਂ ਆਦਿ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੱਟਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਿਰਖਾਂ ਨੂੰ ਕਾਗਜ਼ ਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮਾੜੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬਿਰਖ ਜਿੰਨੇ ਵੱਢੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਓਨੇ ਲਾਏ ਨਹੀਂ ਜਾ ਰਹੇ।

ਉਹ ਆਦਮੀ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਗਿਣਤੀਆਂ-ਮਿਣਤੀਆਂ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਿੰਨੇ ਕਰੋੜ ਬਿਰਖ ਹਰ ਸਾਲ ਵੱਢੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਕਿੰਨੇ ਹਜ਼ਾਰ ਏਕੜ ਜੰਗਲ ਹਰ ਸਾਲ ਘਟਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੁਖਜੋਤ ਨੂੰ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੀ ਗੱਲ

ਯਾਦ ਆਈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਾਲਪਣ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਹਰ ਕਿਰਸਾਣ ਦੇ ਖੇਤ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਉਸ ਦੇ ਪਸ਼ੂ ਚਰਦੇ ਸਨ। ਉੱਥੋਂ ਉਹ ਬਾਲਣ ਵੀ ਲੈਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਉੱਥੇ ਨਵੇਂ ਬਿਰਖ ਵੀ ਉੱਗਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਅਜਿਹੇ ਬਣਾਂ ਵਾਲੀ ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ।

ਸੁਖਜੋਤ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਘਰ ਵਧੀਆ ਅਤੇ ਪੱਕਾ ਸੀ। ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦੂਜਾ ਘਰ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਪਸ਼ੂ-ਡੰਗਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉੱਥੇ ਹੀ ਤੂੜੀ-ਤੰਦ ਹੁੰਦਾ। ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਸ਼ੂ ਬਰਾਂਡੇ ਵਿੱਚ ਬੱਝਦੇ। ਸਿਆਲ ਦੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਕੋਠੜੇ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ। ਗਰਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਸਰਦੀਆਂ ਦੇ ਧੁਪੀਲੇ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਪਸ਼ੂ ਬੰਨ੍ਹਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਵਿਹੜਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵੱਢੇ ਹੋਏ ਬਿਰਖ ਵੀ ਪਏ ਸਨ। ਸੁਖਜੋਤ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਕਿੰਨੇ ਬਿਰਖ ਤਾਂ ਲੋਕ ਇਉਂ ਹੀ ਵੱਢ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਦਾਦਾ ਜੀ ਬੜੇ ਸਿਆਣੇ ਲੱਗੇ। ਉਹ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਲੋੜ ਲਈ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਬਿਰਖ ਵੱਢਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਦੋ ਨਵੇਂ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਇਉਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ?

ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਧਰਤੀ ਦੇ ਗਰਮ ਹੋਣ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਨ ਹਨ— ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਚੱਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਮੋਟਰ-ਗੱਡੀਆਂ ਚੱਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਾਰਖਾਨੇ ਚੱਲਦੇ ਹਨ ਤੇ ਭੱਠੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੋਲਾ ਮੱਚਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਗੈਸਾਂ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਰਲਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਵਾ ਗੰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਤਾਪਮਾਨ ਵਧਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ ਬਿਰਖ ਠੀਕ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਬਿਰਖ ਕੱਟੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੁਖਜੋਤ ਨੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ ਕਿ ਬਿਰਖ ਕਾਰਬਨ-ਡਾਇਆਕਸਾਈਡ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਕਸੀਜਨ ਗੈਸ ਛੱਡਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਏਨੀ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਿਆ। ਹੁਣ ਉਹਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਹਰ ਇੱਕ ਬਿਰਖ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਕਾਰਬਨ-ਡਾਇਆਕਸਾਈਡ ਗੈਸ ਖਿੱਚ ਕੇ ਲਾਭਦਾਇਕ ਆਕਸੀਜਨ ਗੈਸ ਕਿੰਨੀ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਨਾਲ ਹੀ ਤਾਪਮਾਨ ਵੀ ਘਟਦਾ ਹੈ।

ਉਸ ਨੂੰ ਹਰਮੀਤੀ ਦੇ ਘਰ ਹੋਈ ਇੱਕ ਗੱਲ ਯਾਦ ਆਈ। ਗੱਲ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹੁਣ ਸਮਝ ਆਏ ਸਨ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਹਰਮੀਤੀ ਦੇ ਘਰ ਬਰਾਂਡੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਸਕੂਲ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਹਰਮੀਤੀ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਅਗਲਾ ਵਿਹੜਾ ਵੱਡਾ ਸੀ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਫੁੱਲ-ਫਲ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਕਈ ਬਿਰਖ-ਬੂਟੇ ਲਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਇੱਕ ਮਹਿਮਾਨ ਆਇਆ। ਉਹ ਹਰਮੀਤੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਦੋਸਤ ਸੀ। ਉਹ ਡਾਕਟਰ ਸੀ। ਉਹ ਕਿਤੇ ਪਰਦੇਸ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਦੀ ਥਾਂ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰੁਕ ਗਿਆ। ਉਹ ਬਿਰਖ-ਬੂਟੇ ਦੇਖਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਖਲੋਤਾ ਦੇਖ ਕੇ ਹਰਮੀਤੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਵੀ ਉੱਥੇ ਹੀ ਖਲੋ ਗਏ। ਹਰਮੀਤੀ ਅਤੇ ਸੁਖਜੋਤ ਨੇ ਵੀ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਆਦਰ ਨਾਲ ਹੱਥ ਜੋੜੇ। ਮਹਿਮਾਨ ਨੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਪਲੋਸੇ। ਫੇਰ ਉਹ ਓਨੇ ਹੀ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਪਲੋਸਣ ਲੱਗਿਆ। ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਸਿਆਣੇ ਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਬਿਰਖ-ਬੂਟੇ ਲਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਤੁਹਾਡਾ ਪਰਿਵਾਰ ਜਿੰਨੀ ਕਾਰਬਨ-ਡਾਇਆਕਸਾਈਡ ਸਾਹ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਉਹਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਓਨੀ ਆਕਸੀਜਨ ਛੱਡ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਮਾੜੀਆਂ ਗੈਸਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਬਿਰਖ-ਬੂਟੇ ਨਹੀਂ ਲਾਉਂਦੇ। ”

ਸੁਖਜੋਤ ਨੂੰ ਉਸ ਦਿਨ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਈ। ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਦੇਖ ਕੇ ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਗੱਲ ਦੇ ਪੂਰੇ ਅਰਥ ਸਮਝ ਆ ਗਏ। ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਹੋਰ ਵੀ ਡਰਾਉਣੀ ਗੱਲ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਧਰਤੀ ਦਾ ਗਰਮ ਹੋਣਾ ਨਾ ਰੋਕਿਆ ਤਾਂ ਧਰੁਵਾਂ ਦੀ ਬਰਫ ਪੱਘਰਨ ਲੱਗੇਗੀ। ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਉੱਚਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਪਿੰਡ ਡੁੱਬਣ ਲੱਗਣਗੇ। ਇਉਂ ਧਰਤੀ ਦੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਦੇ ਅੰਤ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੱਝ ਜਾਵੇਗਾ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਉਸ ਆਦਮੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਸਭ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਹੋ-ਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਰੋਕਣ ਲਈ ਜਤਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਸੁਖਜੋਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਡਰ ਲੱਗਿਆ। ਕੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਵੀ ਡੁੱਬ ਜਾਵੇਗਾ? ਫੇਰ ਉਸ ਆਦਮੀ ਨੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਕਹੀ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਸੁਖਜੋਤ ਦਾ ਡਰ ਜਾਣ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਡਰਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੋਰਨਾ। ਹਿੰਮਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇੰਜਣਾਂ ਤੇ ਕਾਰਖ਼ਾਨਿਆਂ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤਾਂ ਆਮ ਆਦਮੀ ਦੇ ਵੱਸ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ। ਬਿਰਖ ਲਾਉਣੇ ਤਾਂ ਹਰ ਕਿਸੇ ਲਈ ਸੰਭਵ ਹਨ।”

ਸੁਖਜੋਤ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖੇਤ ਵਾਲੇ ਨਿੰਮ ਵੱਲ ਚਲਿਆ ਗਿਆ। ਪੱਕ ਕੇ ਡਿਗੀਆਂ ਉਹਦੀਆਂ ਨਿਮੋਲੀਆਂ ਮੀਂਹ ਦੀ ਰੁੱਤ ਆਉਣ ਨਾਲ ਉੱਗ ਪਈਆਂ ਸਨ। ਹੁਣ ਨਿੰਮ ਹੇਠ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਨਿੰਮ ਉੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹ ਹਰ ਸਾਲ ਹੀ ਉੱਗਦੇ ਸਨ ਤੇ ਹਰ ਸਾਲ ਹੀ ਮਰ-ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਉਸ ਨੇ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਬੰਦ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਖੇਤ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਇੱਕ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਖੁਰਪੀ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਟੋਕਰੀ। ਉਹਨੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਸੱਤ ਨਿੰਮਾਂ ਦੀਆਂ ਚੱਕਲੀਆਂ ਕੱਢ ਲਈਆਂ। ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਦਾਦਾ ਜੀ, ਦਾਦੀ ਜੀ, ਪਿਤਾ ਜੀ, ਮਾਤਾ ਜੀ, ਉਹ ਆਪ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਸੁਖਜੋਤੀ ਸੀ। ਛੇ ਨਿੰਮ ਇਹਨਾਂ ਛਿਆਂ ਲਈ ਸਨ। ਸੱਤਵਾਂ ਨਿੰਮ ਉਸ ਨੇ ਵਾਧੂ ਲੈ ਲਿਆ। ਉਸ ਸੋਚਿਆ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਮਹਿਮਾਨ ਆਉਣਗੇ, ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਾਰਬਨ-ਡਾਇਆਕਸਾਈਡ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਕੇ ਆਕਸੀਜਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲੇਗਾ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਆਪ ਹੀ ਹੱਸ ਪਿਆ।

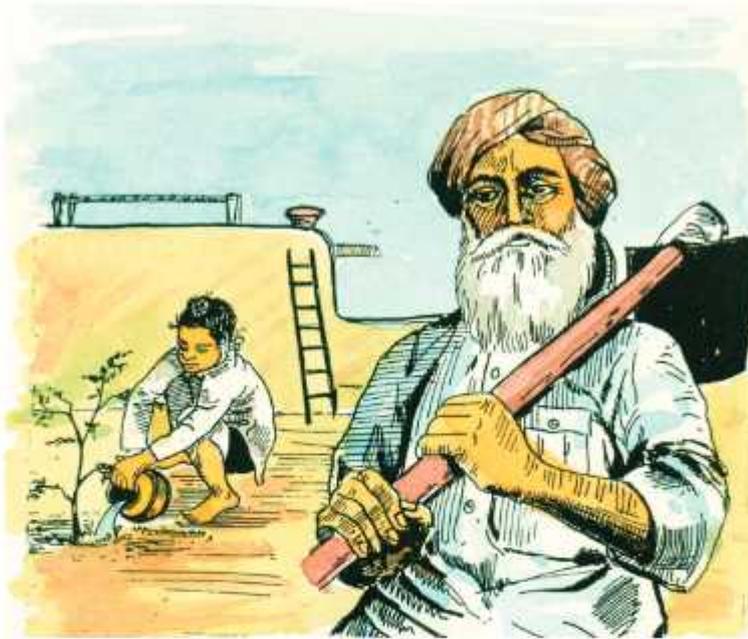
ਉਹ ਘਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਦਾਦਾ ਜੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਲੇ ਘਰ ਹੀ ਸਨ। ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਦਾਦਾ ਜੀ, ਆਪਾਂ ਇਹ ਸੱਤ ਨਿੰਮ ਇਸ ਵੱਡੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਲਾਉਣੇ ਹਨ।”

ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੇ ਟੋਕਰੀ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਉਹ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ, “ਇਹ ਤੂੰ ਕਿੱਥੋਂ ਖੁੱਗ ਲਿਆਇਆ? ਇੱਥੇ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਇਹਨਾਂ ਦੀ? ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਛਾਂ ਲਈ ਬਰਾਂਡਾ ਹੈ।”

ਸੁਖਜੋਤ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, “ਦਾਦਾ ਜੀ, ਬਿਰਖ ਬੱਸ, ਛਾਂ ਤੇ ਬਾਲਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ, ਇਹ ਹਵਾ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਅਤੇ ਠੰਢੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਫ਼ ਹਵਾ ਸਾਡੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੇ ਹਵਾ ਨਾਲੋਂ-ਨਾਲੋਂ ਸਾਫ਼ ਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਨਿੰਮ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਸਾਹ ਨਾਲ ਗੰਦੀ ਹਵਾ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਨਗੇ।”

ਦਾਦਾ ਜੀ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸੁਖਜੋਤ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਹਿੱਕ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ। ਉਹ ਬੋਲੇ, “ਵਾਹ! ਬਈ ਵਾਹ! ਮੇਰਾ ਬੱਚਾ ਕਿੰਨਾ ਸਿਆਣਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਬਈ, ਬਹੁਤ ਅਕਲ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਲੱਗਦੈ, ਤੂੰ ਮੈਥੋਂ ਵੱਧ ਸਿਆਣਾ ਹੋ ਗਿਆ।”

ਸੁਖਜੋਤ ਸ਼ਰਮਾ ਗਿਆ, “ਨਹੀਂ ਦਾਦਾ ਜੀ, ਵੱਧ ਸਿਆਣੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਵੱਡੇ ਹੋ। ਮੈਨੂੰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੇ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਤੋਂ ਨਵੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।”

ਦਾਦਾ ਜੀ ਬੋਲੇ, “ਪਰ ਸਾਰੇ ਨਿੰਮ ਹੀ ਕਿਉਂ? ਹੋਰ ਦਰਖਤ ਵੀ ਕੋਈ ਲਾਈਏ।”

ਸੁਖਜੋਤ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, “ਨਹੀਂ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨਿੰਮ ਹੀ ਲਾਵਾਂਗੇ। ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਬਿਰਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿੰਮ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਨਿੰਮ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ‘ਡਾਕਟਰ ਬਿਰਖ’ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਗੁਣਕਾਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਰੀਸ ਹੋਰ ਕੋਈ ਬਿਰਖ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।”

“ਅੱਛਾ ! ਇਹ ਗੱਲ ਹੈ?” ਦਾਦਾ ਜੀ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ। “ਤਾਂ ਫੇਰ ਆਪਾਂ ਖੜ੍ਹੇ ਕਿਉਂ ਹਾਂ? ਕੋਠੜੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਹੀ ਲਿਆ। ਟੋਏ ਪੁੱਟ ਕੇ ਤੇ ਖਾਦ ਪਾ ਕੇ ਲਾਈਏ, ਸੱਤੇ ਨਿੰਮ— ਘਰ ਵਿੱਚ ਲਿਆਈਏ, ਸੱਤੇ ਡਾਕਟਰ।”

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1 ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਸੁਖਜੋਤ ਨੇ ਜਦੋਂ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਲਾਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕਿਹੜਾ ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਕੀ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ?
- (ਅ) ਗਿਆਨ ਵੱਲੋਂ ਦੱਸੇ ਟੀ.ਵੀ. ਚੈਨਲ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਉਪਰੰਤ ਸੁਖਜੋਤ ਨੂੰ ਡਰ ਕਿਉਂ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ?

- (ੲ) ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਉੱਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਬਿਰਖਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਬਾਰੇ ਕੀ-ਕੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ ?
- (ਸ) ਦੱਸੋ, ਧਰਤੀ ਦੇ ਗਰਮ ਹੋਣ ਦੇ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹਨ ?
- (ਹ) ਹਰਮੀਤੀ ਦੇ ਘਰ ਆਏ ਡਾ. ਮਹਿਮਾਨ ਨੇ ਬਿਰਖ-ਬੂਟਿਆਂ ਬਾਰੇ ਕੀ ਦੱਸਿਆ ?
- (ਕ) ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਗਰਮ ਹੋਣੋਂ ਨਾ ਰੋਕਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਕੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਣਗੇ ?
- (ਖ) ਸੱਤ ਡਾਕਟਰ ਕੌਣ ਸਨ ਅਤੇ ਸੁਖਜੋਤ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਕਿਵੇਂ ਲਿਆਇਆ ?
- (ਗ) ਨਿੰਮ ਦੇ ਬਿਰਖ ਦੇ ਗੁਣ ਲਿਖੋ।

2. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਗਿਣਤੀਆਂ-ਮਿਣਤੀਆਂ :	ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ
ਭੁੰਜੇ :	ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ
ਸੌਰਨਾ :	ਕੰਮ ਬਣ ਜਾਣਾ
ਖੁਰਪੀ :	ਰੰਬੀ, ਛੋਟਾ ਖੁਰਪਾ
ਖੁੱਗ ਲਿਆਇਆ :	ਜੜ੍ਹਾਂ ਸਮੇਤ ਪੁੱਟ ਲਿਆਇਆ

3. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਵਾਕਾਂ 'ਚ ਵਰਤੋ :

ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ, ਦਿਲਚਸਪ, ਹਾਣੀ, ਅੰਨ੍ਹੇਵਾਹ, ਮਹਿਮਾਨ, ਗੁਣਕਾਰੀ, ਸਿਰ ਪਲੋਸਣਾ

4. ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸ ਨੇ, ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹੇ :

- (ੳ) “ਆਪਾਂ ਇਹ ਸੱਤ ਨਿੰਮ ਇਸ ਵੱਡੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਲਾਉਣੇ ਹਨ।”
- (ਅ) “ਵਾਹ ! ਬਈ ਵਾਹ ! ਮੇਰਾ ਬੱਚਾ ਕਿੰਨਾ ਸਿਆਣਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ !”
- (ੲ) “ਨਹੀਂ ਦਾਦਾ ਜੀ, ਵੱਧ ਸਿਆਣੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਵੱਡੇ ਹੋ। ਮੈਨੂੰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੇ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਤੋਂ ਨਵੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।”
- (ਸ) “ਨਿੰਮ ਬਹੁਤ ਗੁਣਕਾਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਰੀਸ ਹੋਰ ਕੋਈ ਬਿਰਖ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।”

ਵਿਆਕਰਨ

ਵਿਸਮਕ :

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮਨ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ, ਗਮੀ, ਹੈਰਾਨੀ, ਡਰ ਆਦਿ ਭਾਵ ਅਚਾਨਕ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਜਾਣ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵਿਸਮਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ: ਹਾਏ ! ਆਹਾ ! ਵਾਹ ! ਹੈਂ !

ਵਿਆਕਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਸਮਕ ਦੀਆਂ ਨੌਂ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ:

1. ਪ੍ਰਸੰਸਾਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ :

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਦੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਸਾਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਅਸ਼ਕੇ ! ਆਹਾ ! ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ! ਸ਼ਾਵਾ ! ਖੂਬ ! ਬੱਲੇ !

2. ਸ਼ੋਕਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ :

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਦੁੱਖ ਜਾਂ ਅਫਸੋਸ ਦੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ, ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ੋਕਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਉਫ ! ਹਾਏ ! ਉਹੋ ! ਹਾਏ ਰੱਬਾ !

3. ਹੈਰਾਨੀਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ :

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈਰਾਨੀ ਦੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨੀਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਓਹ ! ਆਹਾ ! ਹੈ ! ਹੈ-ਹੈ ! ਵਾਹ ! ਵਾਹ-ਵਾਹ !

4. ਸੂਚਨਾਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ :

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਸੂਚਨਾ ਦੇਣ ਜਾਂ ਸੂਚੇਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੂਚਨਾਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਸੁਣੋ ਜੀ ! ਹਟੋ ਜੀ ! ਮੁਬਰਦਾਰ ! ਠਹਿਰ ਜਾ ! ਵੇਖੀਂ ! ਬਚ ਕੇ !

5. ਸੰਬੋਧਨੀ ਵਿਸਮਕ :

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਜਾਂ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਨ ਲਈ ਬੋਲੇ ਜਾਣ, ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨੀ ਵਿਸਮਕ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਨੀ ਕੁੜੀਏ ! ਓਏ ਕਾਕਾ ! ਵੇ ਮੁੰਡਿਆ !

6. ਸਤਿਕਾਰਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ :

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਤਿਕਾਰ ਜਾਂ ਪਿਆਰ ਦੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਧੰਨ ਭਾਗ ! ਆਓ ਜੀ ! ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ !

7. ਫਿਟਕਾਰਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ :

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਫਿਟਕਾਰ ਜਾਂ ਲਾਹਨਤ ਦੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਲੱਖ ਲਾਹਨਤ ! ਫਿੱਟੇ-ਮੂੰਹ !

8. ਅਸੀਸਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ :

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਅਸੀਸ ਜਾਂ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਸਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਸਾਂਈਂ ਜੀਵੇ ! ਖੁਸ਼ ਰਹਿ ! ਜੁਆਨੀਆਂ ਮਾਣ !

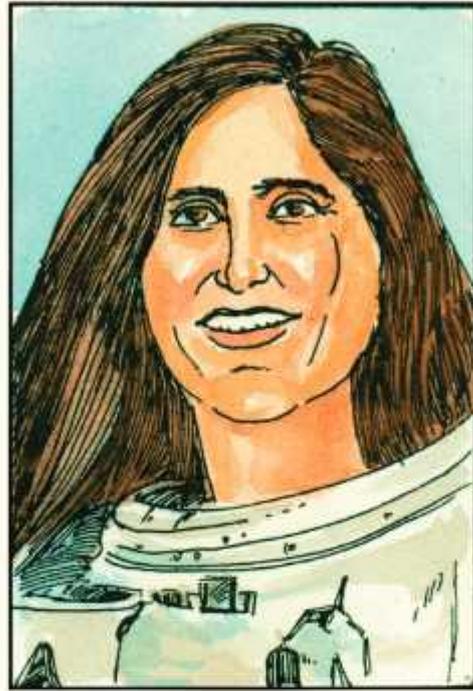
9. ਇੱਛਾਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ :

ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਮਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਛਾਵਾਚਕ ਵਿਸਮਕ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਹੇ ਕਰਤਾਰ ! ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ! ਜੇ ਕਦੇ ! ਕਾਸ਼ !

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ

ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿੱਮ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਗੁਣਕਾਰੀ ਪੌਦਿਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ।

ਪੁਲਾੜ-ਪਰੀ: ਸੁਨੀਤਾ ਵਿਲੀਅਮਜ਼

ਕਲਪਨਾ ਚਾਵਲਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਇੱਕ ਮੁਟਿਆਰ ਨੇ ਅੰਬਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਕੇ ਭਾਰਤ ਦਾ ਸਿਰ ਮਾਣ ਨਾਲ ਉੱਚਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ; ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ—ਸੁਨੀਤਾ। ਉਹ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਭਾਵੇਂ ਜੰਮੀ ਨਹੀਂ ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਇੱਕ ਭਾਰਤੀ ਡਾ: ਦੀਪਕ ਪਾਂਡੇ ਦੀ ਧੀ ਹੈ। ਦੀਪਕ ਪਾਂਡੇ ਸੂਰਤ (ਗੁਜਰਾਤ) ਤੋਂ ਐੱਮ.ਬੀ.ਬੀ.ਐੱਸ. ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ ਤੇ ਫਿਰ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਡਾ: ਦੀਪਕ ਪਾਂਡੇ ਨੇ ਅੱਧੀ ਕੁ ਸਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਨਗਰ ਯੂਕਲਿਡ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਡਾਕਟਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਐਕਸ-ਰੇ ਤਕਨੀਸ਼ਨ ਦਾ ਕੋਰਸ ਕਰ ਰਹੀ ਘਰੇਲੂ ਰੁਚੀਆਂ ਵਾਲੀ ਸਰਲ ਸੁਭਾਅ ਤੇ ਮਿਹਨਤੀ ਕੁੜੀ ਬੋਨੀ ਉਰਸਾਲੀਨ ਜ਼ਲੋਕਰ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਹੋਈ। ਬੋਨੀ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵਡੇਰੇ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੇ ਸਨ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਓਹਾਇਓ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਕਲੀਵਲੈਂਡ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਡਾ: ਦੀਪਕ ਪਾਂਡੇ ਦਾ ਮਿਹਨਤੀ ਸੁਭਾਅ ਪਸੰਦ ਆਇਆ। ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀਪਕ ਤੇ ਬੋਨੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਦੀ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ।

ਇਸ ਜੋੜੀ ਦੇ ਘਰ ਹੀ ਸੁਨੀਤਾ ਦਾ ਜਨਮ 1 ਸਤੰਬਰ, 1965 ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਯੂਕਲਿਡ (ਓਹਾਇਓ) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਦਾ ਇੱਕ ਭਰਾ ਤੇ ਇੱਕ ਭੈਣ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਸਨ। ਭਰਾ ਜੈ ਉਸ ਤੋਂ ਚਾਰ ਸਾਲ ਤੇ ਭੈਣ ਦੀਨਾ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਵੱਡੀ ਸੀ। ਸੁਨੀਤਾ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਲਾਡਲੀ ਸੀ। ਸੁਨੀਤਾ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਸਾਲ ਕੁ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਲੈ ਲਈ ਸੀ। ਸੁਨੀਤਾ ਅਜੇ ਸਾਲ ਕੁ ਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਤੇ ਸਾਰਾ

ਪਰਿਵਾਰ ਬੋਸਟਨ (ਮੈਸਾਚੂਸੈਟਸ) ਆ ਗਿਆ। ਸੁਨੀਤਾ ਦਾ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਇਸੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ-ਲਿਖਾਈ ਹੋਈ।

ਸੁਨੀਤਾ ਦੇ ਪਿਤਾ ਪੜ੍ਹਨ-ਲਿਖਣ, ਸੈਰ-ਸਪਾਟੇ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸ਼ੁਕੀਨ ਸਨ। ਮਾਤਾ ਘਰੇਲੂ ਰੁਚੀਆਂ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਸਿਲਾਈ-ਕਢਾਈ, ਸੰਗੀਤ, ਖੇਡਾਂ ਤੇ ਸੈਰ-ਸਪਾਟੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੁਚੀ ਸੀ। ਸੁਨੀਤਾ ਦੇ ਵੱਡੇ ਭੈਣ-ਭਰਾ ਵੀ ਤਰਾਕੀ ਤੇ ਅਥਲੈਟਿਕਸ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੁਚੀ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸੁਨੀਤਾ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਗੀਤ, ਤਰਾਕੀ, ਹਾਈਕਿੰਗ, ਟ੍ਰੈਕਿੰਗ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੁਚੀ ਲੈਂਦੀ ਰਹੀ।

ਸਕੂਲ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤਿੰਨੇ ਭੈਣ-ਭਰਾ ਟ੍ਰੈਕਿੰਗ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਰਦਿਆਂ ਵੇਖਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਜਾਂ ਸਿਲਾਈ-ਕਢਾਈ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਹਰ ਛੁੱਟੀ ਦੇ ਦਿਨ ਇਹ ਪਰਿਵਾਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਮੈਦਾਨਾਂ, ਦਰਿਆਵਾਂ, ਝੀਲਾਂ, ਪਹਾੜਾਂ ਜਾਂ ਸਾਗਰਾਂ ਵੱਲ ਸੈਰ-ਸਪਾਟੇ ਲਈ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਮਾਣਦਾ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੇ ਸੁਨੀਤਾ ਨੂੰ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਚੰਗੀ ਸਿਹਤ ਤੇ ਔਖ-ਸੌਖ ਝਾਗਣ ਦੀ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਸਿਰਫ ਗਿਆਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਬੋਸਟਨ ਹਾਰਬਰ ਮੈਰਾਥਨ ਤੈਰਾਕੀ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ।

ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਸੁਨੀਤਾ ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲੀ ਕੁੜੀ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਰੋਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾਉਂਦੀ। ਉਹ ਛੇ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ ਜਦ ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਕੈਂਪ ਲਾਈ ਪਿਕਨਿਕ ਮਨਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸੁਨੀਤਾ ਆਪਣੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨਾਲ ਤਰਾਕੀ-ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਤਾ ਉੱਤੇ ਗਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਤਾ ਖਤਮ ਹੋਈ ਤਾਂ ਬੈਗ ਚੁੱਕ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਟੱਬਰ ਨਾਲ ਆ ਰਲੀ। ਭੈਣ ਤੇ ਭਰਾ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਕਿਵੇਂ ਰਿਹਾ, ਤੇਰਾ ਮੁਕਾਬਲਾ?” “ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ,” ਦੋ-ਹਰਫ਼ੀ ਉੱਤਰ ਦੇ ਕੇ ਉਹ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨਾਲ ਦੌੜ ਗਈ। ਉਸ ਦਾ ਜਦ ਬੈਗ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਮੈਡਲ ਸਨ। ਉਹ ਪੰਜ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਈਵੈਂਟਸ ਵਿੱਚੋਂ ਫਸਟ ਆਈ ਸੀ।

ਸੁਨੀਤਾ ਨੇ ਬੋਸਟਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨੀਯਮ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਬਾਰੂਵੀਂ ਜਮਾਤ ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਹਿਸਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਚੰਗੇ ਨੰਬਰ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਜਮਾਤ ਦੇ ਚੋਟੀ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ। 1983 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਹ ਅਮਰੀਕੀ ਨੈਵਲ ਅਕੈਡਮੀ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਈ। ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਉਸ ਨੇ 1987 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਬੀ.ਐੱਸ-ਸੀ. ਪਾਸ ਕੀਤੀ ਤੇ ਨੇਵੀ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਨੂੰ ਹੈਲੀਕਾਪਟਰ ਉਡਾਉਣ ਦੀ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਦੇ ਕੇ ਇਹੀ ਕੰਮ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਏਨੀ ਰੁਚੀ ਲਈ ਕਿ ਤੀਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਜਹਾਜ਼ ਤੇ ਹੈਲੀਕਾਪਟਰ ਉਸ ਨੇ 2770 ਘੰਟੇ ਉਡਾਉਣ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਨੇ ਐੱਮ.ਐੱਸ-ਸੀ. ਕਰ ਲਈ ਤੇ ਹੈਲੀਕਾਪਟਰ-ਇੰਸਟਰਕਟਰ ਬਣ ਗਈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਉਹ ਨੈਵਲ ਅਕੈਡਮੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਇੱਕ ਜਮਾਤੀ ਮਿਸ਼ੈਲ ਵਿਲੀਅਮਜ਼ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਵਾ ਕੇ ਸੁਨੀਤਾ ਵਿਲੀਅਮਜ਼ ਬਣ ਗਈ ਸੀ।

1995 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਇੱਕ ਹੈਲੀਕਾਪਟਰ ਲੈ ਕੇ ਅਮਰੀਕੀ ਪੁਲਾੜ-ਕੇਂਦਰ ‘ਨੈਸ਼ਨਲ ਐਰੋਨਾਟਿਕਸ ਐਂਡ ਸਪੇਸ ਐਡਮਿਨਿਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨ’ (ਨਾਸਾ) ਗਈ, ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਨੇ ਜਾਨ ਯੰਗ ਨਾਂ ਦੇ ਪੁਲਾੜ-ਯਾਤਰੀ ਦਾ ਭਾਸ਼ਣ ਸੁਣਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਪੁਲਾੜ-ਯਾਤਰੀ ਦੀ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਵਜੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹੈਲੀਕਾਪਟਰ ਚਲਾਉਣਾ ਸਿੱਖਣਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਦਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਸੁਨੀਤਾ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਹੈਲੀਕਾਪਟਰ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਮਾਹਰ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਪੁਲਾੜ ਵਿੱਚ ਉੱਡ ਸਕਦੀ? ਬੱਸ ਉਸ ਨੇ ‘ਨਾਸਾ’ ਨੂੰ ਅਰਜ਼ੀ ਭੇਜ

ਦਿੱਤੀ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਦੂਜੀ ਵਾਰ 1998 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ 'ਨਾਸਾ' ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਲਾੜ ਵਿੱਚ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਲਈ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਵਾਸਤੇ ਚੁਣ ਲਿਆ। ਅੱਠ ਸਾਲ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਉਪਰੰਤ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੁਲਾੜੀ ਸਟੇਸ਼ਨ ਉੱਤੇ ਸੱਤ ਮੈਂਬਰੀ ਟੀਮ ਨਾਲ 9 ਦਸੰਬਰ, 2006 ਈਸਵੀ ਨੂੰ 'ਡਿਸਕਵਰੀ' ਨਾਂ ਦੇ ਪੁਲਾੜੀ ਜਹਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਅੰਬਰਾਂ ਦੀ ਉਡਾਰੀ ਭਰਨ ਲਈ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੀ ਉਚਾਈ ਉੱਤੇ ਅੰਬਰਾਂ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮ ਰਿਹਾ ਇਹ ਪੁਲਾੜੀ ਸਟੇਸ਼ਨ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਭਲਾਈ ਅਤੇ ਪੁਲਾੜੀ ਖੋਜ ਬਾਰੇ ਨਵੇਂ-ਨਵੇਂ ਤਜਰਬੇ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸੁਨੀਤਾ ਨੇ ਇਸ ਪੁਲਾੜੀ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਤੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ 195 ਦਿਨ ਪੁਲਾੜ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਨਵਾਂ ਰਿਕਾਰਡ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਇਸਤਰੀ ਦੁਆਰਾ ਪੁਲਾੜ ਵਿੱਚ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਚਾਰ ਵਾਰ ਪੁਲਾੜੀ ਜਹਾਜ਼ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ 'ਸਪੇਸ-ਵਾਕਿੰਗ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਇਸਤਰੀ ਵੱਲੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸਪੇਸ-ਵਾਕਿੰਗ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ 29 ਘੰਟੇ 17 ਮਿੰਟ ਸਪੇਸ-ਵਾਕਿੰਗ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਇੱਕ ਰਿਕਾਰਡ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਪੁਲਾੜੀ-ਜਹਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀ ਟ੍ਰੈਂਡ-ਮਿੱਲ ਉੱਤੇ ਹੀ ਦੌੜ ਕੇ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਹੋ ਰਹੀ ਬੋਸਟਨ ਮੈਰਾਥਨ ਦੌੜ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਕੇ ਵੀ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਰਿਕਾਰਡ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਚਾਰ ਰਿਕਾਰਡ ਬਣਾ ਕੇ ਸੁਨੀਤਾ 22 ਜੂਨ, 2007 ਈਸਵੀ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ 'ਐਟਲਾਂਟਿਸ' ਨਾਂ ਦੇ ਪੁਲਾੜੀ ਜਹਾਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਆਈ।

ਭਾਰਤੀ-ਅਮਰੀਕੀ ਪੁਲਾੜ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਸੁਨੀਤਾ ਵਿਲੀਅਮਜ਼ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਵਿਲੱਖਣ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਬਦਲੇ ਭਾਰਤ ਦਾ ਸਰਬੋਤਮ ਸਿਵਲੀਅਨ ਪੁਰਸਕਾਰ 'ਪਦਮ-ਭੂਸ਼ਣ' ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸੁਨੀਤਾ ਵਿਲੀਅਮਜ਼ ਤੋਂ ਮਾਨਵਤਾ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਪੁਲਾੜ ਦੀ ਖੋਜ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਚੰਗੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਆਸ ਹੈ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਸੁਨੀਤਾ ਵਿਲੀਅਮਜ਼ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਿੱਥੋਂ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀ ਸਨ ?
- (ਅ) ਸੁਨੀਤਾ ਵਿਲੀਅਮਜ਼ ਦਾ ਜਨਮ ਕਦੋਂ ਅਤੇ ਕਿੱਥੇ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਭੈਣ-ਭਰਾ ਸਨ ?
- (ੲ) ਸੁਨੀਤਾ ਵਿਲੀਅਮਜ਼ ਦੇ ਬਚਪਨ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰੋ।
- (ਸ) ਸੁਨੀਤਾ ਵਿਲੀਅਮਜ਼ ਨੇ ਵਿੱਦਿਆ ਕਿੱਥੇ ਅਤੇ ਕਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ?
- (ਹ) ਸੁਨੀਤਾ ਨੂੰ ਪੁਲਾੜ-ਯਾਤਰਾ ਦੀ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਅਤੇ ਕਦੋਂ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ?
- (ਕ) ਸੁਨੀਤਾ ਵਿਲੀਅਮਜ਼ ਨੇ ਪੁਲਾੜੀ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਤੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੀ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ?

(ਖ) ਸੁਨੀਤਾ ਵਿਲੀਅਮਜ਼ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਕਦੋਂ ਵਾਪਸ ਆਈ ਤੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹੜੇ ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ?

2. ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਤਕਨੀਸ਼ਨ	:	ਕਲਾ-ਨਿਪੁੰਨ ਵਿਅਕਤੀ
ਸਦੀ	:	ਸੌ ਸਾਲ
ਅਥਲੈਟਿਕਸ	:	ਦੌੜਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ
ਮਾਹੌਲ	:	ਵਾਤਾਵਰਨ, ਆਲ੍ਹਾ-ਦੁਆਲਾ
ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ	:	ਸਿਖਲਾਈ
ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ	:	ਕੁਦਰਤ
ਮੈਰਾਥਨ ਤਰਾਕੀ	:	ਲੰਮੀ ਦੂਰੀ ਦਾ ਤਰਾਕੀ-ਮੁਕਾਬਲਾ
ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਤਾ	:	ਮੁਕਾਬਲਾ
ਨੈਵਲ	:	ਜਲ-ਸੈਨਾ ਸੰਬੰਧੀ
ਸਪੇਸ-ਵਾਕਿੰਗ	:	ਪੁਲਾੜ ਵਿੱਚ ਤੁਰਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ
ਟ੍ਰੈੱਡ-ਮਿੱਲ	:	ਉਹ ਮਸ਼ੀਨ ਜਿਸ ਦਾ ਪਟਾ ਘੁੰਮਦਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਤੁਰਿਆ ਜਾਂ ਦੌੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ।
ਵਿਲੱਖਣ	:	ਅਨੋਖਾ, ਅਜੀਬ
ਪੁਰਸਕਾਰ	:	ਇਨਾਮ

3. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ, ਅੰਬਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਡਾਰੀਆਂ ਮਾਰਨੀਆਂ, ਔਖ-ਸੌਖ ਝਾਗਣਾ, ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ, ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ, ਨਾਗਰਿਕਤਾ

ਯੋਜਕ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ:-

4. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕਾਂ 'ਚੋਂ ਯੋਜਕ ਲੱਭ ਕੇ ਲਿਖੋ:

- (ੳ) ਉਹ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਭਾਵੇਂ ਜੰਮੀ ਨਹੀਂ ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਇੱਕ ਭਾਰਤੀ ਡਾਕਟਰ ਦੀਪਕ ਪਾਂਡੇ ਦੀ ਧੀ ਹੈ।
- (ਅ) ਉਸ ਦਾ ਇੱਕ ਭਰਾ ਤੇ ਇੱਕ ਭੈਣ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਸਨ।
- (ੲ) ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਪੁਲਾੜ-ਯਾਤਰੀ ਦੀ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਵਜੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹੈਲੀਕਾਪਟਰ ਚਲਾਉਣਾ ਸਿੱਖਣਾ ਪਿਆ ਸੀ।
- (ਸ) ਸੁਨੀਤਾ ਨੇ ਇਸ ਪੁਲਾੜੀ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਤੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਅਧਿਆਪਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੁਲਾੜ ਸੰਬੰਧੀ ਹੋਰ ਰੋਚਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ।

ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ

ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਜਨਮ-ਭੂਮੀ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪਵਿੱਤਰ ਦਰਸ਼ਨੀ ਥਾਂਵਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਚੋਂ ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ, ਕਿਲ੍ਹਾ ਅਨੰਦਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਭੋਰਾ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਥੜਾ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੀਸਗੰਜ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਆਦਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਧਾਰਮਿਕ, ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਵੀ ਵੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

13 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1999 ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਤ੍ਰੈ-ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਦੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਵਿਰਾਸਤ ਯਾਦਗਾਰੀ ਭਵਨ-ਸਮੂਹ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਰਸਮੀ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਦੇ ਭਵਨ-ਨਿਰਮਾਣ ਕਲਾ-ਮਾਹਰ ਮੋਸ਼ੇ ਸੈਫਦੀ ਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ। 12 ਸਾਲ 7 ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਤਹਿਤ ਵਿਰਾਸਤ-ਏ- ਖ਼ਾਲਸਾ 25 ਨਵੰਬਰ, 2011 ਈ: ਨੂੰ ਬਣ ਕੇ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ 27 ਨਵੰਬਰ, 2011 ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਇਹ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਦਾ ਮੂਲ ਉਦੇਸ਼ ਅਮੀਰ ਸਿੱਖ-ਵਿਰਾਸਤ, ਸਿੱਖ-ਗੁਰੂਆਂ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਦੀਵੀ ਸੰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅਜੋਕੀ ਅਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦਾ ਚਿਤਰਨ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਸ਼ਿਵਾਲਿਕ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹਨ। 120 ਏਕੜ 'ਚ ਫੈਲੇ ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਜਾਂ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਇਮਾਰਤ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੀਆਂ। ਇਸ ਦਾ ਮਟਮੈਲਾ ਰੰਗ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਹੋਣ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ-ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਰੇਤੀਲਾ ਪੱਥਰ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਫ਼ਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਦੀ ਯੋਗ ਅਗਵਾਈ 'ਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਅੰਦਰ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣ ਲਈ ਕਿਲ੍ਹਾ ਅਨੰਦਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਅਤੇ ਭਵਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਾਰਕਿੰਗ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਪਾਸ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਊਂਟਰ ਖੋਲ੍ਹੇ ਗਏ ਹਨ। ਸਵੇਰੇ 8 ਵਜੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਾਮੀਂ 8 ਵਜੇ ਤੱਕ ਵੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਨਿਰਵਿਘਨ ਪਾਸ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਪਾਸ ਰਾਹੀਂ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ 10 ਦਰਸ਼ਕ ਕੇਵਲ 2 ਘੰਟਿਆਂ ਲਈ ਅੰਦਰ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਲਗ-ਪਗ 7 ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ 8 ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਦਰਸ਼ਕ ਇੱਥੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਅਤੇ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਵੀ ਆਉਂਦੇ-ਜਾਂਦੇ ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਵੇਖਣ ਲਈ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਸਾਲ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੀ ਇੱਥੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਈ ਹਰ ਇੱਕ ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ 10 ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਡੀਓ-ਨੈਰੇਟਿਵ ਤਕਨੀਕ ਰਾਹੀਂ ਵੇਖ ਸਕਣ।

ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਹਰੇਕ ਸੋਮਵਾਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਬਾਕੀ 6 ਦਿਨ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਜਾਇਬ ਘਰਾਂ ਦੀ ਤਰਜ਼ 'ਤੇ ਇੱਥੇ ਗਣਤੰਤਰਤਾ ਦਿਵਸ, ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਿਵਸ, ਗਾਂਧੀ-ਜਯੰਤੀ, ਦਸਹਿਰੇ ਅਤੇ ਦਿਵਾਲੀ ਦੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਛੁੱਟੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਕਿਲ੍ਹਾ ਅਨੰਦਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ 'ਤੇ ਸ਼ਿਵਾਲਿਕ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ, ਆਸ-ਪਾਸ ਦਾ ਹਰਿਆਵਲ ਭਰਿਆ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੂਰਬ ਵਾਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣ 'ਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀ-ਭੁੱਲ੍ਹੀ ਪਾਰਕਿੰਗ ਅਤੇ ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ-ਲੰਮੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵੇਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਦਾਖ਼ਲੇ ਸਮੇਂ ਸੁਰੱਖਿਆ-ਕਰਮਚਾਰੀ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨ ਦੀ ਅਸਲੇ ਅਤੇ ਵਿਸਫੋਟਕ ਸਮਗਰੀ ਦੇ ਸ਼ੱਕ 'ਚ ਪੜਤਾਲ ਕਰਕੇ ਅੱਗੇ ਤੋਰਦੇ ਹਨ।

ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੇ ਭਵਨ-ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਦਿਸ਼ਾ 'ਚ ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਤਹਿਤ ਪੁਸਤਕਾਲਾ, 400 ਸੀਟਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲਾ ਸ੍ਰੋਤਾ-ਭਵਨ ਅਤੇ 1200 ਵਰਗ ਮੀਟਰ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ-ਹਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਭਾਗ ਤਹਿਤ 7 ਏਕੜ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਅੰਦਰ ਮੌਜੂਦ ਕੈਫੇਟੇਰੀਆ 'ਚੋਂ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਪੈਸੇ ਖਰਚ ਕੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਯੋਗ ਵਸਤਾਂ ਖਰੀਦ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਭਵਨ ਦੇ ਤੀਸਰੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸ਼ਤੀ-ਇਮਾਰਤ, ਢੋਲ-ਇਮਾਰਤ, ਪੰਜ ਫੁੱਲ-ਪੱਤੀ ਇਮਾਰਤ ਅਤੇ ਦੂਜ ਦੇ ਚੰਦ ਜਾਂ ਕਲਗੀਨੁਮਾ ਇਮਾਰਤ ਦੀ ਹਰ ਇੱਕ ਗੈਲਰੀ ਵੇਖਣਯੋਗ ਹੈ।

ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਨਾਲ 165 ਮੀਟਰ ਲੰਮਾ ਪੁਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ 'ਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਰਸ਼ਕ ਗਠੜੀ-ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਲਈ ਵਾਸ਼-ਰੂਮ, ਅਗਵਾਈ-ਕੇਂਦਰ ਤੇ ਸੁਆਗਤੀ-ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਕਿਸ਼ਤੀ-ਇਮਾਰਤ ਦੇ ਬਾਹਰ ਕੰਧ ਉੱਪਰ ਲੱਗੀ ਸਕਰੀਨ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਅੰਦਰਲੀ ਹਰ ਇੱਕ ਗੈਲਰੀ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ ਜਿਹੀ ਫਿਲਮ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀ ਕਿਸ਼ਤੀਨੁਮਾ ਇਮਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਪਹਿਲੀ ਗੈਲਰੀ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬ ਤੱਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਰੰਗਲੀ ਝਾਕੀ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਅੰਦਰ ਵੜਦਿਆਂ, ਚਿੜੀਆਂ ਦੇ ਬੋਲਣ ਦੀ ਅਵਾਜ਼, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨਾਂ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਿਕ ਬੋਲ ਸਵੇਰ ਹੋਣ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਆਕਰਸ਼ਕ ਚਿੱਤਰ-ਕਲਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਰਾਤ ਪੈਣ ਤੱਕ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਖੂਬਸੂਰਤ ਝਲਕੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਕਿਸ਼ਤੀ-ਇਮਾਰਤ ਦੀ ਛੱਤ ਵੱਲ ਉੱਪਰ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਕੱਚ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜਦੋਂ ਹੇਠਾਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਖੂਹ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਣੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਮੂੰਹ-ਬੋਲਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬਾਗ਼-ਫੁਲਕਾਰੀ ਦੇ ਉੱਤਮ ਨਮੂਨੇ ਵੀ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਗੈਲਰੀ ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਲਸਾਈ ਰੰਗ 'ਚ ਰੰਗੇ ਅਨੇਕਾਂ ਚਿੱਤਰ-ਕਲਾ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਤਿਕੋਣਨੁਮਾ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਦੂਸਰੀ ਗੈਲਰੀ 'ਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣ ਲੱਗਿਆਂ, ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਡੀਓ-ਗਾਈਡ ਅਰਥਾਤ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸੁਣਨਯੋਗ ਯੰਤਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਆਡੀਓ-ਗਾਈਡ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਨਮੂਨਾ-ਮਾਤਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੁਣਨਯੋਗ ਯੰਤਰ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਦਰਸ਼ਕ ਜਿਸ ਵੀ ਗੈਲਰੀ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਅਤੇ ਦਿਵਿਆ ਦੱਤਾ ਜਦੋਂਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ 'ਤੇ ਕਬੀਰ ਬੇਦੀ ਦੀਆਂ ਮਧੁਰ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਕੰਨੀਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਗੈਲਰੀ ਵਿੱਚ ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਬਾਰੇ ਕਈ ਪੱਖਾਂ 'ਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਗੈਲਰੀ ਰਾਹੀਂ ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ 'ਚ ਲੋਧੀ-ਵੰਸ਼, ਕਰਮ-ਕਾਂਡ, ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਜਾਤੀ-ਪ੍ਰਥਾ, ਔਰਤ ਦੀ ਤਰਸਯੋਗ ਸਥਿਤੀ, ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਐਸ਼ਪ੍ਰਸਤੀ ਤੇ ਨੁਕਸਦਾਰ ਕਰ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਵਰਨਣ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀ ਢੋਲ-ਇਮਾਰਤ ਵਿੱਚ ਤੀਸਰੀ ਗੈਲਰੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਤਾਰਾ-ਮੰਡਲ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਤੇਜ ਨੂੰ ੧੯ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ 2462 ਜਗਦੇ ਮੋਤੀਨੁਮਾ ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਸੁਣਨਯੋਗ ਯੰਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਮੂਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸੁਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਭਵਨ ਦੀ ਫੁੱਲ-ਪੱਤੀ ਇਮਾਰਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਹਿਲੇ ਸਿੱਖ-ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤੱਕ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਜੀਵਨ, ਰਚਨਾ ਤੇ ਕੌਮ ਨੂੰ ਦੇਣ ਬਾਰੇ ਵਡਮੁੱਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕੰਧ-ਚਿੱਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਇਮਾਰਤ ਦੇ ਪੰਜ ਪੱਤੇ ਜਿੱਥੇ ਪਹਿਲੇ ਪੰਜ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਸਿੱਖ-ਧਰਮ 'ਚ 'ਪੰਜ' ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਵੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪੰਜ ਫੁੱਲ-ਪੱਤੀ ਇਮਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਚੌਥੀ ਗੈਲਰੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ, ਉਦਾਸੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਮੂੰਹ-ਬੋਲਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ।

ਪੰਜਵੀਂ ਗੈਲਰੀ 'ਚੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਖੇਤੀ ਕਰਨ, ਬਾਣੀ-ਰਚਨਾ ਕਰਨ, ਅਚਲ ਬਟਾਲੇ ਤੇ ਪਾਕਪਟਨ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਦੇ ਜ਼ਿਕਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ ਸੌਂਪਣ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਛੇਵੀਂ ਗੈਲਰੀ 'ਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ,

ਬਾਣੀ-ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ-ਪ੍ਰਚਾਰ ਬਾਰੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਗਿਆਨ 'ਚ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਗੈਲਰੀ 'ਚੋਂ ਤੀਸਰੇ ਗੁਰੂ ਅਰਮਦਾਸ ਜੀ ਦੁਆਰਾ 22 ਮੰਜੀਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ, ਲੰਗਰ-ਪ੍ਰਥਾ ਦੀ ਰਵਾਇਤ, ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਦਸ਼ਾ 'ਚ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਯਤਨ, ਸ੍ਰੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਖੇ ਬਾਉਲੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ, ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਕੀਮਤੀ ਗਿਆਨ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜ-ਪੱਤੀ ਇਮਾਰਤ ਦੀ ਸੱਤਵੀਂ ਗੈਲਰੀ ਚੌਥੇ ਸਿੱਖ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ, ਕੀਰਤਨ-ਪਰੰਪਰਾ ਤੇ ਬਾਣੀ-ਰਚਨਾ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਦਰਸ਼ਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਸਾਰੀ, ਸ੍ਰੀ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਸੰਕਲਨ, ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਆਦਿ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵੇਰਵੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅੱਠਵੀਂ ਗੈਲਰੀ 'ਚੋਂ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀ ਨੌਂਵੀਂ ਗੈਲਰੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਤੱਤੀ ਤਵੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੈਲਰੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਇਮਾਰਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਸ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਬਾਹਰ ਛੱਤ 'ਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀ, ਢੁਕਵੀਂ ਥਾਂ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਤਵੀ ਦੇ ਕੋਲ ਖੜ੍ਹ ਕੇ ਕਿਸਤੀ-ਇਮਾਰਤ ਦੀ ਛੱਤ ਉੱਪਰ ਰੋਕੇ ਪਾਣੀ 'ਚੋਂ ਕਿਲ੍ਹਾ ਅਨੰਦਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਝਲਕ ਸਾਫ਼ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਦਸਵੀਂ ਗੈਲਰੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਵੱਡੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਕੋਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀਆਂ ਮੀਰੀ-ਪੀਰੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਕ ਦੋ ਲੰਮੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਵੇਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀ ਕ੍ਰੀਸੈਂਟ ਅਰਥਾਤ ਦੂਜੇ ਦੇ ਚੰਦ ਜਾਂ ਕਲਗੀਨੁਮਾ ਇਮਾਰਤ 'ਚ ਸਥਾਪਿਤ ਗਿਆਰ੍ਹਵੀਂ ਗੈਲਰੀ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ, ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਕਾਰਜ ਤੇ ਲੜਾਈਆਂ ਬਾਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵੇਰਵੇ ਵੇਖਣ-ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਗੈਲਰੀ 'ਚੋਂ ਕੁਝ ਜਾਣਕਾਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਏ ਜੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਵੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ।

ਬਾਰ੍ਹਵੀਂ ਗੈਲਰੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਗੈਲਰੀ 'ਚੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਸੰਬੰਧੀ ਗਿਆਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਣ, ਜੁਲਮ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਲੜਾਈਆਂ ਕਰਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਿੱਗਰ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਖਾਂ 'ਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ 13 ਅਪਰੈਲ, 1699 ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਆਕਰਸ਼ਕ ਝਾਕੀ ਤੁਸੀਂ ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਗੈਲਰੀ 'ਚੋਂ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਚੌਦਵੀਂ ਗੈਲਰੀ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਦੀਵੀ ਸੰਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਸੰਘਰਸ਼, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਯੁੱਧਾਂ, ਸਰਬੰਸ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਤੇ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਲੜ ਲਾਉਣ ਬਾਰੇ ਵੇਰਵੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਢੰਗਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਯੰਤਰ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾ ਕੇ ਦਰਸ਼ਕ ਆਖ਼ਰੀ ਗੈਲਰੀ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੇ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾ

ਰਹੀ ਹੈ। ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਇੱਕ ਦਾਨ-ਕੇਂਦਰ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਦਰਸ਼ਕ ਸ੍ਰੀ-ਇੱਛਾ ਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਧਰਮ, ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਇਸ ਅਜੂਬੇ ਲਈ ਦੂਰ ਬੈਠੇ ਦਾਨੀ ਸੱਜਣ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਦਾਨ ਦੇ ਪਾਤਰ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਦਾਨ ਇਕੱਤਰੀਕਰਨ-ਕੇਂਦਰ ਤੋਂ ਦਰਸ਼ਕ ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁਫ਼ਤ 'ਚ ਸਾਹਿਤ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਫ਼ਾਈ ਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਝਲਕ ਪ੍ਰਤੱਖ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਸੁਰੱਖਿਆ-ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਤੇ ਨੀਲੇ-ਪੀਲੇ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਬਾਣਿਆਂ 'ਚ ਸਜੇ ਕੁਸ਼ਲ ਅਗਵਾਈਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਲੁੜੀਂਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਸਹਾਇਤਾ ਤੇ ਅਗਵਾਈ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਰੀਰਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਪਾਹਜ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਲਈ ਸੀਮਿਤ ਤੁਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਕੁਰਸੀਆਂ ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਬਿਮਾਰ ਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਵਿਅਕਤੀ ਲਿਫ਼ਟ ਦਾ ਵੀ ਸਹਾਰਾ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਭਵਨ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਤਾਪਮਾਨ ਨੂੰ ਗਰਮੀ-ਸਰਦੀ 'ਚ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਪੁਖਤਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਹਨ ਜਿਸ ਦੇ ਮੱਦੇ-ਨਜ਼ਰ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਲਈ ਕੁਝ ਮਨਾਹੀਆਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਗੈਲਰੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤਸਵੀਰਾਂ ਖਿੱਚਣ ਤੇ ਮੂਵੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਮਨਾਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗੈਲਰੀ ਅੰਦਰ ਕੈਮਰੇ, ਮੋਬਾਈਲ ਫ਼ੋਨ, ਹਥਿਆਰ, ਖਾਧ-ਸਮਗਰੀ, ਥੈਲੇ, ਪਾਲਤੂ ਜਾਨਵਰ, ਸੰਗੀਤਿਕ ਯੰਤਰ, ਛਤਰੀ ਤੇ ਨਸ਼ਾ ਆਦਿ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਭਵਨ ਦੀਆਂ ਕੌਮਲ-ਕਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾਲ ਛੂਹ ਕੇ ਵੇਖਣ ਦੀ ਵੀ ਮਨਾਹੀ ਹੈ।

ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀਆਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਤਿਆਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗੈਲਰੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੱਕ ਦੇ ਧਰਮ, ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਸਜੀਵ ਚਿਤਰਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪੜਾਅ ਤਹਿਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ, ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਾਂ, ਰਿਆਸਤੀ ਰਾਜ, ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਲਈ ਅੰਦੋਲਨ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਿਕ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਨਵੀਆਂ ਗੈਲਰੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਦਰਸਾਏ ਜਾਣ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਹੈ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

(1) ਦੱਸੋ :-

- (ੳ) ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਿੱਥੇ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ?
- (ਅ) ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦਾ ਮੂਲ ਉਦੇਸ਼ ਕੀ ਹੈ ?
- (ੲ) ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੇ ਪੱਛਮੀ ਤੇ ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਦੱਸੋ।
- (ੳ) ਕਿਸ਼ਤੀ-ਇਮਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਪਹਿਲੀ ਗੈਲਰੀ 'ਚ ਕੀ ਕੁਝ ਵੇਖਣ-ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ?
- (ਕ) ਢੋਲ-ਇਮਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕੀ ਕੁਝ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ?
- (ਖ) ਪੰਜ ਫੁੱਲ-ਪੱਤੀ ਇਮਾਰਤ 'ਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਪੰਜ ਗੈਲਰੀਆਂ 'ਚੋਂ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ?

- (ਗ) ਕ੍ਰੀਸੈਂਟ ਅਰਥਾਤ ਦੂਜ ਦੇ ਚੰਦ ਜਾਂ ਕਲਗੀਨੁਮਾ ਇਮਾਰਤ 'ਚ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਗੈਲਰੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿਓ।
- (ਘ) ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਵਿੱਚ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਲਈ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਮਨਾਹੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਹਨ ?
- (ਙ) ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ 'ਚ ਭਵਿਖ ਦੀਆਂ ਗੈਲਰੀਆਂ 'ਚ ਕੀ ਕੁਝ ਦਰਸਾਏ ਜਾਣ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਹੈ ?

2 ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ:-

ਤ੍ਰੈ-ਸ਼ਤਾਬਦੀ	:	300 ਸਾਲਾ
ਸਦੀਵੀ	:	ਸਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਚਿਰ-ਸਥਾਈ
ਮਟਮੈਲਾ	:	ਮਿੱਟੀ-ਰੰਗਾ
ਪ੍ਰਾਚੀਨ	:	ਪੁਰਾਣਾ, ਪੁਰਾਤਨ
ਪਾਰਕਿੰਗ	:	ਮੋਟਰ-ਗੱਡੀਆਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ
ਨਜ਼ਦੀਕ	:	ਨੇੜੇ, ਕੋਲ
ਨਿਰਵਿਘਨ	:	ਰੁਕਾਵਟ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਲਗਾਤਾਰ
ਵਿਸ਼ਵੋਟਕ	:	ਧਮਾਕਾਖ਼ੇਜ਼
ਗਠੜੀ-ਘਰ	:	ਸਮਾਨ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ
ਗੈਲਰੀ	:	ਚਿੱਤਰਸ਼ਾਲਾ, ਕਲਾ-ਭਵਨ
ਸੰਕਲਨ	:	ਸੰਪਾਦਨ
ਵਾਸ਼-ਰੂਮ	:	ਪਖਾਨਾ
ਇਕੱਤਰੀਕਰਨ	:	ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ
ਇੰਤਜ਼ਾਮ	:	ਪ੍ਰਬੰਧ
ਪੁਖਤਾ	:	ਠੋਸ, ਨਿੱਗਰ, ਤਸੱਲੀਬਖ਼ਸ਼
ਮੱਦੇ-ਨਜ਼ਰ	:	ਧਿਆਨ 'ਚ ਰੱਖਦਿਆਂ
ਤਜਵੀਜ਼	:	ਯੋਜਨਾ

3. ਵਾਕਾਂ 'ਚ ਵਰਤੋ:-

ਤ੍ਰੈ-ਸ਼ਤਾਬਦੀ, ਰੂਪ-ਰੇਖਾ, ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼, ਫੁੱਲ-ਪੱਤੀ, ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਤਾਰਾ-ਮੰਡਲ, ਕੰਧ-ਚਿੱਤਰ, ਰੱਖ-ਰਖਾਅ, ਸ੍ਰੈ-ਇੱਛਾ, ਕੋਮਲ-ਕਲਾਵਾਂ

4. ਖ਼ਾਲੀ ਥਾਂਵਾਂ ਭਰੋ:-

- (ੳ) ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ..... ਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ।
- (ਅ) ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ..... 'ਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

- (ੲ) ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ 'ਚ ਹਰੇਕਛੁੱਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- (ਸ) ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ 'ਚ ਪੱਛਮੀ ਹਿੱਸੇ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਨੂੰਲੰਮਾ ਪੁਲ ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ।

5. ਠੀਕ/ਗ਼ਲਤ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰੋ:

- (ਹ) ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਲਈ ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਹੀ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। (ਠੀਕ/ਗ਼ਲਤ)
- (ਸ) ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀ ਬਿਹਤਰੀ ਤੇ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਆਮ ਲੋਕ ਵੀ ਦਾਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। (ਠੀਕ/ਗ਼ਲਤ)
- (ਹ) ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ 'ਚ ਦੂਜੇ ਪੜਾਅ ਤਹਿਤ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਜੋੜਨ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਹੈ। (ਠੀਕ/ਗ਼ਲਤ)

(6) ਵਿਆਕਰਨ: ਵਿਸਮਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਦੁਹਰਾਈ:-

- (ੳ) “ਵਾਹ! ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਿੰਨਾ ਸੁੰਦਰ ਹੈ!”
- (ਅ) “ਬੱਲੇ! ਤੂੰ ਸਾਰੇ ਚਿੱਤਰ ਵੇਖ ਲਏ ਨੇ!”
- (ੲ) “ਹਾਏ! ਮੈਂ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਦਾ-ਚੜ੍ਹਦਾ ਥੱਕ ਗਿਆ ਹਾਂ।”
- (ਹ) “ਵੇਖੀਂ! ਕਿਸੇ ਕਲਾ-ਕ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾ ਲਾਵੀਂ।”

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ:-

ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਵੇਖ ਕੇ ਆਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੇ।

ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ:-

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਂ ਮਿਲਨ 'ਤੇ ਸਕੂਲ-ਮੁਖੀ ਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਸਹਿਮਤੀ ਨਾਲ ਵਿਰਾਸਤ-ਏ-ਖ਼ਾਲਸਾ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਟੂਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਕੇ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾਵੇ।

ਮਿਲਖੀ ਦਾ ਵਿਆਹ

ਬਾਂਦਰ ਦੇ ਮਨ ਫੁਰਿਆ ਫੁਰਨਾ,
ਬੰਨ੍ਹ ਸਿਹਰਾ ਲਾੜਾ ਬਣ ਟੁਰਨਾ।
ਜੇ ਕੋਈ ਨੱਥੇ ਵਿਆਹ ਲਿਆਵਾਂ,
ਚੁੱਲ੍ਹੇ 'ਤੇ ਨਾ ਹੱਥ ਸੜਾਵਾਂ।
ਮਨ ਵਿੱਚ ਕਰ ਕੇ ਸੋਚ-ਵਿਚਾਰ,
ਨਾਂ ਕਢਾਇਆ ਵਿੱਚ ਅਖ਼ਬਾਰ।
ਮਿਲਖੀ ਨਾਂ, ਵਲਾਇਤੋਂ ਆਇਆ,
ਸੂਟ-ਬੂਟ ਤੇ ਹੋਟ ਸਜਾਇਆ।
ਇੱਕ ਸਿਆਣੀ ਨੱਥੇ ਲੱਭੇ,
ਅੱਗੇ-ਪਿੱਛੇ, ਸੱਜੇ-ਖੱਬੇ।
ਨਾ ਪੈਸਾ, ਨਾ ਦਾਜ-ਦਹੇਜ਼,
ਜਾਤ-ਪਾਤ ਤੋਂ ਕਰਾਂ ਗੁਰੇਜ਼।

ਬੱਸ ਨੱਥੋ ਚਾਹੀਦੀ ਉਹ,
 ਸਰਨਾਂਵਾਂ ਪੜ੍ਹ ਲੈਂਦੀ ਜੋ।
 ਇੱਧਰੋਂ ਖਤ ਤੇ ਉੱਧਰੋਂ ਤਾਰਾਂ,
 ਮਿਲਖੀ ਦੇ ਹੋ ਗਏ ਪੈਂ-ਬਾਰਾਂ।
 ਮਿਲਖੀ ਨੱਥੋ ਲੱਭ ਲਿਆਂਦੀ,
 ਲਾਲ ਘੱਗਰੀ ਲਾਲ ਪਰਾਂਦੀ।
 ਗੱਡੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਈ ਨੱਥੋ,
 ਪੈਰੀਂ ਝਾਂਜਰ ਪਾਈ ਨੱਥੋ।
 ਵਾਹ ਬਈ, ਨੱਥੋ! ਵਾਹ ਬਈ, ਵਾਹ!
 ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਦਾ ਕਿੱਡਾ ਚਾਅ!
 ਪਰ ਚੰਦਰੀ ਦੇ ਸੜ ਗਏ ਭਾਗ,
 ਮਿਲਖੀ ਤਾਂ ਟੋਭੇ ਦੀ ਗਾਦ!
 ਆਖੇ ਇਹ ਕੀ ਕੀਤਾ ਰੱਬਾ,
 ਗੰਦਾ-ਰਹਿਣਾ ਮਾਲਕ ਲੱਭਾ!
 ਮੂੰਹ ਧੌਂਦਾ ਨਾ ਦਾਤਣ ਕਰਦਾ,
 ਪੀਂਦਾ ਦਾਰੂ, ਖਾਂਦਾ ਜ਼ਰਦਾ।
 ਉਹ ਸੀ ਗਿੱਝਿਆ ਗੰਦਾ ਰਹਿਣਾ,
 ਵਹੁਟੀ ਦਾ ਕਦ ਮੰਨੇ ਕਹਿਣਾ?
 ਰੁੱਸ ਕੇ ਟੁਰ ਗਈ ਨੱਥੋ ਪੇਕੇ,
 ਕੋਠੇ ਚੜ੍ਹ-ਚੜ੍ਹ ਮਿਲਖੀ ਵੇਖੇ।
 ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਅੱਗ ਨਾ, ਘੜੇ 'ਚ ਪਾਣੀ,
 ਤਾਹਨੇ ਦਿੰਦੇ, ਸਾਰੇ ਹਾਣੀ।
 ਦਿਨ, ਮਹੀਨੇ ਗੁਜ਼ਰੇ ਸਾਲ।
 ਮਿਲਖੀ ਤਾਂ ਹਾਲੋਂ-ਬੇਹਾਲ।
 ਆਖਰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਮਨ ਬਣਾ,
 ਸਹੁਰੇ ਟੁਰਿਆ ਸਜ-ਸਜਾ।
 ਨ੍ਰਾਤਾ, ਧੌਤਾ, ਸੁਰਮਾ ਪਾਇਆ,
 ਨੱਥੋ ਅੱਗੇ ਜਾ ਮਟਕਾਇਆ।

ਹੱਥ ਜੋੜ, ਉਸ ਅਰਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰੀ,
 ਗੱਲ ਸੁਣ ਮੇਰੀ, ਨੱਥੋ ਪਿਆਰੀ!
 ਮੇਰੀ ਅਕਲ ਟਿਕਾਣੇ ਆਈ।
 ਡਾਢੀ ਚੰਗੀ ਰਹੇ ਸਫਾਈ।
 ਨਾ ਸਿਗਰਟ, ਨਾ ਦਾਰੂ-ਜ਼ਰਦਾ,
 ਸਭ ਕਾਸੇ ਤੋਂ ਤੋਬਾ ਕਰਦਾ।
 ਚੱਲ ਹੁਣ, ਉੱਠ ਤੁਰ, ਕਰ ਨਾ ਦੇਰ,
 ਤੇਰੇ ਬਿਨ ਘਰ ਪਿਆ ਹਨੇਰ।
 ਮਨ ਨੱਥੋ ਦੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਚਾਅ,
 ਟੁਰ ਪਈ ਨੱਥੋ, ਵਾਹ ਬਈ, ਵਾਹ!
 ਮਿਲਖੀ ਟਮ-ਟਮ ਪਿਆ ਚਲਾਵੇ,
 ਨੱਥੋ 'ਵਾ ਵਿੱਚ ਉੱਡਦੀ ਜਾਵੇ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ:-

- (ੳ) ਬਾਂਦਰ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜਾ ਫੁਰਨਾ ਫੁਰਿਆ ?
- (ਅ) ਬਾਂਦਰ ਨੇ ਫੁਰਨੇ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਹੜਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ?
- (ੲ) ਨੱਥੋ ਕਿਹੋ-ਜਿਹੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾ ਕੇ ਆਈ ?
- (ਸ) ਮਿਲਖੀ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਕਿਹੋ-ਜਿਹੀਆਂ ਸਨ ?
- (ਹ) ਮਿਲਖੀ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਨੱਥੋ ਨੇ ਕੀ ਕਿਹਾ ?
- (ਕ) ਮਿਲਖੀ ਨੇ ਨੱਥੋ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਮਨਾਇਆ ?
- (ਖ) ਨੱਥੋ ਦੂਜੀ ਵਾਰੀ ਕਿਵੇਂ ਆਈ ?

2. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਤੁਕਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰੋ:-

- (ੳ) ਮਨ ਵਿੱਚ ਕਰ ਕੇ ਸੋਚ-ਵਿਚਾਰ,

(ਅ) ਨ੍ਰਾਤਾ, ਧੋਤਾ, ਸੁਰਮਾ ਪਾਇਆ,

3. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਅਰਥ ਦੱਸੋ:

ਇੱਕ ਸਿਆਣੀ ਨੱਥੇ ਲੱਭੇ,
ਅੱਗੇ-ਪਿੱਛੇ, ਸੱਜੇ-ਖੱਬੇ।
ਨਾ ਪੈਸਾ, ਨਾ ਦਾਜ-ਦਹੇਜ,
ਜਾਤ-ਪਾਤ ਤੋਂ ਕਰਾਂ ਗੁਰੇਜ਼।

4. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ:

ਫੁਰਨਾ	:	ਖਿਆਲ, ਤਜਵੀਜ਼
ਗੁਰੇਜ਼	:	ਪਰਹੇਜ਼, ਟਾਲ ਦੇਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ
ਗਾਦ	:	ਟੋਭੇ ਆਦਿ ਦਾ ਚਿੱਕੜ, ਗਾਰਾ
ਗਿੱਝਿਆ	:	ਆਦੀ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਵਾਦੀ ਪੈਣਾ
ਗੁਜ਼ਰੇ	:	ਬੀਤੇ, ਲੰਘ ਗਏ
ਅਰਜ਼	:	ਬੇਨਤੀ, ਅਰਦਾਸ
ਤਾਹਨੇ	:	ਮਿਹਣੇ
ਵਾ	:	ਹਵਾ

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ:

ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਕਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਖੇਡ-ਤਮਾਸ਼ਾ ਜਾਂ ਸਰਕਸ ਆਦਿ ਵੇਖੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਬਾਕੀ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕਰੋ।

ਜਾਗੋ

ਇਮਤਿਹਾਨ ਬਿਲਕੁਲ ਨੇੜੇ ਸਨ। ਮੇਰਾ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਨਿੱਕੀ ਦਾ ਪਿੰਡ ਜਾਣ ਦਾ ਕੋਈ ਇਰਾਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮਾਮੇ ਦੇ ਵਿਆਹ 'ਤੇ ਜਾਗੋ ਕੱਢੀ ਜਾਵੇਗੀ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਭੈਣ-ਭਰਾ ਚਾਈ-ਚਾਈ ਵਿਆਹ 'ਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ।

ਸਾਡੀ ਮਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਜਾਗੋ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਨਕਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕੱਢੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਿੰਡ ਜਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਨਾਨਕਾ-ਮੇਲ ਨੂੰ ਉਡੀਕ ਰਿਹਾ ਸੀ।

“ਨਾਨਕਾ-ਮੇਲ ਕੀ ਹੁੰਦੇ?” ਮਾਤਾ ਜੀ ਤੋਂ ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਰਾਜੂ ਬੇਟੇ, ਨਾਨਕਾ-ਮੇਲ ਮਾਂ ਦੇ ਪੇਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅੰਗਾਂ-ਸਾਕਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ; ਮਾਮਾ-ਮਾਮੀ, ਨਾਨਾ-ਨਾਨੀ ਆਦਿ।”

ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਮਗਰੋਂ ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਨਾਨਕਾ-ਮੇਲ ਘਰ ਨੇੜੇ ਪੁੱਜਾ, ਆਂਢ-ਗੁਆਂਢ ਦੇ ਲੋਕ ਵੀ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਵਿਆਹ ਵਾਲੇ ਘਰ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਗੀਤ ਗਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਾ ਕਿ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਬੋਲ ਕੁਝ-ਕੁਝ ਮਖੌਲੀਆ ਸੁਰ ਵਾਲੇ ਸਨ।

ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਇੱਕ ਤਾਂ ਮਾਮੇ ਨੇ ਲਾੜੇ ਜਾਂ ਲਾੜੀ ਨੂੰ ਖਾਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ, ਵਿਆਹ ਦੀਆਂ ਕਈ ਰਸਮਾਂ ਸਮੇਂ ਮਾਮੇ-ਮਾਮੀ ਜਾਂ ਨਾਨੇ-ਨਾਨੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਨਾਨਕਿਆਂ ਪ੍ਰਤਿ ਨਿਹੇਰੇ ਵਾਲੇ ਗੀਤ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਮੈਂ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਨਿੱਕੀ ਨੇ ਖਾਰੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦੀ ਰਸਮ ਨੂੰ ਵੀ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਚਾਅ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ। ਮੇਰੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਆਹ ਵਾਲੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਮਾਈਏਂ ਪਾਉਣ ਦੀ ਰਸਮ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੇ ਪਿੰਡੇ 'ਤੇ ਹਲਦੀ, ਤੇਲ ਅਤੇ ਵੇਸਣ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਨ ਦਾ ਵਟਣਾ ਮਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਕ ਤਾਂ ਹਲਦੀ, ਤੇਲ ਅਤੇ ਵੇਸਣ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਨ ਪਿੰਡੇ ਉੱਪਰ ਮਲ ਕੇ ਨ੍ਰਾਉਣ ਨਾਲ ਪਿੰਡਾ ਨਿੱਖਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ, ਵਿਆਹ ਵਾਲੇ ਮੁੰਡੇ ਜਾਂ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਦੇ ਅਤਿ ਨੇੜਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਖਾਰੇ ਦੀ ਰਸਮ ਸਮੇਂ ਵਿਆਹ ਵਾਲੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਪਟੜੀ 'ਤੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਦਹੀਂ ਨਾਲ ਨੁਹਾਇਆ ਗਿਆ। ਨੁਹਾਉਣ ਸਮੇਂ ਕੁਝ ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਫੁਲਕਾਰੀ ਤਾਣ ਲਈ ਅਤੇ ਨਾਨਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਗੀਤ ਗਾਏ।

ਰਾਤ ਦੀ ਰੋਟੀ ਮਗਰੋਂ ਜਾਗੋ ਕੱਢਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਅਸੀਂ ਦੇਖਿਆ, ਗਾਗਰ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਪਾਣੀ ਭਰ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਗਲ ਦੇ ਚੁਫੇਰੇ ਗੁੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਆਟਾ ਲਾ ਕੇ ਉੱਤੇ ਥਾਲੀ ਟਿਕਾਈ ਗਈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੀਵੇ ਬਾਲ ਕੇ ਰੱਖੇ ਗਏ। ਪਿੱਤਲ ਦੀ ਗਾਗਰ ਦੇ ਗਲ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਚਾਰ-ਚੁਫੇਰੇ ਵਧੇ ਹੋਏ ਪੇਂਦੇ ਦੁਆਲੇ ਵੀ ਗੁੰਨਿਆ ਆਟਾ ਲਾ ਕੇ ਦੀਵੇ ਟਿਕਾਏ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਤੇਲ ਪਾ ਕੇ ਜਗਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਭ ਮਾਮੀਆਂ, ਮਾਸੀਆਂ, ਚਾਚੀਆਂ, ਤਾਈਆਂ, ਭੈਣਾਂ ਅਤੇ ਭਰਜਾਈਆਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ।

ਜਿਉਂ ਹੀ ਦੀਵਿਆਂ ਨਾਲ ਜਗਦੀ ਹੋਈ ਗਾਗਰ ਨੂੰ ਮਾਮੀ ਨੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਚੁੱਕਿਆ, ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਗੀਤਾਂ ਨਾਲ ਨੱਚਦਿਆਂ ਧਰਤੀ ਗੂੰਜਣ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਮੇਰੇ ਤੇ ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਨਿੱਕੀ ਲਈ ਇਹ ਨਜ਼ਾਰਾ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨਵਾਂ ਸੀ।

ਜਾਗੋ ਕੱਢਣ ਵਾਲੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਹਨੇਰੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਚਾਨਣ ਦੇ ਦੀਵੇ ਲੈ ਕੇ ਪਰਿਕਰਮਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਕਲੀਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਥਾਂ ਮਿਲਦੀ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਉਹ ਬੜੇ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਗਿੱਧਾ ਪਾ-ਪਾ ਨੱਚਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਚੁਫੇਰੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਠਿਆਂ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ-ਚੜ੍ਹ ਦੇਖਦੇ।

ਜਿਸ ਵੀ ਜਾਣੂ ਘਰ ਅੱਗੋਂ ਇਹ ਔਰਤਾਂ ਜਾਗੋ ਲੈ ਕੇ ਲੰਘਦੀਆਂ, ਉਸ ਘਰ ਦੇ ਮੁਖੀਏ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਘਰਵਾਲੀ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਲਈ ਹਾਸੇ-ਠੱਠੇ ਵਾਲੇ ਬੋਲ-ਬੋਲਦੀਆਂ:

ਲੰਬੜਾ ਜੋਰੂ ਜਗਾ ਲੈ ਵੇ,
 ਹੁਣ ਜਾਗੋ ਆਈ ਆ।
 ਚੁੱਪ ਕਰ ਬੀਬੀ,
 ਉੱਠ ਖੜ੍ਹਗੀ,
 ਅੜੀ ਕਰ੍ਹਗੀ,
 ਚੁੱਕਣੀ ਪਊਗੀ,
 ਲੋਰੀ ਦੇ ਕੇ ਪਾਈ ਐ,
 ਮਸਾਂ ਸੁਆਈ ਐ,
 ਜਾਗੋ ਆਈ ਐ।

ਸੁੱਤੀ ਨੂੰ ਜਗਾ ਲੈ,
ਰੁੱਸੀ ਨੂੰ ਮਨਾ ਲੈ, ਜਾਗੋ ਆਈ ਐ।

ਜਿਸ ਘਰ ਅੱਗੇ ਜਾਗੋ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਨੱਚਦਾ, ਉਸ ਘਰ ਦੇ ਲੋਕ ਦੀਵਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤੇਲ ਪਾ ਕੇ ਇਸ ਚਾਨਣ ਵੰਡਣ ਦੀ ਰਸਮ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਆਪਾ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ।

ਔਰਤਾਂ ਜਦੋਂ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦੀਆਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਘਰ ਦਾ ਓਟਾ, ਕਿਸੇ ਕੋਠੇ ਦਾ ਪਾੜਛਾ (ਪਰਨਾਲਾ), ਕਿਸੇ ਵਿਹੜੇ ਦੀ ਖੁਰਲੀ, ਕਿਸੇ ਘਰ ਦਾ ਚੁੱਲ੍ਹਾ ਢਾਹੁਣ ਦੀ ਖਰਮਸਤੀ ਵੀ ਕਰਦੀਆਂ ਜਿਸ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਮੰਮੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਜਾਗੋ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀ-ਮਨ ਦੀਆਂ ਦੱਬੀਆਂ-ਘੁੱਟੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਗੀਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਰਸਮ ਹੈ। ਚੁੱਲ੍ਹੇ- ਚੌਂਕੇ ਢਾਹੁਣਾ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਾਜ ਵੱਲੋਂ ਇਸਤਰੀ ਲਈ ਉਸਾਰੇ ਅਜਿਹੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਲਗਣ ਵਿੱਚ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਚਾਨਣ ਨੂੰ ਸਿਰ 'ਤੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਜਾਗਣ ਦਾ ਹੋਕਾ ਦੇਣਾ ਵੀ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਅਤੇ ਪਹਿਲ-ਕਦਮੀ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ।

ਜਾਗੋ ਬਾਰੇ ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਕਾਫ਼ੀ ਕੁਝ ਜਾਣ ਚੁੱਕੇ ਸਾਂ ਪਰ ਗਾਗਰ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਪਾ ਕੇ ਦੀਵੇ ਜਗਾਉਣਾ ਸਾਡੇ ਲਈ ਹਾਲੇ ਵੀ ਬੁਝਾਰਤ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਤਦ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, “ਰਾਜੂ ਬੇਟੇ। ਗਾਗਰ ਨੂੰ ਕਾਇਆਂ ਦਾ, ਦੀਵੇ ਨੂੰ ਚਾਨਣ ਦਾ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਰੂਪ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਰੱਬੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਰੂਪ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਸਮ ਦਾ ਨਾਂ ਜਾਗੋ ਇਸ ਲਈ ਪਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਵਿਆਹ ਵਾਲੇ ਮੁੰਡੇ/ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਮਹਿੰਦੀ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਔਰਤਾਂ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਾਰੀ- ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਜਾਗਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਜਾਗਣ ਦੀ ਰਸਮ ਹੀ ਜਾਗੋ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਈ। ਵਿਆਹ ਦੇ ਮੌਕੇ ਨਾਨਕਿਆਂ ਅਤੇ ਦਾਦਕਿਆਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵਿਆਹ ਵੇਲੇ ਜਾਗੋ ਕੱਢਣੀ ਚਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੂਣ- ਸਵਾਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਹਾਸੇ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਵੰਡਦੀਆਂ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਅਤੇ ਤ੍ਰੀਮਤਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਤੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਜਾਗੋ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣ ਦਾ ਇੱਕ ਮੰਤਵ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਆਹ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਕੰਮ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੇ ਹੀ ਰਲ ਕੇ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜਾਗੋ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਅਤੇ ਨਿੱਕੀ ਕਦੇ ਵੀ ਏਨਾ ਕੁਝ ਨਾ ਜਾਣ ਸਕਦੇ ਜੇਕਰ ਸਾਨੂੰ ਰਸਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਾ ਮਿਲਦਾ। ਇਉਂ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਜਾਗੋ ਦੇ ਦੀਵਿਆਂ ਦਾ ਟਿਮਟਿਮਾਉਂਦਾ ਚਾਨਣ, ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਬੋਲ ਤੇ ਗਿੱਧੇ ਦੀ ਧਮਕ ਚਿਰਾਂ ਤੱਕ ਸਾਡੇ ਚੇਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਈ ਰਹੇਗੀ।

1. ਦੱਸੋ :

- (ੳ) ਬੱਚੇ ਵਿਆਹ 'ਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਉਂ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ ?
- (ਅ) ਨਾਨਕਾ-ਮੇਲ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?
- (ੲ) ਮਾਈਏਂ ਪਾਉਣ ਦੀ ਰਸਮ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ?
- (ੳ) ਜਾਗੋ ਕਿਵੇਂ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਕੱਢੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ?
- (ਕ) ਔਰਤਾਂ ਜਾਗੋ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਿਵੇਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ?
- (ਖ) ਜਾਗੋ ਕੱਢਣ ਸਮੇਂ ਔਰਤਾਂ ਮਸਤੀ ਕਿਵੇਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ?
- (ਗ) ਜਾਗੋ ਦੀ ਇਸ ਰਸਮ ਦਾ ਇਹ ਨਾਂ ਕਿਵੇਂ ਪਿਆ ?

2. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ:

ਅੰਗ-ਸਾਕ	:	ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ
ਮਖੌਲੀਆ	:	ਮਜ਼ਾਕੀਆ
ਪਰਿਕਰਮਾ	:	ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਚੱਕਰ ਕੱਟਣਾ
ਜਾਗ੍ਰਿਤ	:	ਚੇਤੰਨ
ਭਾਵਨਾਵਾਂ	:	ਇੱਛਾਵਾਂ, ਇਰਾਦੇ, ਖ਼ਾਹਸ਼ਾਂ
ਖ਼ਰਮਸਤੀ	:	ਸ਼ਰਾਰਤ, ਅੱਥਰਾਪਣ
ਸੁਮੇਲ	:	ਸੁਜੋੜ, ਚੰਗਾ ਮੇਲ
ਧਮਕ	:	ਖੜਕਾ, ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼
ਬੰਧਨ	:	ਬੰਨ੍ਹਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ, ਜੰਜਾਲ, ਰੋਕ, ਰੁਕਾਵਟ

3. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ:-

ਚਾਈ-ਚਾਈ, ਨਾਨਕਾ-ਮੇਲ, ਮੁਖੀਆ, ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨਾ, ਪਹਿਲ-ਕਦਮੀ, ਸੂਚਕ, ਨਿਹੋਰੇ, ਦੂਣ-ਸਵਾਇਆ

4. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ਼ ਪਿਛੇਤਰ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂਸ਼ ਲਾ ਕੇ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਬਣਾਓ:

ਨਾਨਕੇ	:	_____
ਪੇਕੇ	:	_____

ਮਖੌਲ : _____
ਦੀਵਾ : _____
ਹਨੇਰੀ : _____
ਘਰ : _____
ਭਾਵ : _____
ਭਾਈ : _____

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ:

ਆਪਣੇ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠੇ ਵਿਆਹ ਸੰਬੰਧੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੌਰਾਨ ਨਿਭਾਏ ਗਏ ਰਸਮਾਂ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਸਹੇਲੀ/ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਲਿਖੋ।

ਕਿਰਤ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ

- ਕੇਸਰ : ਇੱਕ ਚਤਰ ਲੜਕਾ
ਇੱਕ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਇਸਤਰੀ
ਇੱਕ ਸੇਠ
- ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ : ਬੂਟ ਪਾਲਿਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਲੜਕਾ
ਅਧਿਆਪਕ
ਸਕੂਲ ਦੇ ਲੜਕੇ
ਸਥਾਨ;
ਦਿੱਲੀ-ਬੱਸਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਅੱਡਾ
ਦ੍ਰਿਸ਼ :
ਬੱਸ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਮੁਸਾਫਰ ਖੜੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਸੇਠ ਧੋਤੀ ਸੰਭਾਲੀ ਤੇ ਛਤਰੀ ਫੜੀ
ਨੱਸਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।
- ਸੇਠ (ਸਾਹੋ-ਸਾਹ) ਜਾਹ ਓਏ! ਇਹ ਕਿਸ ਨੰਬਰ ਦੀ ਬੱਸ ਸੀ ?
- ਕੇਸਰ : ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ ?
- ਸੇਠ : ਤੇਰਾਂ ਨੰਬਰ।
- ਕੇਸਰ : ਬੱਸ ਉਹੋ ਸੀ। ਹੁਣ ਲਾਈਨ ਵਿੱਚ ਲੱਗ ਜਾਓ, ਨਾਲੇ ਦਮ ਮਾਰ ਲਵੋ।
- ਸੇਠ : ਦੇਖੋ ਜੀ, ਕਿੰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਸੀ।
- ਇੱਕ ਮੁਸਾਫਰ : ਮੈਨੂੰ ਤੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਕਾਹਲ਼ ਏ। ਸਬਜ਼ੀ ਮੰਡੀ ਪੁੱਜਣਾ ਸੀ।
- ਸੇਠ : ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੈ।
- ਕੇਸਰ : ਫੇਰ ਸੇਠ ਜੀ, ਟੈੱਕਸੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ?
- ਸੇਠ : ਰੋਜ਼ ਦਾ ਧੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਟੈੱਕਸੀ ਕੌਣ ਕਰੇ ? ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਖ਼ਬਰ, ਕੌਡੀ-ਕੌਡੀ
ਜੁੜਦੀ ਹੈ।
- ਕੇਸਰ : ਤੁਹਾਨੂੰ ਗੱਲਾਂ ਬਣਾਉਣੀਆਂ ਹੀ ਆਉਂਦੀਆਂ ਨੇ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਨਾ
ਹੋਇਆ। ਘਰੋਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਕੱਢੇ ਮਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸੜਕਾਂ 'ਤੇ ਵਿਹਲੇ, ਇੱਧਰ-
ਉੱਧਰ ਘੁੰਮਦੇ ਰਹੋ।
- ਕੇਸਰ : ਸੇਠ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਥੰਮ੍ਹ ਹੋ। ਤੁਹਾਡੇ ਆਸਰੇ ਅਸੀਂ ਵੀ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣਦੇ
ਆਂ।
- ਸੇਠ : (ਹੌਲੀ) ਕੈਸੇ ਅਹਿਮਕ ਨਾਲ਼ ਵਾਹ ਪੈ ਗਿਆ।
- ਕੇਸਰ : ਭੈਣ ਜੀ, ਇੱਕ ਵਰਕਾ ਦੇਣਾ। (ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੇ ਵਰਕੇ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੋਇਆ) ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਵਪਾਰੀ
ਰੰਗੇ ਹੱਥੀਂ ਫੜੇ ਗਏ।

ਸੇਠ : ਹੂੰ! ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕੰਮ ਈ ਕੀ ਏ?
(ਇੱਕ ਬੂਟ ਪਾਲਿਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਲੜਕਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ)

ਲੜਕਾ : ਬੂਟ-ਪਾਲਿਸ਼! ਬੂਟ-ਪਾਲਿਸ਼!

ਕੇਸਰ : ਆ ਭਈ, ਤੂੰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਮੌਕਾ ਤਾੜ ਕੇ ਆਇਆ ਏਂ।

ਇਸਤਰੀ : ਇਹ ਲੋਕ ਬੜੇ ਚਤਰ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਜਿੱਥੇ ਭੀੜ ਹੋਵੇ, ਝੱਟ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।

ਕੇਸਰ : ਸਗੋਂ ਚੰਗਾ, ਵਿਹਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਲਾਈ ਰੱਖਦੇ ਨੇ।

ਲੜਕਾ : ਮਾਤਾ ਜੀ, ਸੈਂਡਲ ਪਾਲਿਸ਼ ਕਰਾ ਲਓ, ਖੂਬ ਚਮਕਾ ਦਿਆਂਗਾ।

ਇਸਤਰੀ : (ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਚਿੜ ਕੇ) ਨਹੀਂ।

ਕੇਸਰ : ਭੈਣ ਜੀ, ਕਰਵਾ ਲਵੋ, ਗਰੀਬ ਦੀ ਮਦਦ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।

ਇਸਤਰੀ : ਕਿੰਨੇ ਪੈਸੇ ਲਵੇਂਗਾ?

ਲੜਕਾ : ਜੋ ਰੂਹ ਕਰੇ, ਦੇ ਛੱਡਣਾ।

ਇਸਤਰੀ : ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਦਾਂ ਈ ਕਹਿੰਦੇ ਓ, ਪਿੱਛੋਂ ਝਗੜਾ ਕਰਦੇ ਹੋ।

ਲੜਕਾ : ਜੀ, ਪੰਜੇ ਉਂਗਲਾਂ ਇੱਕੋ-ਜਿਹੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ।

ਇਸਤਰੀ : (ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ) ਅੱਛਾ! ਕਰ ਦੇ ਫਿਰ।

ਲੜਕਾ : ਐਥੇ ਪੈਰ ਰੱਖੋ ਜੀ।
(ਅੱਡੇ 'ਤੇ ਪੈਰ ਰਖਾ ਕੇ ਪਾਲਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।)

ਕੇਸਰ : ਖੂਬ ਚਮਕਾ ਦੇਈਂ!

ਇਸਤਰੀ : ਮਿਹਨਤੀ ਲੜਕਾ ਹੈ।

ਕੇਸਰ : ਸੈਂਡਲ ਵਿੱਚੋਂ ਮੂੰਹ ਦਿਸਣ ਲੱਗ ਪਿਆ

ਇਸਤਰੀ : (ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ) ਕਿੰਨੇ ਪੈਸੇ ਕਮਾ ਲੈਂਦਾ ਏਂ, ਦਿਹਾੜੀ ਦੇ?

ਲੜਕਾ : ਪੰਜ-ਸੱਤ ਰੁਪਏ, ਬੱਸ।

ਇਸਤਰੀ : ਬੱਸ? ਇੰਨਿਆਂ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਦੈ, ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ?

ਲੜਕਾ : ਜੀ, ਮੈਂ ਬਹੁਤਾ ਲਾਲਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਸਿਰਫ ਫੀਸ ਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਖਰਚਾ ਕੱਢਦਾਂ।
ਰੋਟੀ ਜੋਗੇ ਪੈਸੇ ਮਾਂ ਕਮਾ ਲੈਂਦੀ ਏ।

ਇਸਤਰੀ : ਕੀ ਕਰਦੀ ਏ, ਤੇਰੀ ਮਾਂ?

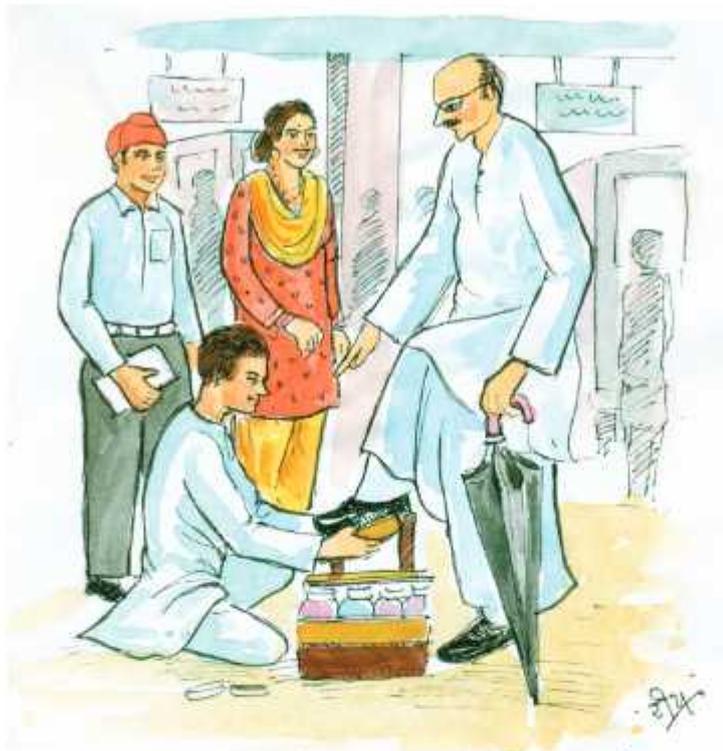
ਲੜਕਾ : ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਸੀਂਦੀ ਏ।

ਇਸਤਰੀ : (ਹਮਦਰਦੀ ਨਾਲ) ਤੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਕੀ ਕਰਦੇ ਨੇ?

ਲੜਕਾ : ਜੀ, ਦੋ ਸਾਲ ਹੋਏ, ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ।

ਇਸਤਰੀ : ਤੂੰ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਬਹਾਦਰ ਲੜਕਾ ਏਂ।

ਲੜਕਾ : ਜੀ, ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਖਰਚਾ ਆਪ ਪੂਰਾ ਕਰਦੇ ਨੇ।
ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਵਿੱਚ ਕਿਰਤ ਨੂੰ ਆਦਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਹੱਥੀਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸਗੋਂ ਨਫਰਤ ਨਾਲ ਕੰਮੀ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ।

- ਕੇਸਰ : ਤੇਰੇ ਵਰਗੇ ਯੁਵਕ ਇੱਥੇ ਵੀ ਕਿਰਤ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਣਗੇ।
- ਲੜਕਾ : ਦੇਖ ਲਓ ਜੀ, ਪਾਲਿਸ਼ ਠੀਕ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਹੋਰ ਬੁਰਸ਼ ਮਾਰਾਂ ?
- ਇਸਤਰੀ : ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ, ਆਹ ਲੈ ਪੰਜਾਹ ਪੈਸੇ।
- ਲੜਕਾ : ਬਹੁਤ-ਬਹੁਤ ਧੰਨਵਾਦ।
- ਇਸਤਰੀ : ਧੰਨਵਾਦ ਕਿਸ ਗੱਲ ਦਾ ? ਤੂੰ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਫਲ ਲਿਆ ਏ।
- ਸੇਠ : ਭੈਣ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਭਾਅ ਈ ਵਿਗਾੜ ਦਿੱਤਾ ਏ। ਮੈਂ ਵੀ ਬੂਟ ਪਾਲਿਸ਼ ਕਰਵਾਉਣੇ ਸਨ।
ਚਲੋ, ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ ਹੀ ਜਾ ਕੇ ਕਰਵਾਵਾਂਗਾ।
- ਲੜਕਾ : ਸੇਠ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਘੱਟ ਪੈਸੇ ਦੇ ਦੇਣੇ।
- ਸੇਠ : ਅਰੇ, ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਮੱਤ ਲਾ। ਪਾਪ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ।
- ਲੜਕਾ : ਸੇਠ ਜੀ, ਜੋੜੇ ਝਾੜਨ ਨਾਲ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਪਾਪ ਲੱਥਦੇ ਨੇ।
- ਇਸਤਰੀ : ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਬੜੀ ਸਿਆਣੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਹੱਥੀਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹਿਰਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ਲੜਕਾ : ਸੇਠ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਪੁੰਨ-ਦਾਨ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਤਾਂ ਸੋਚਦੇ ਨਹੀਂ ਪਰ ਇੱਕ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਦੇਣ ਤੋਂ ਝਕਦੇ ਹੋ।
- ਕੇਸਰ : ਸ਼ਾਬਾਸ਼! (ਸੇਠ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਘੂਰਦਾ ਦੇਖ ਕੇ) ਕਿਆ ਘੁੰਡੀ ਕੱਢੀ ਏ!
- ਸੇਠ : ਤੂੰ ਪਾਲਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਏਂ ਕਿ ਬਹਿਸ ?
- ਇਸਤਰੀ : ਸੇਠ ਜੀ, ਸੱਚੀ ਗੱਲ 'ਤੇ ਗੁੱਸਾ ਨਾ ਕਰੋ। ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ ਹੀ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਭਿਖਾਰੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰ ਹੋ।
- ਲੜਕਾ : ਸੇਠ ਜੀ, ਬੂਟ ਪਾਲਿਸ਼ ਕਰਵਾ ਲਓ, ਨਾ! ਜੇ ਜੀਅ ਆਵੇ ਦੇ ਦੇਣਾ।

- ਸੇਠ : ਕਿਹੜੀ ਪਾਲਿਸ਼ ਵਰਤ ਰਿਹੈਂ, ਚੈਰੀ ?
- ਲੜਕਾ : ਸੇਠ ਜੀ, ਚੈਰੀ ਵਾਰਾ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੀ।
- ਸੇਠ : ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਚੈਰੀ ਦੀ ਪਾਲਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਨੇ ।
- ਲੜਕਾ : ਜੀ, ਡੱਬੀਆਂ ਹੀ ਚੈਰੀ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ, ਵਿੱਚ ਪਾਲਿਸ਼ 'ਬਿੱਲੀ-ਨਿਓਲੋ' ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ਕੇਸਰ : ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮਿਲਾਵਟ ਕਰਨ ਦਾ ਢੰਗ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੱਥੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਏ ?
- ਲੜਕਾ : ਦੂਜਾ ਪੈਰ ਅੱਗੇ ਕਰੋ ਜੀ।
- ਸੇਠ : ਦੇਖ ਭਈ, ਠੱਗੀ ਨਾ ਕਰੀਂ ।
- ਲੜਕਾ : ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ ਜੀ, ਦੂਜੀ ਦਫਾ ਬੁਰਸ਼ ਮਾਰਾਂਗਾ।
- ਕੇਸਰ : ਜਿੰਨਾ ਗੁੜ ਪਾਓ, ਓਨਾ ਹੀ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ਸੇਠ : ਛੇਤੀ ਕਰ, ਕੋਈ ਬੱਸ ਆ ਰਹੀ ਹੈ।
(ਉਹ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਬੁਰਸ਼ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਮੁਸਾਫਰ ਬੱਸ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਲਈ ਹਿਲ-ਜੁਲ ਕਰਦੇ ਨੇ)
- ਸੇਠ : ਕਿਹੜੇ ਨੰਬਰ ਦੀ ਬੱਸ ਏ ?
- ਇਸਤਰੀ : ਸਤਾਈ ਨੰਬਰ ਦੀ।
- ਸੇਠ : (ਨਿਰਾਸ ਹੋ ਕੇ) ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਤੇਰਾਂ ਨੰਬਰ ਬੱਸ ਆਉਂਦੀ ਵੀ ਏ ਕਿ ਨਹੀਂ!
- ਲੜਕਾ : ਬੂਟ ਦੇਖ ਲਓ ਜੀ।
- ਕੇਸਰ : ਵਾਹ! ਖੂਬ ਚਮਕਾ ਦਿੱਤੇ।
- ਸੇਠ : (ਬਿਨਾਂ ਦੇਖੇ) ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਪਾਲਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਲੈ ਫੜ ਪੈਸੇ।
- ਲੜਕਾ : ਸੇਠ ਜੀ! ਸਿਰਫ ਪੰਝੀ ਪੈਸੇ ?
- ਸੇਠ : ਤੂੰ ਕੀਤਾ ਕੀ ਏ ? ਮਿੱਟੀ ਹੀ ਝਾੜੀ ਏ। ਮੈਂ ਘਰੋਂ ਕਰ ਕੇ ਆਇਆ ਸਾਂ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤੂੰ ਖੁਦ ਹੀ ਖਹਿੜੇ ਪੈ ਗਿਆ ਸੈਂ।
- ਕੇਸਰ : ਸੇਠ ਜੀ, ਪੰਜਾਹ ਪੈਸੇ ਰੇਟ ਏ, ਸੇ ਦੇ ਦਿਓ।
- ਇਸਤਰੀ : ਦੋ ਭਾਅ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ।
- ਸੇਠ : ਇਹ ਲੋਕ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਨੇ।
- ਲੜਕਾ : ਸੇਠ ਜੀ, ਕਿਉਂ ਝਗੜਦੇ ਹੋ, ਸਿੱਧੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਦਿਓ।
- ਸੇਠ : ਸਿੱਧੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲੱਗਦਾ। ਜਾਹ, ਨਹੀਂ ਦੋਂਦਾ (ਬੂਟ ਦਾ ਠੁੱਡਾ ਮਾਰ ਕੇ) ਪੰਝੀ ਪੈਸੇ ਤੋਂ ਕੌਡੀ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਦੇਵਾਂਗਾ (ਲੜਕਾ ਰੋਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।)
- ਕੇਸਰ : ਸੇਠ ਜੀ, ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਤੀ ਕੀਤੀ ਏ, ਤੁਸਾਂ।
- ਇਸਤਰੀ : ਬਜਾਏ ਹਮਦਰਦੀ ਦੇ, ਉਲਟਾ ਮਾਰਦੇ ਹੋ ?
- ਸੇਠ : ਚੁੱਪ ਰਹੋ ਜੀ, ਫੜ ਓਏ। ਦਸ ਪੈਸੇ ਹੇਠਾਂ ਸੁੱਟ ਦੋਂਦਾ ਹੈ ਨਾਲਾਇਕ। (ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਨਾਲ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਲੜਕੇ ਖੇਡਣ ਦੀ ਵਰਦੀ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।)

ਮਾਸਟਰ : ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਬੇਟਾ ! ਰੋਂਦਾ ਕਿਉਂ ਏਂ, ਕੀ ਹੋਇਆ ?
 ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ : ਇਹਨਾਂ ਮੈਨੂੰ ਠੁੱਡਾ ਮਾਰਿਆ।
 ਲੜਕੇ : (ਹਾਕੀਆਂ ਚੁੱਕ ਕੇ) ਸਾਨੂੰ ਦੱਸ, ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਹਨੇ ਮਾਰਿਆ ?
 ਮਾਸਟਰ : ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਜੀ ! ਮੈਂ ਪੁੱਛ ਸਕਦਾਂ, ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਮਾਰਿਆ ?
 ਸੇਠ : ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਵਾਸਤਾ ?
 ਅਧਿਆਪਕ : ਇਹ ਮੇਰੇ ਸਕੂਲ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੈ।
 ਕੇਸਰ : ਸੇਠ ਦੀ ਸਰਾਸਰ ਵਧੀਕੀ ਏ।
 ਇਸਤਰੀ : ਲੜਕੇ ਨੇ ਸਿਰਫ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਮੰਗੀ ਸੀ।
 ਲੜਕੇ : ਮਾਸਟਰ ਜੀ ! ਸਾਨੂੰ ਸਿੱਝਣ ਦਿਓ ਪਹਿਲਾਂ, ਏਸ ਨਾਲ।
 ਮਾਸਟਰ : ਤੁਸੀਂ ਚੁੱਪ ਰਹੋ। ਸੇਠ ਜੀ, ਇੱਕ ਲੜਕਾ ਮਿਹਨਤ-ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਉਲਟਾ ਮਾਰਦੇ ਹੋ ?
 ਇਸਤਰੀ : ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਤੀ ਕੀਤੀ ਏ ਜੀ, ਇਸ ਬੱਚੇ ਨਾਲ।
 ਮਾਸਟਰ : ਸੇਠ ਜੀ, ਤੁਹਾਡਾ ਸਮਾਂ ਨਸ਼ਟ ਹੋਵੇਗਾ, ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਜ਼ਰਾ ਥਾਣੇ ਤੱਕ ਚੱਲੋ।
 ਕੇਸਰ : ਚਲੋ, ਅਸੀਂ ਗਵਾਹੀ ਦੇਵਾਂਗੇ।
 ਸੇਠ : (ਡਰ ਕੇ) ਮੇਰਾ ਦੋਸ਼ ਕੀ ਹੈ ? ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ ਤਾਂ ਸਹੀ।
 ਮਾਸਟਰ : ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਸਫ਼ਾਈ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਲੈਣੀ।
 ਸੇਠ : ਸਾਡੇ ਤਾਂ ਪਿਓ-ਦਾਦੇ ਨੇ ਥਾਣੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਦੇਖੀ।
 ਕੇਸਰ : ਚਲੋ, ਇਸ ਬਹਾਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।
 ਸੇਠ : ਛੱਡੋ ਝਗੜਾ, ਮੈਂ ਅੱਠ ਆਨੇ ਦੇ ਦੋਂਦਾ ਹਾਂ।
 ਮਾਸਟਰ : ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਅਸੂਲ ਦਾ ਝਗੜਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਕਿਰਤ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।
 ਇਸਤਰੀ : ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਸਭ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਬੂਟ ਦਾ ਠੁੱਡਾ ਮਾਰਿਆ ਏ।
 ਮਾਸਟਰ : (ਮੋਢਾ ਫੜ ਕੇ) ਆਪਣੇ-ਆਪ ਚੱਲ ਪਵੋ ਜੀ !
 ਸੇਠ : ਥਾਣੇ ਕਿਉਂ ਲਿਜਾਦੇ ਹੋ ? ਜੋ ਦੰਡ ਲਾਓ, ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਦੇਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ।
 ਇਸਤਰੀ : ਮਾਸਟਰ ਜੀ, ਜੇ ਗੱਲ ਦਾ ਨਿਬੇੜਾ ਇੱਥੇ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਸਗੋਂ ਚੰਗਾ ਏ। ਅਸੀਂ ਸਭ ਨੇ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਕੰਮਾਂ 'ਤੇ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਤਿੰਨ ਅਸੀਂ ਹਾਂ, ਦੋ ਅਹਿ ਮੁਸਾਫ਼ਰ ਖੜ੍ਹੇ ਨੇ, ਪੰਚਾਇਤ ਬਣੀ-ਬਣਾਈ ਹੈ।
 ਮਾਸਟਰ : ਕਿਉਂ ਸੇਠ ਜੀ, ਪੰਚਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨੋਗੇ ?
 ਸੇਠ : ਸਿਰ-ਮੱਥੇ, ਜੀ।
 ਕੇਸਰ : ਮੇਰਾ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ, ਸੇਠ ਜੀ ਇਸ ਲੜਕੇ ਦੀ ਸਾਲ ਭਰ ਦੀ ਫ਼ੀਸ ਦੇ ਦੇਣ।

ਇਸਤਰੀ : ਮੈਂ ਇਸ ਰਾਏ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹਾਂ। ਮਾਸਟਰ ਜੀ! ਕਿਤਾਬਾਂ, ਫੀਸ ਆਦਿ 'ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਖਰਚ ਆ ਜਾਊ ?
 ਮਾਸਟਰ : ਡੇਢ ਸੌ ਦੇ ਕਰੀਬ।
 ਸੇਠ : ਇਹ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ।
 ਇਸਤਰੀ : ਤੁਹਾਡਾ ਦੋਸ਼ ਵੀ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੈ।
 ਕੇਸਰ : ਪੰਚਾਂ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਮੰਨਣਾ ਪਵੇਗਾ, ਹੁਣੇ ਕਹਿ ਕੇ ਹਟੇ ਓ।
 ਸੇਠ : ਥੋੜ੍ਹੀ ਰਿਆਇਤ ਕਰੋ। ਚੱਲੋ ਅੱਧੋ-ਅੱਧ ਸੁਆਹ।
 ਮਾਸਟਰ : ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਵੀ ਨਾ ਦਿਓ, ਜ਼ਰਾ ਥਾਣੇ ਤੱਕ ਚੱਲੋ।
 ਕੇਸਰ : ਸੇਠ ਜੀ, ਝੱਟ-ਪੱਟ ਰੁਪਏ ਕੱਢੋ, ਮਾਮਲਾ ਗੰਭੀਰ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਏ। ਸਭ ਲੜਕੇ ਦਾ ਹੀ ਪੱਖ ਪੂਰਨਗੇ।
 ਮਾਸਟਰ : ਉਹ ਸਿਪਾਹੀ ਵੀ ਇੱਧਰ ਨੂੰ ਹੀ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ।
 ਇਸਤਰੀ : ਚੱਲੋ ਮਾਸਟਰ ਜੀ, ਪੰਝੀ ਰੁਪਇਆਂ ਦੀ ਛੋਟ ਕਰ ਦਿਓ।
 ਸੇਠ : (ਰੁਪਏ ਦਿੰਦਾ ਹੋਇਆ) ਆਹ ਲਓ, ਇੱਕ ਸੌ ਪੰਝੀ।
 ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ : ਮਾਸਟਰ ਜੀ, ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਰੁਪਏ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ।
 ਮਾਸਟਰ : ਕਿਉਂ ?
 ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ : ਇਹ ਹੱਕ-ਹਲਾਲ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨਹੀਂ। ਇੰਝ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤਾਂ ਮੈਂ ਨਿਕੰਮਾ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗਾ।
 ਇਸਤਰੀ : (ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ) ਇਹ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੋਣਹਾਰ ਲੜਕਾ ਹੈ। ਮਾਸਟਰ ਜੀ! ਇਸ ਦਾ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ।
 ਮਾਸਟਰ : ਭੈਣ ਜੀ, ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚੋਂ ਅੱਵਲ ਆਉਂਦਾ ਏ। (ਬੱਚੇ ਨੂੰ) ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਬੇਟਾ! ਇਹ ਸੇਠ ਜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਰਹੇ ਨੇ। ਕੀ ਹਰਜ਼ ਹੈ ?
 ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ : ਮਾਸਟਰ ਜੀ, ਤੁਹਾਡਾ ਫਰਜ਼ ਨੇਕ ਕੰਮ ਸਿਖਾਉਣਾ ਏ, ਮੈਨੂੰ ਭੀਖ ਮੰਗਣ ਦਾ ਸਬਕ ਨਾ ਦਿਓ।
 ਕੇਸਰ : ਮਾਸਟਰ ਜੀ, ਸਕੂਲ ਦੇ ਫੰਡ ਲਈ ਰੁਪਏ ਰੱਖ ਲਵੋ।
 ਇਸਤਰੀ : ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਬੱਚੇ! ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਦੇਸ ਦਾ ਗੌਰਵ ਵਧਾਉਂਦੇ ਨੇ।
 ਮਾਸਟਰ : (ਪੈਸੇ ਫੜ ਕੇ) ਤੁਹਾਡਾ ਸਭ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ। ਚੱਲ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਤੈਨੂੰ ਹਾਕੀ ਖਿਡਾ ਲਿਆਈਏ।
 ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ : ਮਾਸਟਰ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਚੱਲੋ ਮੈਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੋਰ ਕੰਮ ਕਰ ਲਵਾਂ। ਨਾਲੇ ਮੈਂ ਘਰ ਲੱਕੜਾਂ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣੀਆਂ ਨੇ।
 ਮਾਸਟਰ : (ਥਾਪੜਾ ਦਿੰਦਾ ਹੋਇਆ) ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਬੇਟਾ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ ਏ।
 ਕੇਸਰ : ਸੇਠ ਜੀ, ਤੇਰਾਂ ਨੰਬਰ ਦੀ ਬੱਸ! (ਬੱਸ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਲਈ ਮੁਸਾਫਰ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਮੂੰਹਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਲੜਕੇ ਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਖੜ੍ਹੇ ਤਮਾਸ਼ਾ ਦੇਖਦੇ ਹਨ।)

1. ਦੱਸੋ:

- (ੳ) 'ਕਿਰਤ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ' ਇਕਾਂਗੀ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਪਾਤਰ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਹੜੇ ਪਾਤਰ ਦੁਆਲੇ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ ?
- (ਅ) ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕਿਹੋ-ਜਿਹਾ ਲੜਕਾ ਹੈ ? ਉਹ ਬੂਟ-ਪਾਲਿਸ਼ ਕਿਉਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ?
- (ੲ) ਸੇਠ ਨੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਮਾਰਿਆ ?
- (ਸ) ਪੰਚਾਂ ਨੇ ਸੇਠ ਨੂੰ ਕੀ ਦੰਡ ਲਾਇਆ ?
- (ਹ) ਸੇਠ ਦੇ ਰੁਪਈਆਂ ਦਾ ਕੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ?
- (ਕ) 'ਕਿਰਤ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ' ਇਕਾਂਗੀ ਤੋਂ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ? ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ।

2. ਅੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ:

ਕੌਡੀ-ਕੌਡੀ	:	ਪੈਸਾ-ਪੈਸਾ, ਦਮੜੀ-ਦਮੜੀ
ਰਮਾਨ	:	ਅਰਾਮ
ਅਹਿਮਕ	:	ਮੂਰਖ, ਬੇਵਕੂਫ਼
ਤਾੜ	:	ਟਿਕਟਿਕੀ, ਨੀਝ
ਹਿਰਦਾ	:	ਮਨ, ਦਿਲ
ਚੈਰੀ	:	ਬੂਟ-ਪਾਲਿਸ਼ ਦੀ ਇੱਕ ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਨਾਂ
ਖਹਿੜੇ ਪੈਣਾ	:	ਜਿਦ ਕਰਨਾ, ਪਿੱਛੇ ਪੈਣਾ
ਸਿੱਝਣਾ	:	ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਣਾ
ਨਸ਼ਟ	:	ਬਰਬਾਦ, ਤਬਾਹ, ਨਾਸ
ਖਿਮਾ	:	ਮਾਫ਼ੀ, ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇਣ ਦਾ ਭਾਵ
ਗੌਰਵ	:	ਇੱਜ਼ਤ, ਆਦਰ, ਮਾਣ, ਹੁਤਬਾ

3. ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਤੋ ਕਿ ਅਰਥ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਣ:

ਮੌਜਾਂ ਮਾਣਨਾ, ਕੌਡੀ-ਕੌਡੀ ਜੋੜਨਾ, ਰੰਗੇ ਹੱਥੀਂ ਫੜਨਾ, ਦੰਡ ਲਾਉਣਾ, ਸਫ਼ਾਈ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ, ਹੱਕ- ਹਲਾਲ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਨਾ।

4. (ੳ) ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਰੀਰ.....ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ (ਰੋਗ/ਅਰੋਗ)
(ਅ) ਹੱਥੀਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹਿਰਦਾ.....ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਸੁੱਧ/ਅਸੁੱਧ)
(ੲ) ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਨਾਲ.....ਮਿਲਦੀ ਹੈ (ਸ਼ਾਂਤੀ/ਅਸ਼ਾਂਤੀ)
(ਸ) ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਨਾਲ.....ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਸਫਲਤਾ/ਅਸਫਲਤਾ)

ਅਧਿਆਪਕ ਲਈ:

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੇ ਕੇ ਇਸ ਨਾਟ-ਰਚਨਾ ਦਾ ਮੰਚਨ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇ।